

FONS

(Forráskutatás és Történeti Segédtudományok)

XXIII. évfolyam

2016. 4. szám

E számunk szerzői

Kárbín Ákos (PhD, Budapest Főváros Levéltára, főlevéltáros),
Magyar Kata (MNL Heves Megyei Levéltára, segédlevéltáros),
Rácz Attila (PhD, Budapest Főváros Levéltára, főlevéltáros)

MNL = Magyar Nemzeti Levéltár

*

Lapunkat támogatták:

Megyei és Városi Levéltárak Vezetőinek Tanácsa és Budapest Főváros Levéltára

*

A címlapon

Osztrák veretű egyesületi tallér
1858. évi B veret Ferenc József osztrák császár képmásával
Magángyűjtemény

*

Felelős kiadó: Szentpétery Imre Történettudományi Alapítvány
Nyomta és kötötte: Pantopress Nyomda Kft.
ISSN 1217-8020

F O N S

(Forráskutatás és Történeti Segédtudományok)

XXIII. évfolyam

2016. 4. szám

Fons (Forráskutatás és Történeti Segédtudományok)
Lapinformációk

Alapítás: A folyóiratot 1993-ban alapította a Levéltáros Hallgatók Egyesülete és a Szentpétery Imre Tudományos Diákkör (Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelem Segédtudományai Tanszék).

Első évfolyam: 1994

Megjelenés: Évente négy alkalommal (összesen 32 ív).

Publikációs kör: A történelem segédtudományai, forrásfeldolgozások, forrásközlések, illetve ezekben a témákban módszertani kérdések, könyvismertetések, műhelybeszámolók.

Cél: A történeti segédtudományok, a Magyarország történetére vonatkozó források feldolgozása, ismertetése és népszerűsítése a széles olvasóközönség számára, valamint a szakterület kutatói részére.

Kiadó: Szentpétery Imre Történettudományi Alapítvány, 1139 Budapest, Teve utca 3–5. Az Alapítvány Kuratóriumának elnöke: OBORNI TERÉZ, titkára: POLONKAI ÉVA.

Szerkesztőség: KENYERES ISTVÁN főszerkesztő. DRESKA GÁBOR, OROSS ANDRÁS, SARUSI KISS BÉLA, SIPOS ANDRÁS (felelős szerkesztő) szerkesztők, POLONKAI ÉVA szerkesztőségi titkár.

Székhely: Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelem Segédtudományai Tanszék (1088 Budapest, Múzeum körút 6–8.) és Budapest Főváros Levéltára (1135 Budapest, Teve utca 3–5.).

Postacím: Fons Szerkesztőség, 1139 Budapest, Teve utca 3–5.

Honlap: www.fonsfolyoirat.hu

E-mail: info@fonsfolyoirat.hu

Recenziók: A publikációs körbe tartozó kiadványok recenziós példányait a szerkesztőség címen várjuk (ismertetési kötelezettség nélkül).

Kéziratok: A folyóirat számára készített kéziratokat e-mailen a Windows valamely változatában kérjük benyújtani. A kéziratok formai követelményeit a hátsó borítón, a jegyzetelés szabályait a Fons, 2. (1995) 2. sz. 259–267. oldalain foglaltuk össze, kérjük szerzőinket, hogy az ott leírtakat alkalmazzák.

A megjelent cikkek tartalmáért a szerzők felelnek, címük a szerkesztőségben. A Fons másodközlésre nem vállalkozik. Újrakiadás csak a szerkesztőség engedélyével történhet. Kéziratokat és lemezeket nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Különlenyomat: A szerzők 20 különlenyomatot kapnak.

Korábbi számok: Korlátozott számban beszerezhetők a terjesztő címén.

Terjeszti: Budapest Főváros Levéltára, 1139 Budapest, Teve utca 3–5. tel.: 298-7517

MAGYAR KATA

MEGTÁMADOTT KÉPVISELŐVÁLASZTÁSOK 1905-BEN BUDAPEST II. ÉS IV. KERÜLETÉBEN

Bevezetés

A dualizmus kori képviselőválasztások nemcsak a korabeli sajtó figyelmének keresztüzében álltak, hanem a korszak egyes jelentős alakjainak önéletírásaiban, emlékirataiban illetve a szépirodalomban is felbukkannak bizonyos országgyűlési választásokhoz kapcsolódó valós vagy fiktív történetek.¹ A történetek közül is jó néhányan foglalkoztak az 1867 utáni választások számos aspektusával, a választások átfogó jellemzőinek ismertetésétől egyetlen kerület adott évi választását bemutató esettanulmányokig.²

Jelen tanulmányban az 1905-ös év két budapesti választását mutatom be. Ez alkalommal a szövetkezett ellenzék pártjai a kormánypárt felett győzelmet arattak

-
- 1 Pl. ld. *Krausz Simon: Életem*. Krausz Simon visszaemlékezései. Bp., 1937., *Mikszáth Kálmán: Két választás Magyarországon*, kiad. Bisztray Gyula, Bp., Akadémiai Kiadó, 1958 (*Mikszáth Kálmán Összes Művei*, 9.).

A tanulmány a 2014 áprilisában leadott BA szakdolgozatom átdolgozásából született. Konzulensem, dr. Pajkossy Gábor habilitált egyetemi docens segítségéért ez úton is köszönetet mondok.

- 2 A teljesség igénye nélkül emlitenék a tanulmány további részéhez közvetlenül fel nem használt néhány munkát: *Csekő Ernő: Két választás Pincehelyen*. Az 1901. évi véres országgyűlési képviselőválasztás. In: *Levéltári Szemle*, 49. (1999) 1. sz. 22–29. p., *Uő.: Bűnösség és felelősség kérdése egy tragédiába torkollott képviselőválasztás kapcsán*. Pincehely. 1901. In: *Bűn és bűnhődés* 1. Szerk.: Bana József. Győr, 2000. 34–59. p. (*Győri Tanulmányok* 23.) és *Uő.: Sors-húzás, furfang, esel, csalás. Játék a dualizmus kori választásokkal?* In: *Homo ludens*. Szerk.: Bana József. Győr, 2002. 17–34. p. (*Győri Tanulmányok* 26.); *Gerhard Péter: Az 1878-as és az 1881-es országgyűlési képviselő-választások a budapesti IX. választókerületben*. In: *Fons*, 15. (2008) 4. sz. 375–424. p., *Uő.: A választás topográfiája. Az 1878-as pesti országgyűlési képviselő-választás korteshadjáratának térhasználata*. In: *Korall*, 45. sz. (2011) 136–161. p.; *Horváth J. András: Józsefváros választópolgársága az 1884. évi képviselőválasztás tükrében*. In: *Fons*, 5. (1998) 4. sz. 481–526. p.; *Koroknai Ákos: A dualizmus kori parlamenti választások Délkelet-Dunántúlon*. 2. Módszertani kísérlet a választási statisztikák és a választói névjegyzékek elemzésére. In: *Baranyai helytörténetírás 1985–1986*. A Baranyai Megyei Levéltár Évkönyve. Pécs, 1986. 215–297. p.; *Ruszo József: Megtámadott képviselőválasztások Bihar megyében*. 1861–1913. In: *A Bihari Múzeum Évkönyve* 2. Szerk.: Héthy Zoltán, Berettyóújfalu 1978. 163–195. p.

a korszakban először és utoljára. Középpontba a választások során alkalmazott politikai módszereket helyezem, azok különböző fajtáit, törvényességét is figyelemmel kísérve. Megpróbálok következtetésre jutni továbbá arra nézve is, hogy az egyes választási eszközök, különösképpen a visszaélések, milyen mértékben befolyásolták a választások végeredményét, melyik párthoz kötődtek elsősorban. E szempontok mérlegeléséhez megfelelő forrásbázisul szolgálnak a győztes mandátumok megtámadásával kapcsolatos ügyiratok, melyek az adott évben a budapesti választókerületek közül a II. és a IV. kerület esetében keletkeztek. A választási eredmények megtámadása nem véletlen egyik kerületben sem, mindkettőben két-két jelentős politikus vívott szoros küzdelmet. A két választás közül részletesebben szeretném bemutatni a II. kerületi választást a megadott szempontok hangsúlyozásával. A IV. kerületi, belvárosi, Tisza István és ifjabb Andrássy Gyula közti párharccal viszont már Csik Tamás foglalkozott, így itt még erőteljesebben a kampányfogásokra, visszaélésekre, a választás lezajlására és a mandátum megtámadására koncentrálok.³

Mivel a székesfőváros törvényhatósági bizottsága központi választmányának anyaga a századelőről hiányos, a Kúria előtt megtámadott képviselőválasztások levéltári anyaga mellett elsősorban a korszakban virágzó hírlapirodalomra támaszkodom. Két hírlapot választottam: a rendkívül részletes választási rovattal rendelkező *Pesti Hírlapot* (az 1878-ban alapított lap eredetileg politikailag független volt, de ekkorra meglehetősen markáns ellenzéki hangvételűvé vált) és a Tisza István politikai szócsöveként 1903-ban induló *Az Újság* című napilapot.⁴ Mielőtt a két választásra rátérnék, elengedhetetlennek tartom a korszak választási rendszerének bemutatását, azaz a választójog, a választókerületek, a választások menete és a lebonyolítást végző apparátus mellett a választási visszaélések és a választási bíráskodás ismertetését is, a két választás kontextusba illeszthetősége érdekében.

3 Csik Tamás: Egy különös választás nagy párharca. In: Tisza István és emlékezete. Tanulmányok Tisza István születésének 150. évfordulójára. Szerk.: Maruzsa Zoltán, Pallai László. Debrecen. 2011. 97–110. p. (a továbbiakban: Csik, 2011.)

4 Buzinkay Géza: Magyar hírlaptörténet. 1848–1918. Bp. 2008. 109–110. p., 116–117. p.; Magyarország története a 19. században. Szöveggyűjtemény. Szerk.: Pajkossy Gábor. Bp. 2003. 636. p., 762. p. (a továbbiakban: Pajkossy, 2003.) . Az általam legtöbbet felhasznált, választási mozgalmakról szóló rovatok szerzőit egyik napilap sem tünteti fel.

A választási rendszer általános jellemzői a dualizmus idején

A választójog és a választókerületek

A kiegyezést követő első képviselőválasztásokat (1869, 1872)⁵ még az 1848. évi V. és az Erdélyre vonatkozó 1848. évi II. törvénycikk alapján bonyolították le.⁶ Az 1848-as törvénycikk alapján a népképviselési alapra helyezett választásokon, a választójogi cenzus értelmében, becslések szerint az ország 11,2 millió lakójának 7–9%-a, vagyis kb. 800.000–1.000.000 fő élhetett aktív választójoggal.⁷ A választásra jogosultak arányszáma meghaladta még Angliát is, ahol az ország jóval nagyobb lélekszáma ellenére is csak mintegy százezer fővel választhattak többen, mint hazánkban. A magyarországinál alacsonyabb cenzus ekkor csak Svájcban volt.⁸

Az ideiglenesnek szánt törvény rendelkezései azonban húsz év alatt elavultak, szükségessé vált a választójog reformja. A változtatások irányát a kormányzó Deák-párt az 1869-es választások tapasztalataiból kiindulva kívánta megszabni. Ezen sikerült többséget szereznie, de a többség meglehetősen ingatag lábakon állt, s az — Gerő András szerint — elsősorban a nemzetiségi területek, különösen Erdély választási eredményeinek volt köszönhető. A magyarlakta részek ellenben túlnyomórészt ellenzéki beállítottságúak voltak. A rendszert fenntartani szándékozó mindenkori kormánytöbbség érdekét így jogkiterjesztő törvénymódosítás nem szolgálhatta. Ezért az országgyűlési többség 1874-ben egy inkább visszalé-

5 Országgyűlési választások Magyarországon. 1848–1990. A Belügyminisztérium és a Legújabbkori Történeti Múzeum kiállításának katalógusa. Szerk.: Ihász István. Bp. 1992. 5., 15. p. (a továbbiakban: Ihász, 1992.)

6 Boros Zsuzsanna–Szabó Dániel: Parlamentarizmus Magyarországon 1867–1944. Parlament, pártok, választások. Bp. 2008² 132. p. (a továbbiakban: Boros–Szabó, 2008.)

7 Gerő András 7,1%-ra teszi a választók arányát. Gerő András: Az elsőprő kisebbség. Népképviselés a Monarchia Magyarországon. Bp., 1988. 16. p. (a továbbiakban: Gerő, 1988.) Ruskai Miklós és Horváth Róbert szintén, de rájuk hivatkozva Csizmadia Andor felhívja a figyelmet, hogy ez pontosan nem állapítható meg. Különbséget kell tenni törvény szerint választásra jogosultak és az összeírásra jelentkezők, ténylegesen összeírtak között. Az általa mellékelte, nem minden kerületre vonatkozó adatok szerint például csak 6,5%-os átlaggal lehet számolni, de ez csak az összeírtak aránya, más kerületekben a jogosultak száma akár 10%-hoz közeli is lehet. Csizmadia Andor: A magyar választási rendszer 1848–1849-ben. Az első népképviselési választások. Bp. 1963. 105. p.

8 Gerő, 1988. 30. p.

pést jelentő törvényt fogadott el, melynek alapján az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlásáig választottak Magyarországon.⁹

Az 1874. évi XXXIII. törvénycikk megszüntette a régi jogra, az 1848 előtt fennállott kiváltságokra alapítható választói jogosultságot.¹⁰ A rendi korszakból örökölt szavazati joggal már rendelkezők viszont továbbra is választhattak, de utódaikra nem örökíthették tovább ilyen jogcímen választójogukat.¹¹

Lényegesebb módosítás volt a vagyoni, jövedelmi census évi adófizetési követelményekkel történő felváltása. A szabad királyi és a rendezett tanácsú városokban a házadó alá eső legalább három lakrészből álló ház, vagy 16 forint tiszta jövedelem után fizetett földadó lett az aktív választójog kritériuma.¹² Míg az utóbbi követelmény elvileg egységes jogalapot biztosított országszerte, a háztulajdon után fizetett adó városonként eltérő volt.¹³ A községeknél még nagyobb aránytalanságokat mutatott, hogy a negyed telkes birtokcenzust földadócenzussal cserélték fel, a földadóminimum azonban szintén jelentősen különbözött az ország egyes részein.¹⁴ Az egész korszakban a földbirtok után fizetett adó alapján választók aránya volt a legmagasabb, az 1905-ös választásokon például a választók 64%-a ilyen jogcímen került be az előző évben készült választói névjegyzékbe.¹⁵

Akik ezen jogcímek alapján nem juthattak választó jogosultsághoz, a törvénymódosítás értelmében 105 forint adóztatott jövedelem, vagy 700, illetve 500 forint évi jövedelem esetén járulhattak az urnákhoz, attól függően, hogy melyik jövedelemadó osztályba tartoztak.¹⁶ Az évi 500 forintos jövedelmi census az állami és törvényhatósági tisztviselőkre vonatkozott. Körükben ezzel a változtatással jelentősen megnőtt a választójoggal rendelkezők száma.¹⁷ A jövedelemtől független

9 Gerő, 1988. 16. p., 18–21. p., 38. p.

10 1874. évi XXXIII. törvénycikk. Az 1848:V. törvénycikk és az erdélyi II. törvénycikk módosításáról és kiegészítéséről. In: Magyar Törvénytár. Corpus Juris Hungarici. 1872–1874. évi törvénycikkek. Szerk.: Márkus Dezső. Budapest, 1896. 314. p. (a továbbiakban: 1874:XXXIII. tc. In: MTT, 1872–1874.)

11 Boros–Szabó, 2008. 132. p.

12 Boros–Szabó, 2008. 133. p.

13 Varga Lajos: Országgyűlési választások a dualizmus korában. In: Parlamenti képviselőválasztások. 1920–1990. Szerk.: Földes György–Hubai László. Budapest, 2010³. 17. p. (a továbbiakban: Varga, 2010.)

14 Boros–Szabó, 2008. 134. p.

15 Boros–Szabó, 2008. 142. p.

16 Boros–Szabó, 2008. 135. p.

17 Varga, 2010. 17. p.

értelmiségi választójogot a törvényhozók általánossá tették, az ügyvédeknek, és a vidéki értelmiségnek is választójogot adva. Továbbá bővítették az értelmiségi kategóriába sorolandó foglalkozásokat, ugyanakkor a lelkészekről, segédlelkészekről, pedagógusokról, községi jegyzőktől megkövetelték a hivatalos alkalmazást.¹⁸

Az életkori cenzuson nem történt változtatás, továbbra is a 20 év feletti „benszületett vagy honosított”¹⁹ férfiak tartozhattak csak a választópolgárok közé. Az atyai, gyámi vagy gazdai hatalom alatt állók nem juthattak választójoghoz, ahogy a hadseregben szolgáló katonák, tengerészek, honvédek és utóbb a 1882-ben felállított magyar királyi csendőrség tagjai sem. A rendőrség, a pénzügy-, adó- és vámőrség esetén viszont csak a legénységet zárták el a szavazati jogtól. A fogságban vagy vizsgálati fogságban lévők, a csőd alatt állók és a századfordulói az adóhátralékosok szintén nem választhattak. A passzív választójogot aktív választójog meglétéhez, a magyar, mint törvényhozási nyelv ismeretéhez és a 24. életév betöltéséhez kötötték.²⁰ Az 1874-es törvény szintén aktuálpolitikai szempontokat kielégítő hiányossága volt továbbá, hogy az éves keresettel igen, de állandó jövedelemmel nem rendelkező ipari munkásság választójoghoz jutását megakadályozta.²¹

A törvényt módosítás azt eredményezte, hogy a dualizmus idején abszolút számokban mérve csupán 260.000-rel (5%) nőtt a választók száma, míg a lakosság-szám 5 millióval (40%).²² A választók az ország össznépeességéhez viszonyított aránya tehát végig az 1848. évi 7–9% alatt maradt, az 1896. évi választásokig folyamatosan csökkent (ekkor 5,6%),²³ amit 1899-ben az adóhátralékosok szavazati jogának engedélyezésével próbáltak kompenzálni. A korszak utolsó választásán 1910-ben még mindig csak a lakosság 6,4%-a voksolhatott, míg Európa számos országában már általános választójog volt érvényben a férfiak körében.²⁴

18 Boros–Szabó, 2008. 135. p.

19 1848. évi V. törvénycikk. Az országgyűlési követeknek népképviselet alapján választásáról. In: Magyar Törvénytár. Corpus Juris Hungarici. 1836–1868. évi törvénycikkek. Szerk.: Márkus Dezső. Bp. 1896. 223. p. (a továbbiakban: 1848:V. tc. In: MTT, 1836–1868.)

20 1874:XXXIII. tc. In: MTT, 1872–1874. 314. p., 316–317. p.; Tudnivalók a képviselőválasztás-
ra. A választás és előkészületei. A kuriai bíráskodásból vett törvény magyarázatokkal. Összeáll.:
Sáfár László. Bp. 1904. 1. p. (a továbbiakban: Sáfár, 1904.)

21 Varga, 2010. 18. p.

22 Varga, 2010. 19. p.

23 Boros–Szabó, 2008. 141–142. p.

24 Boros–Szabó, 2008. 142. p.

1905 elején az akkor hatályos 1874-es törvény választójogi rendelkezései alapján tehát az ország lakosságának csupán egy szűk rétege, 6%-a volt jogosult beleszólni a képviselőválasztásba.

Az 1848-as választásokra vonatkozó törvények a választójog mellett szabályozták a választókerületi beosztást is a megyék, a kerületek, a szabad királyi városok korábbi követküldési jogán nem csorbítva, a liberális jogbővítő törvényhozási szellem jegyében. Hiába indultak ki ezért abból, hogy 30.000 lakosra jusson egy mandátum, mivel ezt „felülírta”, hogy a 60.000 fő alatti megyék is két képviselőt küldhettek az említett alapelv szerint.²⁵ 377 választókerület küldhetett így egy-egy képviselőt az országgyűlésbe, Erdély pedig további 73-at.²⁶

Az 1876. évi XXXIII. törvénycikk közigazgatási rendezése után szükségesnek mutatkozott ezen újonnan szabályozott területek választókerületeinek a megállapítása is.²⁷ Az 1877. évi X. törvénycikk volt hivatott az új megyei és városi törvényhatóságok választókerületei számának megállapítására, emellett a megyei és a városi közgyűléseknek meghagyta — az előírt keretszámok betartásával — a választókerületek szabad kialakításának jogát, továbbá a választókerületek székhelyeinek a meghatározását is bizonyos esetekben.²⁸ Az 1877. évi XI. törvénycikk pedig az 1873. január 1-jével egyesült Budapest létrejöttére és a főváros gyorsuló polgárosodására reagálva a tíz közigazgatási egységből álló nagyváros választókerületei számát kilencre növelte a korábban hatályos hétről. Budapest tíz közigazgatási területe közül így — a közös képviselőt választó IX. és X. kerületet kivéve²⁹ — mindegyik egy országgyűlési mandátum sorsáról dönthetett.³⁰

25 Boros–Szabó, 2008. 138. p.

26 1848:V. tc. In: MTT, 1836–1868. 227. p.; 1848. évi erdélyi II. törvénycikk. Az országgyűlési követeknek népképviselő alapján választásáról. In: Magyar Törvénytár. Corpus Juris Hungarici. 1540–1848. évi erdélyi törvénycikkek. Szerk.: Márkus Dezső. Bp. 1896. 670. p.

27 1876. évi XXXIII. törvénycikk. Némely törvényhatóság területének szabályozásáról és az ezzel kapcsolatos intézkedésekről. In: Magyar Törvénytár. Corpus Juris Hungarici. 1875–1876. évi törvénycikkek. Szerk.: Márkus Dezső. Bp. 1896. 481–485. p.

28 1877. évi X. törvénycikk. Az 1876. évi XXXIII. tc. által területekre nézve szabályozott törvényhatóságokban az országgyűlési képviselő-választókerületek új beosztásáról és az ezzel kapcsolatos intézkedésekről. In: Magyar Törvénytár. Corpus Juris Hungarici. 1877–1878. évi törvénycikkek. Szerk.: Márkus Dezső. Bp. 1896. 14–17. p.;

29 *Ruszkai* Miklós: Az 1945 előtti magyar választások statisztikája. In: Történeti Statisztikai Közlemények, 3. (1959) 1–2. sz. 21. p. (a továbbiakban: *Ruszkai*, 1959.)

30 1877. évi XI. törvénycikk. Budapest fővárosban az országgyűlési képviselő-választókerületek számáról, új beosztásáról és az ezzel kapcsolatos intézkedésekről. In: Magyar Törvénytár. Corpus Juris Hungarici. 1877–1878. évi törvénycikkek. Szerk.: Márkus Dezső. Bp. 1896. 17–19. p.

Az 1877-es szabályozások eredményeként 413 választókerületben léphetett fel képviselő a dualizmus alatt.³¹

A választókerületi beosztás azonban a választójogi cenzushoz hasonlóan nagy aránytalanságokat mutatott, melyek az idő előre haladtával egyre fokozódtak. A főváros és környéke, az Alföld és a Délvidék lakossága egyre nőtt, az ország más területeinek népessége a kivándorlás, belső migráció következtében jelentősen csökkent, sőt néhol elnéptelenedett. A növekedés tehát elsősorban a magyarlakta területeket és főként a városokat érintette, így ők számarányukhoz képest a változatlan választókerületi rendszer miatt meglehetősen alulreprezentáltak maradtak a képviseleti rendszerben.³²

A lakosságszám-arányok változásához igazodó kerületi beosztás hiánya miatt fordulhatott elő például, hogy míg 1883-ban 21.000 budapesti választó,³³ addig 1905-re több mint a kétszerese, mintegy 58.600 szavazásra jogosult polgár egyaránt kilenc képviselőt választhatott.³⁴ Az egyazon kerületek időbeli különbségein kívül tulajdonképpen burkolt plurális választójogot eredményeztek a térbeli eltérések. A legkisebb választókerületek alig több mint száz választóval ugyanúgy egy képviselőt küldhettek a parlamentbe, mint az ország legnagyobb kerületeinek akár százszor annyi választópolgára.³⁵

A legnagyobb aránytalanságok mérséklésére a választókerületi beosztás esetében is csak a dualizmus végén, az első világháború kitörésének évében került sor az 1914. évi XV. törvénycikk keretében. A 435-re növelt mandátumszámot valamivel arányosabban osztották fel, így 4000–5000 választóra és 42.000 lakosra jutott egy képviselő.³⁶ A reform részeként például az 1880-as évekhez képest 1910-re 144%-os arányú³⁷ népességszám-emelkedést mutató Budapest választókerületeinek számát 22-re emelték.³⁸ A megkésett törvény gyakorlati alkalmazá-

31 Gerő, 1988. 66. p.

32 Varga, 2010. 24. p.

33 Ruskai, 1959. 37. p.

34 Budapest Székesfőváros Statisztikai Évkönyve. 8. Szerk.: Thirring Gusztáv. Bp. 1907. 343. p. (a továbbiakban: BpStévk. 1907.)

35 Ruskai, 1959. 35–36. p.

36 Ruskai, 1959. 37. p.

37 Pap József: A városi választókerületek lakossága és választói a dualizmus időszakában. In: A város és társadalma. Tanulmányok Bácskai Vera tiszteletére. A Hajnal István Kör –Társadalomtörténeti Egyesület 2010. évi Kőszegen megrendezett konferenciájának kötete. Bp. 2011. 394. p.

38 Varga, 2010. 24. p.

sára azonban, az 1913. évi új választójogi törvényhez hasonlóan, nem nyílt lehetőség a dualizmus idején az első világháború kitörése miatt.

A választások általános mechanizmusa és hivatali apparátusa

A szűkre szabott választójog és az aránytalanul kialakított választókerületek mellett a választási rendszer fontos ismérvei közé tartozott a választási gyakorlat, azaz hogy mely szervek, személyek és hogyan bonyolították le a választásokat, amit szintén az 1874. évi XXXIII. törvénycikkben szabályoztak.

A törvény értelmében az országgyűlési választások vezetésére hivatott szerv a törvényhatóságokban és a városokban a központi választmány volt, melyet az illetékes közgyűlés három évre választott. A választmányi tagok számát az határozta meg, hogy hány választókerület tartozott az adott közigazgatási egységhez. Legalább két tagnak minden kerületet képviselnie kellett. A tagság kritériumát képezte természetesen az aktív választójog a törvényhatóság vagy város egyik kerületében, vagy az adott törvényhatósági bizottságban való részvétel. A választmány hatásköre a választást ténylegesen lebonyolító szervek, személyek kinevezésére terjedt ki, így csupán közvetetten irányította a választást, bizonyos feladatokra megválasztott tagjainak tovább osztotta a teendőket. Közvetlen szerepe kimerült a kapcsolattartásban a belügyminisztériummal, a bíróságokkal, hatóságokkal, testületekkel; továbbá a belügyminiszter által megszabott tíznapos határidőn belül kijelölte a választás időpontját, amit egy törvényhatóságon vagy városon belül ugyanazon a napon kellett lebonyolítani.³⁹

Fontos közvetlen gyakorlati feladatot látott el viszont a központi választmány kötelékéből kikerülő, választókerületenként háromtagú összeíró küldöttség, amelynek a választói névjegyzékek évről évre történő összeállítását kellett elvégeznie.⁴⁰ Míg az összeíró küldöttség egyfajta előkészítői munkát végzett, a szintén a központi választmány által kijelölt választási elnök és a szavazatszedő küldöttség tagjai már a választási eljárásban működtek közre jegyzők segítségével, elsősorban a választás napján. 1500 választóig egy, e fölött kettő, 3000-tól pedig a központi választmány szabad akaratából akár három küldöttség is lebonyolíthatta

39 1874:XXXIII. tc. In: MTT, 1872–1874. 318–319. p., 324. p.

40 1874:XXXIII. tc. In: MTT, 1872–1874. 319–323. p.; 1876. évi XVIII. törvénycikk. Az országgyűlési képviselők választásáról szóló 1874:XXXIII. tc. némely intézkedéseinek módosításáról. In: Magyar Törvénytár. Corpus Juris Hungarici. 1875–1876. évi törvénycikkek. Szerk.: Márkus Dezső. Bp. 1896. 425–426. p.

a választásokat választókerületenként, de mindegyik küldöttségnek azonos helyiségben kellett tartózkodnia, ami nagy terület esetén meglehetősen lassíthatta a választás menetét. A választási elnök maga is az egyik, méghozzá az első számú szavazatszedő küldöttséget vezette, jogköre azonban kiterjedtebb volt a többi küldöttség elnökénél. A választásokra kijelölt épületeken belül ő állapította meg az egyes pártok választóinak elkülönített elhelyezését, felvonulási területeiket, reggel nyolckor megnyitotta és a záróra kitűzését követően egy-két óra elteltével berekesztette a választást. Hatalmának minden bizonnyal legjelentősebb eleme az volt, hogy a rend fenntartása címén kizárólag ő adhatott utasítást a kirendelt rendőrségnek, csendőrségnek vagy katonaságnak. Nem elhanyagolható az a jogosultsága sem, hogy a szavazatszedő küldöttségek által is felfüggeszthető szavazás folytatásáról vagy a választás félbeszakításáról is csak ő dönthetett.⁴¹

A szavazatszedő küldöttségek elnökeinek a hozzájuk községenként, városrészenként vagy a választók nevének ábécérendjében beosztott szavazók nyilvánosan, előszóval leadott voksait kellett rögzíteniük a formailag egységes rovatos ívekre. Ezeken a szavazati listákon az egyes jelöltek neve alatt külön rovatokban, oszlopokban felsorolták a szavazók nevét. Az ívek vezetését megkönnyítette, hogy a központi választmány az adott választókerületen belül nem csak a községek, városrészek szavazási sorát határozta meg előre, hanem a településeken, településrészekben belül az egyes jelöltek, pártok szavazói is külön, a választási elnök által megszabott számú turnusokban szavazhattak. Azt, hogy melyik jelölt támogatói voksolhatnak először a választások megkezdésekor, sorshúzással döntötték el, majd felváltva érkeztek a különböző párti választócsoporthoz a pártfogolt jelölt nevének bemondására. Ennek az eljárásnak egyenes következménye volt, hogy mindaddig fej-fej mellett haladt a két jelölt, amíg a szembenálló képviselőjelöltek választást szervező kortesei azonos számú szavazókat tudtak küldeni a szavazóhelyiségbe.⁴²

A választás véget értével a szavazatszedő küldöttségek mindegyikének jegyzőkönyvet kellett készíteni. Mellékletként a jegyzőkönyvhöz csatolni kellett a visszautasított szavazatok listáját feltüntetve azt is, hogy az illető mire szándékozott szavazni, illetve azt, mi volt a visszautasítás indoka. A választás menetéről összesített jegyzőkönyv is készült. Ezeket a jegyzőkönyveket a szavazási ívekkel együtt egy példányban a győztes jelöltnek megbízólevél gyanánt, egy-egy pél-

41 1874:XXXIII. tc. In: MTT, 1872–1874. 324–328. p.; *Sáfár*, 1904. 104–105. p.

42 1874:XXXIII. tc. In: MTT, 1872–1874. 324–328. p.; *Sáfár*, 1904. 98–99. p.

dányban pedig a központi választmányon keresztül az adott törvényhatóság vagy város levéltárának, illetve a belügyminiszternek küldték meg.⁴³

A központi választmány delegáltjain felül a helyi hatóságok is képviseltették magukat a választásokon az egyes választók személyazonosságát igazoló tanúként, de többek között ennek a funkciónak az ellátásában a pártok érdekérvényesítő és -védő szerepe is megvalósulhatott a bizalmi férfiak intézményén keresztül, akiknek választójoggal nem feltétlenül kellett rendelkezniük, ám mindenképp a törvényhatóság vagy város területén kellett lakniuk. Ők már a választás előtt szerephez juthattak, ugyanis a választási elnök elvben a véleményük kikérésével határozta meg a szavazás helyszínét, a választók felvonulási útvonalát és elhelyezését a választások alatt. A választás napján pedig tartották a kapcsolatot a választók és a szavazatszedő küldöttségek között, és a hatósági személyazonossági tanúkon kívül ők is jelölhettek egy-egy személyt ezen feladat betöltésére az adott község, városrész területéről. A személyazonossági tanúk szerepe egyébként az illetékes előjáróságnál előzetesen választói igazolványukat, más néven szavazóbárcájukat ki nem váltó szavazók esetén bírt nagyobb jelentőséggel. Azoknak, akik igazolványukat kiváltották, kisebb valószínűséggel vonták kétségbe az előjáróságon már igazolt személyazonosságát.⁴⁴

A bizalmi férfiak szerepétől eltekintve tulajdonképpen a választás levezetése teljes egészében — a névjegyzékek összeállításától kezdve a választás berekesztéséig — a törvényhatósági bizottság központi választmánya megválasztott tagjainak hatáskörébe volt utalva. Gerő András úgy véli, hogy az 1870–80-as években jócskán megnövelt főispáni jogkör révén, a megye élén álló, az elvben a király, ténylegesen a miniszterelnök-belügyminiszter által kinevezett tisztségviselő a kormány érdekének megfelelően tudott hatni ez által a választások menetére a törvényhatóságokon keresztül.⁴⁵ Szabó Dániel ellenben azt emelte ki, hogy a kormány alig tudta az ellenzéki többségű törvényhatóságokat befolyásolni.⁴⁶ A két álláspont közötti ellentét azonban átvezet immár a választások során alkalmazott hatalmi nyomásgyakorlás, a korrupció és egyéb visszaélések kérdésköréhez.

43 1874:XXXIII. tc. In: MTT, 1872–1874. 328–329. p.

44 *Sáfr*, 1904. 95–97. p.

45 *Gerő*, 1988. 105. p.

46 *Boros–Szabó*, 2008. 139. p.

Választási visszaélések és a választási bíráskodás

A törvényhatóságok választásokat szervező apparátusának erős akarátérvényesítő képessége mellett, a választási rendszer egyéb tényezőiből adódóan is széles körben nyílt lehetőség a választók befolyásolására, ami gyakran választási visszaélésekhez vezetett.

Csak 1913-ban vezették be, és akkor is csupán Budapesten, Fiumében és a törvényhatósági jogú városokban a titkos szavazást,⁴⁷ így a dualizmus idején mindvégig nyíltan, név szerint folyt a választás. Ez a szavazási mód szolgáltatott alapvető keretet, kiindulópontot minden nyomásgyakorlásnak, hiszen ebből kifolyólag egyértelműen meg lehetett állapítani, hogy melyik választó kire adta a szavazatát. A választásokat lebonyolító közegek, köztük az eredendően valamely párthoz tartozó bizalmi férfiak személyesen győződhetek meg a választók elkötelezettségéről az egyes jelöltek iránt, de az előző évek szavazati listái szintén tájékoztató pontot nyújtottak a korteseknek abban, hogy kiket kell a saját táborukba állítani.⁴⁸ A választók meggyőzésének érdekében a legkülönbözőbb eszközöket vetették be a választási mozgalmak során, a törvényesség határait gyakran feszegetve vagy át is lépve. A dualizmus választásaival egybeforrt visszaélések eredetét azonban nem feltétlenül a kiegyezés rendszerének választási mechanizmusában kell keresni. Hasonló jelenségekre már 1810-ben a bécsi kormányzat is felfigyelt, a reformkorban pedig a követválasztások és tisztújítások kapcsán ugyancsak általános volt a választók megvesztegetése.⁴⁹

A lélekvásárlás továbbélését viszont kétségtávolúan meghatározta, az 1867 utáni választási rendszerben rejlő lehetőségek mellett, a visszaélések hatékony szankcionálásának hiánya. A választási folyamatok törvényességének elbírálását az 1899. évi XV. törvénycikk megosztotta a Kúria és a képviselőház bíráló bizottságai között, addig azonban csak a képviselők határoztak a megtámadott mandátumok kérdésében. A Kúria nyolc évre, ideiglenesen kapta meg a jogkört arra, hogy döntsön a törvényben pontosan meghatározott érvénytelenségi okokat felsorakoztató kérvények ügyében.⁵⁰

47 1913. évi XIV. törvénycikk. Az országgyűlési képviselők választásáról. In: Magyar Törvénytár. Corpus Juris Hungarici. 1913. évi törvénycikkek. Szerk.: Térfi Gyula. Bp. 1914. 237. p.

48 Cieger András: Politikai korrupció a Monarchia Magyarországon. 1867–1918. Bp. 2011. 26–27. p. (a továbbiakban: Cieger, 2011.)

49 Cieger, 2011. 35. p.

50 Ruszoly József: A választási bíráskodás Magyarországon. 1848–1948. Bp. 1980. 45. p. (a továbbiakban: Ruszoly, 1980.)

Sorra véve a törvényben felsorakoztatott érvénytelenségi okokat, közelebb kerülhetünk ahhoz, hogy az igazságszolgáltatás, mit értett a dualizmus idején nehezen behatárolható választási visszaélések alatt, azonban a bíraskodási gyakorlat — különösen a két 1905-ös mandátum-megtámadás részletesebb — vizsgálata után az is láthatóvá válik majd, hogy a választási bíraskodásról szóló törvénycikk gumijogszabályként funkcionáló előírásait a bírák sokszor önkényesen értelmezték. Abszolút érvénytelenségi ok esetén a választás kimenetelére való tekintet nélkül a választási eredményt érvényteleníteni kellett. Ezek közé tartozott az, ha a képviselő valójában nem volt választható; a képviselő személyes közreműködésével, tudtával vagy előzetes beleegyezésével történt vesztegetés; a választási elnök, illetve a szavazatszedő küldöttség elnökei törvénytelenül jártak el (de bizonyos, a választás hivatali apparátusával kapcsolatos visszaélések relatív érvénytelenségi oknak számítottak); továbbá ha vallási intézményeket jogtalanul vontak be a kampányba.

Relatív érvénytelenségi oknak minősültek a képviselő tudta nélkül, de javára elkövetett visszaélések; közhivatalnokok vagy a karhatalom, fegyveres erők nyomásgyakorlása; a választási elnök és a szavazatszedő küldöttség elnökének bizonyos illegitim tevékenysége; továbbá magánszemélyeknek vagy a hivatalos közegeknek a szavazást akadályozó tevékenysége. Amennyiben utóbbi esetek valamelyikét sikerült bebizonyítani, csak akkor kerülhetett sor a mandátum megvonására, ha azok érdemben befolyásolták a választás eredményét, vagyis ha a visszaéléseket elszenvedők szavazataik számának levonása, vagy éppen a szavazásban meggátoltak szavazatainak hozzáadása után az eredetileg képviselővé választott egyén már nem rendelkezett a voksok többségével.⁵¹ A törvény egyes részeiben kifejezetten kedvezett a bizonyítás meggátolásának. Engedélyezte ugyanis a választók szállítását otthonuk és a választás helyszíne között; a választás napján lehetővé tette szükséges ellátásukat; nem választási befolyás céljából pedig szokásos vendéglátásban is részesíthették őket. A „szükséges ellátás” vagy a „szokásos vendéglátás” olyan kategóriák voltak, amiket a bíraskodási gyakorlat tulajdonképpen szabadon értelmezhetett, s azt is igen nehezen lehetett bizonyítani, hogy a befolyásolás célzata fennállt.⁵²

Már ezek a tényezők is hozzájárultak a választási bíraskodás nem túl hatékony működéséhez, de számos más összetevő is ezt erősítette. Az eljáráshoz szükséges

51 *Ruszoly*, 1980. 45–46. p.; 1899. évi XV. törvénycikk. Az országgyűlési képviselőválasztások feletti bíraskodásról. In: Magyar Törvénytár. Corpus Juris Hungarici. 1899. évi törvénycikkek. Szerk.: Márkus Dezső. Bp. 1899. 48–61. p. (a továbbiakban: 1899:XV. tc. In: MTT, 1899.)

52 *Ruszoly*, 1980. 46. p.

kauciót például kizárólag a petíciót benyújtók állták — a választásvédőknek, azaz a megtámadott fél megbízott képviselőinek nem volt ilyen kötelezettségük –, ezt az egy képviselő féléves fizetését kitevő összeget (1000 forint, majd 3000 korona) pedig még akkor is részben vagy egészben elveszithették az eljárás költségeitől függően, ha a megtámadott képviselő vesztét érezve lemondott mandátumáról, ilyen esetben ugyanis az ügyet a megszüntetett kategóriába sorolták.⁵³ A magas eljárási alapidj pedig tovább nöhetett, attól függően, hogy a bizonyítási eljárás mennyire volt körülményes. Jelentősen növelhette a további költségeket, ha nagyszámú tanú kihallgatására, vallomásaik jegyzőkönyvbe vételére volt szükség.⁵⁴ A petíció benyújtásának anyagi vonzatai így már önmagában is elriaszthaták a választókat a jogorvoslatért történő folyamodástól, amiben az a tapasztalat is erősíthette őket, hogy a bírói fórumok az ügyek nagy részében a petíciókat elutasító ítéletet hoztak. A kiegyezés után, 1869 és 1918 között, 495 kérvényből csupán 32-nél ítélték a petíciónálók javára.⁵⁵

Az 1905–1910. évre szóló mandátum-megtámadások 23 ügyénél a Kúria szintén nem fosztott meg képviselői helyétől senkit a petíciók eredményeként,⁵⁶ pedig három képviselőnél két kérvényt is nyújtottak be visszaélésekre hivatkozva.⁵⁷ Ezt az arányt azonban árnyalja, hogy két petíciót visszavontak, kilenc esetben pedig az eljárást megszüntető határozat született, utóbbinak oka több ügynél is a képviselő lemondása volt. Továbbá az 1887-től eredendően öt éves mandátumi ciklushoz és a kúriai bíráskodás viszonylag lassú, nehézkes ügymenetéhez képest korai, 1906. február 19-i országgyűlés-feloszlatás is a még folyamatban lévő ügyek elbírálásának megszüntetését vonta maga után egyes esetekben.⁵⁸ A

53 Cieger, 2011. 29. p., *Ruszoly*, 1980. 305. p.

54 A bizonyítási eljárás során további 3000 korona letételét nem tudták teljesíteni például az 1905. évi Buteán János belényesi mandátumát megtámadó petíciónálók, így a Kúria megszüntető ítéletet hozott.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL) Országgyűlési levéltár, Képviselőház és Nemzetgyűlés, Elnöki és általános iratok (= K 2) A Kúria előtt kérvénnyel megtámadott képviselőválasztásokkal kapcsolatos iratok (= A. III. 2. 5.) 1905–1910. 370. cs.

55 *Ruszoly*, 1980. 494–497. p.

56 MNL OL K 2. A bírálóbizottságok előtt kérvénnyel megtámadott képviselőválasztásokkal kapcsolatos iratok (= A. III. 2.) 1905–1910. 1–23. t. 369–373. cs.; az országgyűlési levéltár nem tartalmaz az 1905–1910-es ciklusra a Kúria vagy a bírálóbizottságok által megsemmisített képviselőválasztásokról iratokat: MNL OL K 2. A. IV. 1.

57 MNL OL K 2. 1905–1910. A. III. 2. 1–2. t. 369. cs., 5. t. 370. cs.

58 MNL OL K 2. 1905–1910. A. III. 2. 2. t., 5. t. 370. cs.; 6. t., 8–10. t. 371. cs.; 16. t., 18. t., 372. cs.; 20. t., 21. t., 23. t., 373. cs.

képviselőház bíráló bizottságaihoz csupán kilenc képviselő ellen érkezett panasz az 1905–1910-es ciklusban.⁵⁹ A törvényi szabályozás nem határozta meg teljesen egyértelműen, hogy mely ügyek tartoznak a bizottságok hatáskörébe és melyek a Kúriáéba, vagy ha pontosan meg is lehetett állapítani, a több eltérő érvénytelenségi okra való hivatkozás azt eredményezhette, hogy egy ügyet mindkét fórumhoz benyújtottak, s végül a Kúria ítelt.⁶⁰ Jellemzően azonban a passzív választójog hiányából eredő, egyértelműen bíráló bizottsági hatáskörbe tartozó kifogások mellett, a nemzetiségieket izgatással vádoló panaszok érkeztek a képviselőház illetékes szerveihez. A kilenc képviselő közül hármat is ilyen jellegű vádakkal illeltek, mindegyikük (Damian Vazul, Mihali Tivadar, Vlad Aurél) függetlenként induló román nemzetiségű jelölt volt.⁶¹ A kúriai ítéletekhez hasonlóan a legtöbb ügyet a bíráló bizottság is visszautasította, tárgytalanná nyilvánította vagy kúriai hatáskörbe utalta.⁶²

Fontos szempont lehet még ennél a kérdéskörnél, hogy kinek az érdekeit szolgálta a nem túl jól működő bíraskodás. Magától értetődőnek tűnhet, hogy — akárcsak a szűk választójog, az aránytalan választókerületi beosztás és (egyes vélemények szerint) a törvényhatósági közegek befolyása a választás lebonyolításában — a visszaélések szankcionálásának mellőzése is elsősorban a kormánypárt malmára hajtotta a vizet. Nem beszélve arról, hogy a kúriai bírakat a király nevezte ki az igazságügyi miniszter javaslatára.⁶³ Ehhez azonban azt is feltételezni kellene véleményem szerint, hogy a kormánypárt körében sokkal jelentősebb mértékű volt a törvénytelen eszközök bevetése választópolgárok szavazatainak megszerzése céljából.

A történészek véleménye megoszlik e kérdéskört illetően, amire a törvényhatósági bizottságok központi választmányai jogkörének bemutatása kapcsán már utaltunk. Az egyik nézőpontot Gerő András már sokat idézett munkájában fejti ki legerjedelmesebben. Szerinte a választási rendszer sajátosságaiból (vá-

59 MNL OL K 2. 1905–1910. A. III. 1. 1–10. t. 347–378. cs.: Az 5. és 10. számú tétel egyaránt dr. Mihali Tivadar nagyilondai képviselő mandátumának megtámadásával foglalkozik, ezért a 10 tételszám ellenére csak 9 képviselő ügye tartozik ide.

60 MNL OL K 2. 1905–1910. A. III. 1. 8. 348. cs.; A. III. 2. 20. t. 373. cs. szintén Somogyi Aladár törökszentmiklósi képviselő megválasztásával foglalkozik.

61 MNL OL K 2. 1905–1910. A. III. 1.1. t., 5. t. 10. t., 9. t. 347–348. cs.; Magyar Képviselői Adatbázis In: *Ilonszki Gabriella*: Képviselők és képviselő Magyarországon a 19. és 20. században. Bp. 2009. CD–melléklet. (a továbbiakban: MKA In: *Ilonszki*, 2009. CD–melléklet)

62 MNL OL K 2. 1905–1910. A. III. 1. 1–10. t.

63 *Ruszoly*, 1980. 43. p.

lasztójog, választókerületek, nyílt szavazás stb.) az következett, hogy a többnyire ellenzéki érzületű magyarsággal szemben, akik a választók többségét alkották, egy nem az ő akaratukat, hanem a kormány és a dualista rendszer érdekeit reprezentáló „elsőprő kisebbség” képviseltette magát az országgyűlésben, nagymértékben támaszkodva a nemzetiségi területekre. A népképviselet legitimációja így hazugságon alapult, ami a politikai kultúrában is a közerkölcsök eltűnéséhez, a választások során pedig a hatalmi erőszak és a korrupció meghatározó jelenséggé válásához vezetett.⁶⁴ Kezdetben a rendszer fenntartásában érdekelt kormányerők alkalmaztak visszaéléseket, elsősorban a választásokon, majd a politikai nyilvánosság, a sajtó révén országszerte „a korrupció mindenhatóságának mítosza” terjedt el. Ez azt eredményezte, hogy az ellenzék is rákényszerült hasonló módszerek alkalmazására.⁶⁵

Cieger András viszont Gerővel szemben nem a politikai rendszer hazug legitimációjában, a közjogi törésvonalban látja a visszaélések fő okát, eredetét. Ő a korszakban más országokban is, hazánkban pedig már a 19. század elejétől burjánzó választási korrupció jelenlétét sokkal inkább emberi tényezőkhez (pl. politikusi ambíciók, egyes választópolgárok műveltségbeli hiányosságból fakadó kiszolgáltatottsága) köti elsősorban.⁶⁶ Az ő álláspontjából az is következik, hogy nem feltétlenül a rendszerét, hanem egyéni érdekeket szolgáltak elsősorban a vesztegetések. Ezzel összefüggésben érdemes elgondolkodni azon is, hogy a választási mozgalmak során a törvénykezés által a visszaélések körébe sorolt politikai eszközök alkalmazásához a társadalom, illetve maguk a választópolgárok, hogyan viszonyultak. A három-, majd ötévente tartott választások a korszakban olyan „rituális aktussá”⁶⁷ váltak az emberek életében, melynek velejáróit, az etetés–itatást, anyagi előnyök juttatását, ha ezek át is lépték a törvényesség kereteit, bizonyára sokan örömmel fogadtak, és nem osztotta mindenki a sajtóban domináns közfelháborodást sugalló nézeteket a visszaélések kapcsán, sőt inkább élvezték annak előnyeit. Ezek azonban csak feltételezések, konkrétumokat egy–egy választás kapcsán érdemes keresni alátámasztásukra vagy éppen megcáfolásukra.

Mindenesetre, amennyiben a visszaélések a reformkorral folytonosságot mutatva, a politikai élet alkotóelemei voltak, akkor nem feltétlenül a kormánypártnál

64 Gerő, 1988. 21. p., 133–134. p.

65 Gerő, 1988. 88–89. p.

66 Cieger, 2011. 41. p.

67 Szabó Dániel: Gerő András: Az elsőprő kisebbség. Népképviselet a Monarchia Magyarországn. Bp., 1988. In: BUKSZ, 1. (1989) 1. sz. 115. p.

kell keresni az eredetét. A korrupció gyökerének vitatása mellett azonban Gerő és Cieger is egyetért azzal, hogy visszaélések nem csak a kormánypárt részéről történtek. Tény viszont, hogy a kormánypártnak a hatalom birtoklásából kifolyólag jóval nagyobb lehetőségek álltak rendelkezésére a korrupció anyagi hátterének biztosítására. A király által adományozott címek, rangok, kitüntetések ígéretéért cserébe jelentős összegekkel támogatták a kormány választási mozgalmait a régi elithez idomulni vágyó tőkés nagypolgárok.⁶⁸ A tömeges bárósítások korszakának lejártával pedig elsődlegesen különböző kedvezményekkel, államkölsönökkel, kedvező üzleti feltételek biztosításával igyekezett a kormány pénzügyi támogatást szerezni a jelentős vállalatok tulajdonosaitól. Az ellenzéknek ezzel szemben a nagybirtokos párttagjaik vagyonán felül esetleg más magánszemélyek, egyházak adományai álltak rendelkezésre. A pártkassza nagyságának és a betevő személyeknek, szerveknek titkossága a párt és a támogatók érdekét is szolgálta, a pénzügyi intézeteknél például külön keretet tartottak fenn diszkrét kiadásokra, amibe belefért a választások pénzügyi támogatása is. Az igazán jelentős összegeket a kormányoldal részéről azonban a „miniszterelnöki korteskassa”⁶⁹ kezelte. Legális kiadásokra szánt választási költségek kb. három millió koronát tehettek ki, amennyiben egy párt az összes választókerületben indult.⁷⁰

A kormánypárt széles körű összeköttetései a nagyobb választási pénzügyi kezeken kívül azt is eredményezték, hogy hivatalhoz juttatással, fizetésemeléssel, előrelépéssel történő kecsegtetéssel vagy éppen ezeket megvonó fenyegetéssel nemcsak a közhivatalnokok, köztisztviselők között, hanem az állami kedvezmények révén közvetetten a kormányt támogató magánvállalkozások alkalmazottai körében is szavazatokat nyerhettek.

A visszaélések eredetének, anyagi hátterének áttekintése után még érdemes szólni arról, hogy milyen volt a Kúria választási tanácsaihoz és a képviselőház bíráló bizottságaihoz érkezett petíciók és ítéletük pártmegoszlása. Az 1869 és 1918 között beadott 495 kérvényből 263 esetben kormánypárti képviselő mandátumának elvételét kezdeményezték, azaz a petíciók valamivel több mint fele (53%) érkezett nem ellenzéki képviselő ellen.⁷¹ Ez az arány nem túl magas ahhoz viszonyítva, hogy a korszakban a Deák-, majd a Szabadelvű Párt képviselőinek aránya — az 1905-ös ellenzéki győzelmet nem tekintve — a parlamentben 57%

68 Gerő, 1988. 96. p.; Pesti Hírlap, 1904. december. 29. 1. p.[vezércikk]

69 Pesti Hírlap, 1905. január. 13. 1. p. [vezércikk]

70 Gerő, 1988. 96–97. p.

71 Ruszoly, 1980. 500. p.

(1881–1884, 1884–1887) és 80% (1875–1878) között mozgott az egyes választási ciklusokban.⁷² A kormánypártiak ellen benyújtott kérvények közül mindössze hét (2,66%) esetén döntöttek úgy a különböző bírói fórumok, hogy a mandátumot meg kell semmisíteni, míg a más pártok ellen benyújtottak közül 25-nek (11%) adtak helyt.⁷³ A kormánypárt ellen benyújtott, parlamenti mandátumaik számához képest viszonylag alacsony számú petíció és az ellenzéki pártok győzelmével végződő választások nagyobb arányú megsemmisítése azonban nem engedi meg azt a következtetést, hogy a kormány oldaláról kevésbé követtek el választási visszaéléseket. Sokkal inkább arra utalhat, hogy a kormánypárti többségű képviselőházból delegált bírálóbizottságok és a király által kinevezett bírák alkotta Kúria választási tanácsai részrehajlóan ítélték. Emiatt — a már említett nagy perkoltségeket is figyelembe véve — az általánosságban kisebb költségvetéssel rendelkező ellenzéki pártok és híveik valószínűleg kisebb lelkesedéssel fordultak jogorvoslatért. Továbbá a petíciók és a mandátumok arányszámának összehasonlítása az egyhangú kerületekben szerzett választási győzelmek miatt is torzíthat, hiszen ilyen kerületekben aligha lehetett létjogosultsága az eredmény elleni fellebbezésnek.

A dualizmus egész időszaka alatt megtámadott képviselőválasztások pártok szerinti megoszlásából tehát nem állapítható meg egyértelműen, hogy melyik politikai irányzathoz köthetők inkább a választási visszaélések. Az 1905. évi választások esetén a bíráló bizottságokhoz intézett panaszok alacsony számuk miatt nem túl reprezentatívak, de egyébként kiegyensúlyozottságot mutatnak: három szólt a koalíciós (kettő függetlenségi párti, egy disszidens), kettő szabadelvű képviselők ellen, a többi négy pedig független román vagy szlovák jelöltek mandátumára támadt.⁷⁴ A kúriai petícióknál viszont már egyértelműen a volt kormánypárt felé billent a mérleg nyelve, majdnem kétszer annyi (15:8) mandátumukat támadták meg ugyanis, mint a koalíciónak. Ez a tény arra utalhat, hogy ezen a választáson nagyobb mértékű volt a szabadelvű visszaélések száma, hiszen a nagyobb számú ellenzéki mandátum ellenére született több petíció kormánypárti győzelmek ellen. Jogi aktus viszont ezt mandátumot megsemmisítő ítélettel nem igazolja, ám

72 Ihász, 1992. 5. p., 15–17. p., 39. p.

73 *Ruszoly*, 1980. 500. p.

74 MNL OL K 2. 1905–1910. A. III. 1. 1–10. t. 347–348. cs.; MKA In: *Ilonszki*, 2009. CD-melléklet

ez a bíraskodás nem megfelelő működéséből is eredeztethető.⁷⁵ Olyan esettel is találkozhatunk, hogy két függetlenségi jelölt összecsapása után történt fellebbezés az eredmény ellen, ami viszont azt erősíti, hogy a korrupció pártoktól függetlenül egyaránt jelen volt a szemben álló felek választási küzdelmeiben.⁷⁶

Egyértelmű választ a vizsgált szempontok alapján nem lehet kapni arra, hogy a visszaélések melyik politikai oldalhoz köthetők inkább. Inkább az mondható el, hogy a választási visszaélések alkalmazása ciklusonként, választókerületenként változott. A visszaélések választási eredményeket befolyásoló volta pedig szintén nem általánosítható. Számos más tényező is hozzájárulhatott a választási győzelemhez (így a jelölt személye, programja, a rendszerrel azonosított kormány politikájának gazdasági–társadalmi következményei az adott választókerület szavazóinak életére). A képviselői székhez vezető utat így érdemes egy adott évben meghatározott településre vagy választókerületre koncentrálni vizsgálni, és az egyes eredményeket ez után összevetni. Ennek megfelelően dolgozatom további részében térnek rá a két 1905-ös budapesti választásra, melyek a mandátumok megtámadásával végződtek.

Az 1905. évi választások Budapest két választókerületében

Választás a II. kerületben

A választókerület és a jelöltek

Budapest II. közigazgatási és választókerületében a századelőn a népesség — 1906. évi adatok alapján — 36.730 fő volt, továbbá 2039 katona is élt itt. A kerület elhelyezkedéséből fakadó korlátolt terjeszkedési lehetőségekből következően a külterki, külterületen élő lakók csupán a kerület lakosságának mintegy 8%-át tették ki, a népesség döntő többsége a beltelken, a belterületen lakott.⁷⁷ A vallási összetételt tekintve a lakosság több mint $\frac{3}{4}$ -e katolikus volt, 8,5% református, kb.

75 MNL OL K 2. 1905–1910. A. III. 2. 1–23. t. 369–373. cs.; MKA In: *Ilonszki*, 2009. CD-melléklet

76 MNL OL K 2. 1905–1910. A. III. 2. 10. t. 371. cs.

77 BpStévk., 1907. 14–15. p.

7% izraelita és 6% evangélikus.⁷⁸ A csaknem 80%-ban magyar anyanyelvű népesség mellett, 16% a németet vallotta elsődlegesen használt nyelvének.⁷⁹ Választójoga természetesen a kerület valamivel több mint 50%-át kitevő női lakosságának és az életkori cenzust el nem érőknek nem volt. Utóbbiak arányára legfeljebb következtetni tudunk. 1900-ban a 15 éves kort meg nem haladók aránya a kerület lakosságának 26,2%-át adta, azaz a választójogból kor alapján kiszorultak aránya 30–35% közöttire becsülhető.⁸⁰ Az adó-és egyéb censusok folytán végül 1905-ben a népesség 9,1%-a rendelkezett aktív választójoggal a kerületben, mely arány az országos átlagot meghaladta.⁸¹

A székesfőváros egésze, de a budai kerületek különösen kormánypárti beállítottságukról voltak híresek a dualizmus idején. „Buda a csendes, hallgató, ősi, királyi város nem kívánja magát pártoskodással, szavazással háborítani békés nyugalomban” — jellemezte a korabeli sajtó 1884-ben a Duna jobb partján fekvő fővárosrészt, miután mind a három kerületben egyhangú szabadelvű győzelem született, tehát nem is került sor szavazásra, mivel kerületenként csak egy-egy jelölt lépett fel.⁸² Az 1905. évi választás idejére a megváltozott politikai légkör azonban meglehetősen szokatlan helyzetbe hozta a kerület választóit. Darányi Ignác, aki 24 év óta tartotta kézben a II. kerület országgyűlési mandátumát a Szabadelvű Párt színeiben, ezen a választáson a szövetkezett ellenzék jelöltjeként indult, mint a disszidens csoport elnöke. A választók döntés elé kerültek: választaniuk kellett a politikai életben régóta jelenlevő egykori kormánytag, a kerületet jól ismerő, azt 1881 óta képviselő volt földművelésügyi miniszter és Nyíri Sándor között, aki 1903-tól honvédelmi miniszter volt, és kitartott a kormánypárt mellett. A *Pesti Hírlap* cikkírója szerint ez a választási küzdelem jó alkalom arra, hogy kiderüljön, mennyire függetlenek polgári jogaik gyakorlásában a tisztviselők és az állami alkalmazottak, ugyanis ők adták a kerület választóinak negyedét.⁸³ Darányi eddigi töretlen népszerűségéhez is hozzájárulhatott az állami tisztviselők érdekeiért történő kiállása. Erre példa a középiskolai tanárok és igazgatók fizetésrendezését támogató 1891. évi képviselőházi felszólalása, melyhez hozzátette, hogy „az állami

78 *Thirring Gusztáv*: Budapest főváros demográfiai és társadalmi tagozódásának fejlődése az elmúlt 50 évben. 1–2. Bp. 1935. 1. k. 180–181. p., 242. p. (a továbbiakban: *Thirring*, 1935.)

79 *Thirring*, 1935. 1. k. 291. p.

80 *Thirring*, 1935. 2. k. 40. p.

81 BpStévk., 1907. 343. p.

82 *Varga*, 2010. 28. p.

83 *Pesti Hírlap*, 1905. január 8. 3. p.

tisztviselők helyzetének javítását egységes, összefüggő program szerint minden ágazatra kiterjedőleg kell a kormánynak eszközölni” — amint a költségvetés ezt lehetővé teszi —, „és pedig nem felülről lefelé, hanem alulról fölfelé.”⁸⁴ Ezen túl választókerülete életében aktív szerepet vállalt különböző adományokkal is (pl. vízivárosi általános iskolák szegény diákjainak támogatása).⁸⁵ Az eredményből így következtetés adódhat arra is — amennyiben döntő mértékű törvénytelen választói befolyásolásra nem került sor —, hogy a II. kerületi szavazók a jelölt személyéhez vagy pedig egy adott párthoz — jelen esetben a szabadelvűhöz — kötődtek jobban, Darányi szabadelvű politikusként elért sikereit személyiségének vagy a pártnak és a szabadelvű politikának tulajdonították inkább.

A kampány

A II. kerületben a pártok már az 1901-re kiírt országgyűlés berekesztése és az új országgyűlés összehívása előtt elkezdtek készülni a választásokra pártalakuló és jelölő gyűlések keretében. Kezdetben a kerületi Függetlenségi és 48-as Párt Németh Imrét kívánta felléptetni jelöltként, de a szövetkezett ellenzék vezérlőbizottsága visszalépésre utasította a disszidens Darányi javára, hogy az ellenzéki szavazatok ne osztódjanak szét több jelölt között.⁸⁶ Ezzel meglehetősen abszurd helyzet elé állították a függetlenségi választókat, ugyanis az előző választáson éppen Németh indult Darányi ellen, és most pártjuk az évek óta abcugolt volt szabadelvű Darányi támogatására buzdította őket. *Az Ujság* ezt a visszás szituációt kihasználva arról számolt be január közepén, hogy emiatt sokan kiléptek a Függetlenségi Pártból és Nyírihez csatlakoztak, ezt azonban Németh Imre cáfolta, mondván, hogy pártját csak azok hagyták el, akik meghaltak.⁸⁷

Egy ideig úgy tűnt, hogy Németh Imrétől eltérően az ún. szabad polgári párti Lendl Adolf nem működik együtt az ellenzéki koalícióval, és indul harmadik jelöltként a választásokon.⁸⁸ Január 15-én ugyanis a Fácán vendéglőben megtar-

84 Az 1887. évi szeptember hó 26-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. 26. Szerk.: Szádeczky Lajos–Endrődi Sándor. Bp. 1891. 229. p. (a továbbiakban: Képviselőházi Napló, 1887–1892.)

85 *Fehér György*: Darányi Ignác pályája. 1849–1899. Bp. 2012. 55.p. (a továbbiakban: *Fehér*, 2012.)

86 Pesti Hírlap, 1904. december 30. 3. p., december 31. 3. p.

87 *Az Ujság*, 1905. január 14. 4. p.

88 Pesti Hírlap, 1905. január 1. 5. p.; *Az Ujság*, 1905. január 1. 5. p.

tották jelölő és pártalakuló ülésüket, s a korszakban szokásos koreográfia szerint küldöttséget menesztettek a jelöltért. Lendl Adolf programbeszédét is megtartotta, melyben megindokolta azt is, hogy miért nem csatlakozott Kossuth Ferenc szövetkezett ellenzéki elnök utasítására a disszidensekhez. Véleménye szerint a kerületben 24 év óta képviselő Darányi maga a klikkuralom megtestesítője ráadásul semmi biztosíték nincs arra, hogy később nem lép vissza a kormányba, és az ő pártja egyébként is előbb bontott zászlót, minthogy Darányi kilépett volna a Szabadelvű Pártból.⁸⁹ Ennek ellenére pár nap múlva Lendl belátta, hogy mégis jobb lesz, ha egy ellenzéki jelölt indul a kerületben, ezért visszalépett Darányi javára, és híveivel megegyezett, hogy különállásukat csak azzal jelzik, hogy külön csoportban érkeznek majd a szavazásra.⁹⁰ A Lendl-párt döntésével nem minden támogatója értett egyet. Az *Ujság* arról számolt be, hogy Heil Vilmos iparos vezetésével egy 120 fős gyűlésen kimondták, hogy mivel a Darányihoz történő csatlakozást egy mindössze öttagú bizottság döntötte el, az párthatározatnak nem tekinthető, ezért közülük 47-en inkább Nyíri mellé állnak.⁹¹ A Lendl-párt erre úgy reagált, hogy ez mindössze húsz volt párttag nyilatkozata, akik már árulóknak tekintendők, mivel a szabadelvűekhez csatlakoztak.⁹² Az *Ujság* másnap erre újabb volt Lendl- és Bánffy-párti kisiparos választók 70–80 fős csoportjának Nyírihez pártolásáról tudósított. Az átállás vezetésére Alpár Ignác építészrt kérték fel.⁹³

Január 24-én a disszidensek, a Lendl-párt és a Bánffy-féle Új Párt így az egy-
ségüket is demonstráló közös ismerkedési estet tartottak a budai Vigadóban, utóbbi ugyanis már korábban eldöntötte, hogy Darányit támogatja a választásokon.⁹⁴ Az ellenzéki pártok összefogása így megvalósult a kerületben, de bizonyos párt-hívek vonakodása az egyesüléstől kifejezte a koalíció pártjainak különbözőségéből eredő gyengeségeket is.

A kampány meghatározó eleme volt a programbeszéd megtartása, a jelöltek emellett természetesen többször is intéztek kisebb szónoklatokat a híveikhez. A programbeszédet Darányi Ignác tartotta meg hamarabb, rögtön a választási mozgalom elején, január 6-án a budai Vigadó nagytermében. A helyszín zsúfolásig megtelt, főleg nagypolgárokkal és tisztviselőkkel, akadt olyan is, aki a termen

89 Pesti Hírlap, 1905. január 16. 9. p.; Az *Ujság*, 1905. január 16. 18. p.

90 Az *Ujság*, 1905. január 20. 4. p.

91 Az *Ujság*, 1905. január 22. 4. p., január 23. 7. p., január 25. 5. p.

92 Pesti Hírlap, 1905. január 24. 3. p.

93 Az *Ujság*, 1905. január 25. 5. p.

94 Pesti Hírlap, 1905. január 18. 4. p., 1905. január 25. 4. p.; Az *Ujság*, 1905. január 25. 5. p.

kívül volt kénytelen hallgatni a beszédet. Az összejövetelt Kollár Lajos, a szövetség ellenzék kerületi elnöke nyitotta meg. Buzdította a megjelenteket, hogy Darányira adják voksukat, aki a kerületben kezdte pályafutását, mely immáron 24 évnyi képviselőséget foglal magában. Érdemei közül kiemelte a rutén akciót és más szociálpolitikai intézkedéseit. A közönségre való tekintettel hangsúlyozta, hogy Darányi a Széll-kabinet tagjaként a tisztviselőkre nézve az eddigi legkedvezőbb fizetésrendezési javaslat előterjesztői között volt, ezért aki arra szólítja fel őket, hogy ellene szavazzanak, annak cselekedete testvér elleni lázításhoz hasonlatos. Megemlítette továbbá látványos tettei közül a millenniumi építkezésekben játszott szerepét, mint a földművelési múzeum vagy a Vajdahunyad vára létrehozását és kerületi fejlesztéseit.

Ezután következett Darányi programbeszéde, melyben azonnal leszögezte, hogy akkor kér bizalmat a választóktól, ha a most kifejtendő politikai álláspontját helyeslik. A vámterület kérdésében a disszidensek a '48-as ellenzéktől eltérő véleményt képviseltek, ezért Darányi beszéde elején kompromisszumos megoldást javasolva esett túl ezen a problémán. Gazdasági kérdésekben — szintén nem foglalva állást az agráriusok és merkantilisták között —, azt hangsúlyozta, hogy a földművelés az iparral és kereskedelemmel karöltve, egymást támogatva fejlődhet. Ő is kiemelte a tisztviselők érdekében benyújtott törvényjavaslatot, melyet Tisza vont vissza, azzal hitegetve a községi jegyzői kart, hogy a fizetésrendezést rájuk is kiterjeszti. Magát a tisztviselők barátjának nevezte, aki anyagi, jogi helyzetük és szabadságuk kedvezőbbé tételét is segíteni igyekszik, ugyanakkor fél, hogy a mostani választásokon a hivatali presszió miatt nem tudják majd választójogukat szabad akaratuk szerint gyakorolni. Ezt követően megindokolta a Szabadelvű Pártból történő kilépését. Úgy gondolta, hogy a Tisza által képviselt „a cél szentesíti az eszközt” politika a szabadelvűséggel ellentétes, ráadásul ennek november 18-i alkalmazása az alkotmány garanciájának megtámadásával járt együtt, és ő ebben nem akart a továbbiakban részt venni. A kormány azon politikáját, mely a főispánokat, mint bizalmi embereket kintüntetésekkal kenyerезi le, a metternichi időkkal állította párhuzamba, s beszédét azzal zárta, hogy annak érdekében, hogy a „történelem magát meg ne ismétlje, valamit mi is tehetünk”, utalva a választásokban rejlő sorsfordító lehetőségre a politikai életben. Ezután disszidens társa, ifjabb Andrassy Gyula is tartott egy rövid szónoklatot, a november 18-i eseményekre helyezve a hangsúlyt.⁹⁵

95 Pesti Hírlap, 1905. január 7. 3–5 p.; Az Ujság, 1905. január 7. 4. p.

Nyíri Sándor két nappal később szintén a budai Vigadóban mondta el programbeszédét, ami lehetővé tette számára, hogy Darányi programjára is reflektáljon. A Darányi-párt ugyancsak ezen a napon akarta eredetileg tartani a programbeszédet, hiszen vasárnap a választópolgároknak több idejük volt a politikai közéletre. Az egyetlen alkalmas nagy befogadóképességű helyet Budán, a Vigadót azonban a Nyíri-párt az ellenzékiet megelőzve három vasárnapra bérbe vette. Bár a Budai Iparossegédek Egylete náluk is korábban lefoglalta a helyet január 8-ra, azt átengedték Nyírinek programbeszéde megtartására. A jelölést elfogadó Nyíri szónoklata elején leszögezte, hogy a tősgyökeres, szabadelvű, magyar nemzeti politika híve, programja pedig megegyezik a hivatalos kormányprogrammal. Ezután beosztásából adódóan a katonai programot részletezte, melynek egyes elemeit már megvalósították, a többinek elfogadtatását tervezik. A Széll-féle kiegyezéshez való ragaszkodást ő is hangsúlyozta. Kilátásba helyezett egy a választójogot kiterjesztő és a census aránytalanságait megszüntető választási törvényreformot. A kormány gazdasági programjából megemlítette a közigazgatás és a rendőrség államosításának tervét a községek és városok terheinek csökkentése végett. A kerület tisztviselőit ő is megszólította, ígéretet tett fizetésrendezésükre a községi tanítókkal, lelkészekkel együtt. Egyetértését fejezte ki Darányival a kereskedelem-ipar-mezőgazdaság egyensúlyát illetően. Kitért a kerületben végrehajtandó fejlesztési terveire: a Pálffy tér (ma Bem József térről) Szentendrere vezető vasút villamossá alakítására, a parlament és a Bomba tér (ma Batthyány tér) közti híd létesítésére, utcaszabályozásokra és a kerületben pangó építkezések fellendítése érdekében húsz évre szóló adómentesség biztosítására, mely eddig az ellenzéki obstrukció miatt nem kerülhetett elfogadásra. Ismét Darányira reagálva fejezte ki, hogy nincs tudomása hivatali befolyásolásról, visszaélésekről, és kéri ellenjelöltjét, hogy tartózkodjon a gyanúsításoktól. Amikor Nyíri a szabadelvűeket a döntő pillanatban elhagyó disszidens Andrássy nevét említette, a *Pesti Hírlap* tudósítója szerint egy „Éljen!” hangzott fel, mire felkiáltások hangoztak az éljenző kiléte után érdeklődve, majd többen is Andrássyt éltették. Ez az incidens pár percre megszakította a rendezvény menetét, s Nyíri igyekezett gyorsan végére érni beszédének, melyet „Éljen a király! Éljen a haza!” szólammal zárt. Sztehlo Kornél kerületi pártelnök befejezésként hozzáfűzte, hogy ők nem mentek el az ellenpárt nagygyűlésére a rendezvény megzavarása végett. Ez is azt mutatja szerinte, hogy az ellenzék politikai meggyőződése, hogy mindenhol meg kell a rendet zavarni.⁹⁶ A programbeszédet nyomtatásban a kerület összes választópolgárának elküldték,

96 Pesti Hírlap, 1905. január 9. 3–4. p.; Az Ujság, 1905. január 9. 7–9. p., január 14. 5. p.

hogy akik nem jutottak be a Vigadóba — vagy akik nem is akartak bejutni —, azok is megismerhessék Nyíri politikai álláspontját.⁹⁷

A kampánynak csak egy része volt a programbeszéd, a bizonytalan, esetleg ellenpárti szavazók meggyőzésére bizonyára alkalmasabbnak mutatkozott egyéb korteseszközök bevetése, akár a törvénytelenység elmenő vesztegetésekhez, visszaélésekhez való folyamodás. A kerület választópolgárait kevésbé ismerő Nyíri nemcsak beszéde napján, hanem már előtte is tartott egy vacsorával egybekötött ismerkedési estet, s Darányinál sem maradt el a kerület választóival folytatott közös összejövetel.⁹⁸ A viszonylag korai programbeszédnek következtében mindkét jelölt több kisebb–nagyobb pártvacsora keretében igyekezett a választókkal a választási időszak végéig személyes kapcsolatban maradni, melyeken már csupán rövidebb szónoklatok hangoztak el. A résztvevőket úgyis inkább a kedvező árú vacsorajegyek vonzották, amivel viszont a szervezők könnyen etetés–ítatás vádjába keveredhettek, amit a később ismertetetésre kerülő petíció is mutat.⁹⁹

A II. kerületben emellett — ahogy ez Darányi programbeszédéből is kiderült — az ellenzék elsősorban a hivatali nyomás alkalmazását sérelmezte a kormány részéről, ami a kerület nagy arányban tisztviselőkből álló választópolgársága miatt kézenfekvőnek bizonyult. A mandátumot megtámadó petíció szép számmal sorol fel ilyen eseteket is, ennél a résznél most csak a sajtó által felkapottak kerülnek kiemelésre.

Az ilyen ügyekben a bevett gyakorlat az volt, hogy az alárendelt tisztviselőket feletteseik különböző ígéretekkel vagy szankciókkal történő fenyegetéssel próbálták rábírní, hogy az általuk óhajtott jelöltre adják szavazatukat. Egy Darányi-párti feljelentés szerint Nagy Gergely fővárosi számellenőr a hivatali helyiségben magához hívatta öt beosztottját, és utasította őket, hogy töltsék ki a Nyírit támogató választási ívet, különben a feletteseikkel kellemetlenségük lesz. Egyikük, Hostyiczky Antal azonban megtagadta az aláírást, erre Nagy elkezdte faggatni, hogy kire akar szavazni és figyelmeztette, hogy vidékre helyezhetik, ha nem a kormánypárti jelöltre adja voksát.¹⁰⁰ Az Igazságügyminisztérium számvevőségén is hasonló eset történt. Miután Győry István — korábban Darányi, ekkorra Nyíri

97 Az Ujság, 1905. január 13. 8. p.

98 Az Ujság, 1905. január 3. 5. p., január 4. 11. p., január 5. 5. p.; Pesti Hírlap, 1905. január 7. 5. p., január 8. 3. p.

99 Pesti Hírlap, 1905. január 19. 5. p., január 25. 4. p.; Az Ujság, január 26. 3. p.; MNL OL K 2. A. III. 2. 16. t. 372. cs.

100 Pesti Hírlap, 1905. január 24. 4. p.

kortese — egyes tisztviselők körében sikertelenül agitált Nyíri mellett, Tolnay Antal igazgató a II. kerületi választókat behívatta, és közölte velük, hogy hivatali kocsival, hivatali idő alatt ő fogja szervezni a választási részvételüket, így könnyedén ellenőrizheti, hogy ki az, aki nem Nyírire adja voksát.¹⁰¹

A kormánypart rágalomnak nevezte a vádakat. Sajtóorgánunk a tisztviselőkkel szembeni presszió kérdését úgy foglalta össze, hogy ezen társadalmi réteg megvesztegetésére nincs szükség. A tisztviselők ugyanis eszesek, ha azt látnák, hogy a kormány nem az ő érdekeiket szolgálja — ami egyébként az állam érdekeivel egyező —, nem szavaznának rá, ugyanis nem a kormányhoz, hanem az államhoz vannak kötve, tőle függnék.¹⁰² Az ellenzék azonban ennek szöges ellenétét állította. A *Pesti Hírlap* vezércikkírója egyenesen azt ajánlotta, hogy a katonákhoz hasonlóan inkább vonják meg a tisztviselőktől is a választójogot, hiszen úgysem szavazhatnak saját belátásuk szerint. A lap úgy vélte, hogy maguknak a tisztviselőknek is csak teher a választójog, amit fiktív kérdésükkel szemléltetett: „Minek is van szavazati jog a világon? Vagy ha van, akkor miért nincs?”¹⁰³ A szövetkezett ellenzék végrehajtó bizottsága pedig a hozzájuk intézett panaszok hatására kiáltványban fordult Magyarország tisztviselői karához. Felhívták a figyelmüket, hogy amennyiben a kormány visszaél függő helyzetükkel, jogukban áll védekezni a „zsarnoki nyomás” ellen. Buzdította a tisztviselőket, hogy vállaljanak szolidaritást. Nagyobb csoportok üldözését, áthelyezését ugyanis a kormány úgysem tudja kivitelezni. Emellett biztatta őket, hogy bátran forduljanak hozzájuk azok, akiket szabad választójoguk gyakorlásában korlátoznak.¹⁰⁴ A koalíciós pártok még egy ügyvédi irodát is felállítottak a választások idejére, ahol választási ügyekben díjmentesen mindennap pár órányi időben felvilágosítást kaphattak a választópolgárok, illetve ez a központi szerv intézte a már bejelentett visszaélési ügyeket is. Az iroda a belvárosi Sas-körben működött, de illetékessége az egész ország területére kiterjedt.¹⁰⁵

Az ellenzéki sajtó az állami tisztviselőket érintő pressziókon felül beszámolt olyan esetről is, hogy az Önségélyező Takarékpénztár és Hitelszövetkezet felbontotta a Darányit támogató adósainak kölcsönét, a Jobbparti Hitelbank erre felajánlotta a károsultaknak, hogy konvertálja kölcsöneiket. A Szabadelvű Párt vá-

101 Pesti Hírlap, 1905. január 25.4. p.

102 Az Ujság, 1905. január 8. 1. p. [vezércikk]

103 Pesti Hírlap, 1905. január 25. 1. p. [vezércikk]

104 Pesti Hírlap, 1905. január 13.5. p.

105 Pesti Hírlap, 1905. január 12.4. p.

lasznyilatkozata ezt is rágalomnak nevezte.¹⁰⁶ Szintén tiltakoztak azon vád ellen, hogy a honvédtiszt iskolák ingyenes helyeit is bevonták volna a korteskedésbe: arra hivatkoztak, hogy ezek a főváros saját alapítványi helyei, melyek betöltéséről a főváros maga dönt, így lehetőségük sincs ezek odaigérésére szavazatszerzésért cserébe.¹⁰⁷ Darányiéknak arról is tudomásuk volt, hogy Nyíri kortesei pénzügyekkel is igyekeznek szavazatokat szerezni. A szabadelvűek újabb nyilatkozatban kijelentették, hogy nem tudják, kik kampányolnak ilyen eszközökkel Nyíriért, az biztos, hogy nem a párt bízta meg őket. Mindenesetre elhatárolódtak az efféle ígéretek beváltásától, és kérték, hogy akinek tudomása van ilyen ügyekről, jelentse a pártelnöknel, hogy a feljelentést megtehessék.¹⁰⁸ Nyilvánvaló, hogy az ehhez hasonló nyilatkozatok csak a formalitás kedvéért születtek, hiszen a megvesztegetést elfogadók nem fordultak jogorvoslatért, mert nem állt érdekükben, örültek, hogy különböző előnyökhöz juthatnak. Akik pedig nem hagyták magukat korrumpálni, azok hiába keresték fel a korrupcióval vádolt párthoz tartozó elnököt, annak esze ágában sem volt feljelentést tenni kortese ellen, viszont tudomást szerezhetett ezáltal arról, hogy mely választók nem befolyásolhatók ilyen eszközökkel. A feljelentésnek csak abban az egy esetben lehetett értelme, ha az ellenpárt emberei szerveztek hasonló akciókat, hogy rossz hírbe hozzák a szemben álló tábort.

Az ellenzék még azt is felrótta Nyírinek, hogy a kerületben lakó ismerőseit személyesen is agította, köztük Demeczky Mihályt, a Ferenc József Nevelőintézet igazgatóját is, aki korábban Darányi híve volt. A kerület szabadelvű végrehajtó bizottsága azt a választ adta, hogy hasonló látogatásokat Darányi is tett, sőt ő azt is kérte, hogy szavazzanak rá, míg Nyíri csupán meggyőződés szerinti voksolásra buzdított. Demeczky pedig már Nyíri híve volt látogatásakor, ugyanis már akkor elfordult Darányitól, amikor az otthagyta a szabadelvű tábort.¹⁰⁹ Utóbbi eset jól mutatja, hogy a szembenálló pártok módszerei gyakran megegyeztek, s amit ellenfelük részéről sérelmeztek, azt sokszor maguk is elkövették.

A választási mozgalom alatt azonban nemcsak az ellenzékét érte vélt vagy valós sérelem. A szabadelvűeknek már a központi választmányban meg kellett küzdeni azért, hogy ne a Darányi mellett korteskedő Puky Gyula legyen a választási elnök, akit Kollár Lajos, a Darányi-párt elnöke javasolt választmányi tagnak.

106 Pesti Hírlap, 1905. január 24. 3. p., január 25. 3. p.

107 Az Ujság, 1905. január 19. 3. p.

108 Pesti Hírlap, 1905. január 17. 3. p.; Az Ujság, 1905. január 17. 5. p.

109 Az Ujság, 1905. január 19. 3. p.; Pesti Hírlap, 1905. január 24. 3. p.

Ebben az esetben még sikerült céljukat megvalósítani, és az ellenzék hátrányára fordítani a helyzetet, elérték ugyanis, hogy Ludvig János főrendi házi tagot válasszák meg a posztra.¹¹⁰ A személyazonossági tanúk kijelölésénél viszont újfent kifogásolták, hogy csak Darányi-híveket osztottak be ebbe a feladatkörbe. A panaszra a központi választmány két másik személyt is kinevezett személyazonosság tanúnak.¹¹¹

A személyazonosság ellenőrzésére hivatott kerületi előjáróság hivatalos közegeiben, úgy tűnt, hogy a kormánypártot elhagyó politikusnak még erős bázisa maradt. Ezt támasztották alá azok a szabadelvűekhez érkezett panaszok is, miszerint a kormány híveivel a szavazóbárcák kiadásánál a személyazonosság igazolásakor rendszeresen „gáncsoskodnak”, még azokkal a nyugdíjasokkal szemben is, akik havonta megjelennek náluk, tehát nagyon jól ismerik őket.¹¹²

A Nyíri-párt kampánytevékenységét is gátolták az ellenzék megbízottjai vagy ellenzéki beállítottágú személyek azzal, hogy a párt plakátjait, falragaszait és az irodájukat jelző táblát folyamatosan leszedték.¹¹³ Ezek a kormánypárti sérelmek azonban nagyságrendileg elmaradtak a szabadelvűek érdekében a tisztviselőkre történő nyomásgyakorlástól. A választási eredményt ugyanis közvetlenül nem befolyásolhatták.

Fajsúlyosabb ügy volt ellenben, Korona Gyulának, a polgári leányiskola igazgatójának és Buzás Istvánnak, az iskola tanárának korteskedése. Ők az iskola tanulóin keresztül, mint közalkalmazottak agitáltak a szülők körében. Tanítványikkal a szülőkhöz az igazgató nevével fémjelzett bizalmas kérést jutattak el, mégpedig azt, hogy „a Darányi-párt érdekeit minél hathatósabban támogatni” szíveskedjenek.¹¹⁴ Gööz József tanárt szintén Darányi-párti korteskedéssel vádolták, őt azonban nem a szülők, hanem kollégái körében. Gööz hangulatkeltésnek nevezte a 32 pedagógus által beadott panaszt, és rágalmozás miatt feljelentés benyújtását latolgatta. Ugyanakkor azt is hozzátette, hogy őt a Darányi-pártból Kollár Lajos kirekesztette, a hírnek ezért sem lehet hitele. Kollár ezt cáfolta; szerinte Gööz önként hagyta ott a pártot, mivel lapja a kormánypárttól kapott szubvenciót. Kollár hiába nyugtatta azzal, hogy nem kell attól tartania, hogy Berzeviczy vallás- és közoktatásügyi miniszter megvonja tőle a szubvenciót, amiért disszidens jelöl-

110 Pesti Hírlap, 1905. január 8. 3. p.; január 19. 5. p.

111 Az Ujság, 1905. január 20. 3. p.

112 Az Ujság, 1905. január 21. 3. p.

113 Az Ujság, 1905. január 21. 3. p.

114 Az Ujság, 1905. január 26. 3. p., január 29. 3. p.

tet támogat, hiszen a miniszter igazságos, Göőz így is kilépett a pártból. Ezzel az ellenzék az eredetileg közalkalmazotti korteskedéssel kapcsolatban kiobbant ügyet teljesen más irányba terelte.¹¹⁵

A kerületi szabadelvű végrehajtó bizottság elítélte továbbá Darányi személyeskedő hangnemét, amelyet Nyírral szemben az utolsó pártvacsorán alkalmazott. Darányi ekkor többek közt pontosan ugyanezt is felrótta Nyírinek, azaz hogy a honvédelmi miniszter személyeskedik folyton beszédeiben. A kerület addigi képviselője azt is megjegyezte, hogy hirtelen „a tisztviselő karnak nagyon sok jó barátja akadt, akiket nem láttak, amikor bajban voltak”, ő viszont be is váltja azt, amit Nyíri csak ígér. Az ellenük alkalmazott hivatali pressziókra is felhívta a figyelmet, ami szerinte újabb bizonyíték arra, hogy a kormány tiszta, alkotmányos eszközök használatára képtelen. A szabadelvűek Darányi beszédének ezen elemeit a tisztviselők kormány elleni izgatásának vélték, úgy értelmezve, hogy ha Darányi lesz a miniszter, megjutalmazza a kormány ellen szavazókat, egyben azt is sugallva, hogy az nem jár jól, aki ellene szavaz.¹¹⁶ Az ilyen hangvételű kortesbeszédnek azonban teljesen általánosak voltak, ahogy az is, hogy az ellenpárt ezek kisarkításából próbált saját magának politikai tőkét kovácsolni.

A választás napjának közeledtével a szabadelvűeknek még az is izgalomra adott okot, hogy Lendl Adolf visszalépése miatt a választási elnök a Budai Vigadó szavazásra berendezett terméhez vezető útvonal középső lépcsőjéről a már kész deszkafal egy részét lebontatta és csak a választási helyszín előcsarnokát szedette ketté. A kormánypárt tiltakozott, mivel szerintük ez nem kellő mértékű elkülönítése a két pártnak, így beláthatatlan zavarokat is előidézhet.¹¹⁷ Végül a két párt bizalmi férfainak előzetes megállapodása szerint a választási útvonal teljes egészén — a főlépcsőt is beleértve — deszkafallal választották el a két szavazótábor január 26-ára.¹¹⁸

A választás lezajlása

A választás napjáig a kerület 3358 választójából 2600 váltotta ki előzetesen az előjáróságnál választási igazolványát, ezekből persze nem jött el mindenki sza-

115 Az Ujság, 1905. január 23. 5. p.; Pesti Hírlap, 1905. január 26. 3. p.

116 Pesti Hírlap, 1905. január 25. 4. p.; Az Ujság, 1905. január 26. 3. p.

117 Az Ujság, 1905. január 24. 7. p.

118 Az Ujság, 1905. január 25. 5. p.; Pesti Hírlap, 1905. január 25. 4. p.

vazni, ugyanakkor olyanok is leadták voksukat, akik nem vették ki előre szavazóbárcájukat. A szavazás alakulását látva ugyanis a kortesek rendkívül aktív munkát folytattak, és olyan választópolgárokat is a választási helyszínre hoztak, akik eredetileg nem tervezték, hogy élnek aktív választójoguk gyakorlásával.¹¹⁹ A szavazók száma, viszont még így is alulmaradt a választási bárcát kiváltók számához képest. Az 1905-ös választás alkalmával 2391-en voksoltak a II. kerületi Vigadóban, ami jóval meghaladta az előző választáson részt vevők számát, ami 1716 fő volt.¹²⁰ A 71%-os részvételi arány egyaránt tükrözte a választóknak a korábbinál élénkebb érdeklődését a képviselőválasztás végkimeneteléről, illetve a kerületben folyó kemény választási küzdelmet, mely az előző választásokra eddig itt nem volt jellemző.

A szavazás menete a törvénynek megfelelő, megszokott rendben történt. Ludvigh János választási elnök reggel nyolc órakor rövid beszéddel nyitotta meg a választást. Bemutatta a hozzá érkezett jelöltek ajánlásait, a pártonként négy-négy bizalmi férfit, akiket arányosan osztottak szét a két szavazatszedő küldöttség között. Bejelentette, hogy a törvény előírásainak megfelelően elfogad fél kilencig további ajánlásokat. Miután új jelölt nem kívánt indulni, feleskette a személyazonossági tanúkat, majd kilenckor elrendelte a szavazás megkezdését. A Vigadó lépcsőházában ekkorra nagy tömegben tolongtak a választópolgárok, és várták, hogy bejussanak a szavazóhelyiségbe. A pártok ugyanis már kora reggel külön csoportokban a helyszínre vezérelték szavazóikat. Az utcákat fellobogózott kocsik, abcugoló fiatalok és pártjelvényeket, tollakat viselő választópolgárok lepték el. A sorsolás értelmében a Nyíri-párt szavazóit bocsátották először a szavazóterembe, majd húsz fő voksolása után, a Darányi-párt ugyanennyi fős szavazócsoportja járulhatott szavazáshoz. A szövetkezett ellenzék választói valamivel tizenegy óra előtt már nem tudták tartani a húsz fős csoportokat, ugyanis egyre fogyatkoztak várakozó szavazók, ami a választás részeredményében is megmutatkozott. A két jelölt szavazategyenlősége megszűnt, és dél körülre Nyíri már több mint száz szavazattal vezetett.¹²¹

A kerület ismert választói közül Andrassy Gyula délelőtt adta le voksát disszidens politikustársára, majd nem sokkal utána gróf Széchenyi Béla Nyírire. Báró Bánffy Dezső pedig délután tette tiszteletét a szavazóhelyiségben, természetesen a koalíciós pártok jelöltjére szavazva. Megjelenésük fokozta a választás hangu-

119 Pesti Hírlap, 1905. január 27. 4. p.

120 Az Ujság, 1905. január 28. 3. p.

121 Pesti Hírlap, 1905. január 27. 4. p.; Az Ujság, 1905. január 27. 3–4. p.

latát, azonban az eredményekre a nagy csoportokban érkező szavazók magától értetődően nagyobb befolyással bírtak. Még délelőtt leszavazott az állami tisztviselők egy jókora tömege, szinte kivétel nélkül Nyírire. Az ideiglenesen vidéken időzőket is visszarendelték a fővárosba, minden hivatalos kiküldetés szünetelt ezen a napon. Száznál több Ganz-gyári hivatalnokot felettesük, Mechwart András vezérigazgató vezetett szavazásra délben, közülük csak öten szavaztak Darányira, annak ellenére, hogy többen korábban írásban is rögzítették, hogy az ellenzék mellett állnak. Kora délután viszont a kerület tanítói és tanári kara szavazott le tömegesen Darányira. Ezek a szavazatok tükrözték a kampány során az egyes pártok által hangoztatott visszaélési sérelmeket. A kormánypártnak elsősorban az állami tisztviselői kart és az állammal szoros érdekkapcsolatban álló magánvállalatok beosztottjait sikerült maga mögé állítania, míg az ellenzéknek a pedagógusokat.¹²² Bizonyára sokan szavaztak meggyőződésből, de a visszaéléseknek, vesztegetéseknek is nagy szerepe lehetett a választópolgárok álláspontjának kialakításában. A tanárok Darányi-pártiságát feltehetően meghatározta az is, hogy a jelölt évtizedek óta támogatta alapítványokkal az oktatási intézményeket, és a képviselőházban is támogatta fizetésük rendezését.

A tisztviselői kar döntő részének kormánypárti voksai viszont nagy mértékben hozzájárultak ahhoz, hogy Nyíri megőrizte a délelőtt megszerzett fölényét, amin az sem változtatott, hogy a Darányi-párt korteseinek munkáját az esti óráktól még az I. kerületi ellenzéki jelölt, Szebeny Antal húsz korteskocsija is segítette. Ebben a kerületben — ahol egyébként Darányi és Nyíri is szavazott — már este fél nyolcra befejeződött a választás.¹²³ Egy Darányit támogató választó nyolc órákor még huszonnyolcad magával leadta voksát, azonban a végeredményt ez sem befolyásolta. A választási elnök kilenc órákor fél tizenegyre tűzte ki a zárórát, bár a szabadelvűek fél órával korábbi időpontot szerettek volna, de Ludvig a közmegnyugvásra hivatkozva nem engedett eredeti elképzeléséből. Szavazók ekkor már csak szórványosan érkeztek a Vigadóba, a kortesek végső tartalékaikat mozgósították. A választás berekesztése után összeszámolták a szavazatokat, elkészítették a jegyzőkönyveket, majd az elnök 123 szótöbbséggel Nyírit kiáltotta ki győztesnek, akit hívei ekkorra már a szavazás színhelyére kísértek, így át is vehette hajnali egy órákor az elnöktől a mandátumát.¹²⁴

122 Pesti Hírlap, 1905. január 27. 4. p.; Az Ujság, 1905. január 27. 3–4. p.

123 Pesti Hírlap, 1905. január 27. 3. p.; Az Ujság, 1905. január 27. 3. p.

124 Pesti Hírlap, 1905. január 27. 4. p.; Az Ujság, 1905. január 27. 3–4. p.

A szavazás összességében különösebb incidens nélkül, rendben zajlott le. Ezt Rudnay Béla rendőrfőkapitány is ekként látta, amikor dél körül ellenőrzésre érkezett. A *Pesti Hírlap* is csak egyetlen helyszíni vesztegetésről számolt be, amivel a Darányi-párt vádolta Nyíri egyik főkortesét, de amikor az ügy kapcsán jegyzőkönyv felvételére került volna sor, az állítólagos tanúk már, nem akartak semmiről sem tudni.¹²⁵ A Darányi-párt azonban úgy gondolta, hogy az egész választási mozgalmat tekintve a Szabadelvű Párt súlyos törvénytelenéseket alkalmazva szerezte meg a II. kerületben a választási győzelmet, ezért petíciót nyújtott be a Kúriához Nyíri mandátumának megtámadására.¹²⁶

A mandátum megtámadása

A petíciót február 24-én adta be Kollár Lajos, a II. kerületi ellenzéki párt elnöke társaival közösen, tehát a törvény által megszabott 30 napos határidőnek eleget téve, amit a választás napjától számítottak. Ez az idő elég volt a kérvényezőknek, hogy számos érvénytelenségi okot bizonyító tényt gyűjtsenek össze. A kérvény bevezetője Darányi jellemét és eddigi tevékenységét méltatta. Kiemelte, hogy Darányi 24 éve képviselte a II. kerületet, legutóbb is elsőprő többséggel nyert a választásokon, melyeken ez idáig a választók tiszta meggyőződése dominált. Tisza azonban most kiadta a jelszót, hogy Darányit mindenáron meg kell buktatni.¹²⁷ A kérvény nyilván egyoldalúan jellemezte a helyzetet, de valószínű, hogy Tiszának nem csak politikai, hanem személyes okokból is rendkívül rosszul eshetett gyerekkori barátjának a szembefordulása, amit *Az Ujság* kortesdalai is kifejeznek, melyek a maguk egyszerűségében az árulási motívumot hangsúlyozták.¹²⁸ Feltételezhető ezek alapján, hogy a kormánypárt valóban különösen nagy erőket fektetett abba, hogy ebben a kerületben győzelmet arasson. A kérvény folytatása már egy csúsztatott érveléssel igyekszik igazolni, hogy Nyíri valójában nem is akart fellépni Darányi ellen jelöltként, csak Tisza akarátának engedett. A honvédelmi miniszternek egy decemberi beszédét idézi, melyben arról szólt, hogy a parlamentből csak a „dudvákat” akarja „kigyomlálni”, amiből a petíció szerint az következik, hogy az olyan becsületes politikusoknak, mint Darányi helye van a

125 *Pesti Hírlap*, 1905. január 27. 4. p.; *Az Ujság*, 1905. január 27. 3–4. p.

126 MNL OL K 2. 1905–1910. A. III. 2. 16. t. 372. cs.

127 MNL OL K 2. 1905–1910. A. III. 2. 16. t. 372. cs.

128 *Az Ujság*, 1905. január 10. 8. p., 1905. január 12. 7. p., *Az Ujság*, 1905. január 18. 9. p.

képviselőházban Nyíri álláspontja alapján is, ezért őt nem kell kibuktatni onnan. A bevezető rész még Darányi január 27-i Kollár Lajoshoz szóló leveléből is idéz, mely szerint, „ami a székesfővárosban történt [a választási mozgalom során], az nem volt egyéb, mint a november 18-i erőszaknak és törvénytelenységnek megismétlése más alakban, helyi, de tökéletesített kiadásban”, értve ez alatt a választási visszaéléseket. Ezután a petíció a formai szabályoknak megfelelően felsorolta azon érvénytelenségi okokat az azokat igazoló tények megnevezésével együtt, melyek alapján a szabadelvű mandátum megsemmisítését kérték.¹²⁹

Abszolút érvénytelenségi okként a kormányoldal pártvacsoráit hozták fel, szám szerint hármat, melyeken szerintük, az etetés–itatás túllépte a törvényes kereteket, a választói befolyásolás célzata is fennállt, s ezekben a jelölt személyesen is részt vett. A Nyíri programbeszéde után tartott vacsora esetében azt sérelmezték, hogy 410 választóból 280 teljesen ingyen jutott ételhez–italhoz és szivarhoz, de az 1 korona 40 filléres vacsorajegy valódi értéke egyébként is legalább 3 korona 76 fillér volt, melynek alátámasztására részletes kimutatást készítettek a teríték összetételéről és egyéb felmerülő költségekről. A petíció tartalmazta az ebédjegy-mintákon kívül azoknak az ingyen megvendégelt választóknak a névsorát is, akik később Nyírire szavaztak. Ezzel a befolyásolás sikerességét próbálták jelezni. Szintén etetési–itatási vétségnek tekintették a kérvényezők, hogy Lendl Adolf visszalépése után ugyancsak ingyen vendégelték meg a szabadelvűek szorult anyagi helyzetű, főleg kisiparos és kiskereskedő választókat, hogy Lendl volt szavazótáborában híveket szerezzenek, ennek kapcsán azonban a 116 résztvevőből csak tizenkettőt tudtak név szerint megnevezni. A petíció szerint Nyíriék még a választás előtti nap is ingyen vacsorát adtak a Vigadóban, a választás napján pedig a párhelyiségekben itatták a szavazókat.¹³⁰ Pártvacsorákat az ellenzék is több alkalommal adott, s bizonyára ezekkel szemben is lehetett volna hasonló kifogásokkal élni, talán ez is hozzájárult ahhoz, hogy a Kúria ritkán semmisített meg ilyen okból eredményt.

A következő egységben a peticionálók relatív érvénytelenségi okokra hivatkozva követelték Nyíri mandátumának megsemmisítését. Itt már a pártvacsoráknál jóval jelentősebbnek tűnő érveket hoztak fel. A legtöbb szavazatot hivatali nyomásgyakorlás elkövetése miatt tekintették érvénytelennek. Különböző minisztériumok és a miniszterelnökség tisztviselői mellett, a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, a Postatakarékpénztár, az Országos Chemiai Intézet és

129 MNL OL K 2. 1905–1910. A. III. 2. 16. t. 372. cs.

130 MNL OL K 2. 1905–1910. A. III. 2. 16. t. 372. cs.

a Központi Vegykísérleti Állomás, a Magyar Királyi Ferenc József Nevelőintézet, a MÁV és a II. kerületi előljáróság alárendelt beosztottjai közül soroltak fel 293 főt, akiket hivatali presszió ért annak érdekében, hogy Nyírire szavazzanak. Ide vették — a korábban más ügy kapcsán már említett — Demeczky Mihály gimnáziumi igazgató gyűjtő hangú, antiszemita felszólalását egy végrehajtó bizottsági ülésen, amelynek következtében Szabolcsi Izidor, a kerület izraelita hitközségének elnöke a zsidók 4/5-ét Darányi ellen hangolta. Demeczky ugyanis ekkor Darányi-pártinak vallotta magát, ám nem sokkal később már a kormánypárt oldalára állt. A Csavargózós Átkelési és Hajózási Vállalat az állami tisztviselőkhöz hasonló helyzetű — pénzügyminiszter által kinevezett, az államtól fizetést, nyugdíjat kapó — dolgozóinak egy részét ugyancsak utasították felettesi nyomásgyakorlás által, hogy a kormánypárti jelöltet támogassák.¹³¹

Ezek felül a petíciónálóknak tudomásuk volt arról, hogy Nyíriék a már vidéken élő, de a kerületben választójoggal bíró szavazókat kérték, hogy 40 korona útiköltség fizetése fejében jöjjenek el a választásra. Ez jócskán meghaladta a törvény által engedélyezett oda-vissza útra szóló 8–8 korona útiköltséget, ráadásul a Szabadelvű Párt még fejenként 20 és 60 korona közé eső ellátási költséget is biztosított a vidékről érkezettek számára. A petíció további pénzügyi kérdésekkel kapcsolatos eseteket is felhozott, melyeknél 50 és 200 korona közé esett javarészt a megvesztegetési összeg. A megvesztegetések anyagi hátterét a petíció szerint egyrészt a választási kiadásokra félretett kerületi pártkassza fedezte, melyben 70.000 korona volt. Ezen felül Nyíri saját vagyonából 25.000 koronát költött választási célokra, továbbá 45.000 koronát a kampány szervezői (Vojnich István, Daniel Gábor) is hozzátekettek a költségvetéshez a Szabadelvű Pártból.¹³² Ez a 140.000 koronás végösszeg rendkívül magasnak számít, hiszen ha a párt mind a 323 kerületben¹³³ — melyben elindult — ugyanennyit költött volna a választásokra, akkor mintegy 45 millió koronával kellene számolnunk, mely jócskán túllépi a hárommillió legális keretet, ami ráadásul az ország összes, tehát mind a 413 választókerületében jelöltet indító pártra lett megállapítva. Ez, az egész országra számított pénzösszeg nyilvánvalóan nagyságrendekkel kevesebb lehetett, ha figyelembe vesszük, hogy a II. kerületben meglehetősen kiélezett választási harc folyt, így feltehetően azok közé a kerületek közé számított, ahol az átlag feletti pénzeket fordítottak a kampányra és a vesztegetésekre. Más, biztos győzelmet

131 MNL OL K 2. 1905–1910. A. III. 2. 16. t. 372. cs.

132 MNL OL K 2. 1905–1910. A. III. 2. 16. t. 372. cs.

133 *Ruszkai*, 1959. 46. p.

ígérő vagy kisebb kerületekben ennek az összegnek viszont nyilvánvalóan a töredékét adták ki hasonló célokra. Nem szabad arról sem megfeledkezni, hogy az ellenzéki állítás, miszerint a II. kerületben valóban 140.000 koronát fordított a kormánypárt a választásokra, nem került bizonyításra. Mindezek ellenére, így is rendkívül valószínű, hogy a Szabadelvű Párt a törvényes kereteket jóval meghaladó pénzüsszeget használt fel a választók meggyőzésére.

A kérvény állítása szerint Müller Pétert más típusú kedvezéssel, előnyhöz juttatással igyekezett megnyerni a szabadelvű tábor. Ő korábban számos kérelmet adott be a Budapesti Pénzügyigazgatósághoz és a Pénzügyminisztériumhoz azért, hogy dohányt árusíthasson. Mivel azonban nem kapott kedvező elbírálást, a választási kampány idején Sztehlo Kornél II. kerületi szabadelvű pártelnök és Nyíri írtak az illetékes miniszteri referensnek, hogy Müller kérvényét fogadják el.

Néhány választójoggal a törvény értelmében nem rendelkező, mégis szavazó személy voksa ellen is szót emelt a petíció. Ezek között szerepelt csőd alatt álló, nem személyesen szavazó választó, és olyan önkéntes honvéd is, akinek tényleges katonai szolgálata még nem járt le csak a választásokra szabadságolták. A választói névjegyzékben továbbá csak három Fischer József szerepelt, de négy szavazott, még hozzá három Nyírire, és ezek közül az egyik jogosulatlanul.¹³⁴

Összességében a petíció szerint az etetés–itatásokkal megvesztegetetteket is beleértve mintegy 800 Nyíri-párti szavazathoz kötődött visszaélés. Amennyiben különböző jogcímenek Darányitól is levonnak a petíció szerint maximum 79 szavazatot, akkor is megállapítható, hogy Nyíri nem rendelkezik a szavazatok többségével, ezért mandátumát meg kell semmisíteni. A Kúria elrendelte a tárgyalást és a bizonyító eljárást a kérvény ügyében, az ítélet azonban szeptember 29-ig húzódott.¹³⁵ Ekkor mondott le ugyanis Nyíri a mandátumáról, mivel a székesfehérvári honvédkerület parancsnoki tisztét kapta meg. Bár lemondását az országgyűlés sorozatos elnapolása miatt a képviselőházban nem tudták bejelenteni, azt ettől függetlenül érvényesnek tekintették, s ezért a Kúria megszüntető határozatot hozott Kollárék petíciója ügyében, egyben minden anyagi terhet rájuk hárított.¹³⁶ A Kúria egyébként elutasított számos kifogást a petícióból, a megvizsgált szavazatok közül ugyanis csak az aktív választójog hiányára vonatkozó indokokból

134 MNL OL K 2. 1905–1910. A. III. 2. 16. t. 372. cs.

135 MNL OL K 2. 1905–1910. A. III. 2. 16. t. 372. cs.

136 MNL OL K 2. 1905–1910. A. III. 2. 16. t. 372. cs.; Ács Tibor–Balogh Gyula–Bencze László–Hegedűs Zoltán–Liptai Ervin–Móricz Lajos–Szakály Sándor: Honvédelmi miniszterek. 1848–1994. Budapest, 1994. 50. p.

tekintettek négy kifogást bizonyítottan helytállónak, ennyi azonban nem bizonyult volna elegendőnek a relatív érvénytelenség szabálya alapján a mandátum megsemmisítésére.¹³⁷

Véleményem szerint az eljárás megszüntetése ellenére megállapítható, hogy a petícióban törvényellenesnek titulált 800 szavazatnak — közel 300 hivatali nyomásgyakorlásra vonatkozó adatot tartalmazó panaszával –, ha csak a fele volt is jogos, egyértelműsíthető, hogy Nyíri megválasztásában a különböző visszaélések meghatározó szerepet játszottak.

Választás a IV. kerületben

A választókerület és a jelöltek

A Belváros Budapest legalacsonyabb lélekszámú kerülete volt a századfordulón. 1906-ban 26.227 fős polgári és 657 fős katonai népességgel rendelkezett.¹³⁸ A lakosság túlnyomó többsége, 88%-a a magyart tekintette anyanyelvének, közel 7% pedig a németet. A vallási összetétel terén itt is a katolicizmus dominált (63%), de jelentős számú izraelita is élt a kerületben (16,5%), illetve a reformátusok (10%) és az evangélikusok (7%) aránya sem volt a korszakban elhanyagolható. A választójogból kiszorultak között találjuk egyfelől a kerület 53%-át adó női lakosokat, illetve a 20 év alattiakat, akiknek 22–26% körülire becsülhető az aránya, mivel a legfeljebb 15 éves kort betöltők a kerület népességének 18,3 %-át adták.¹³⁹ Másfelől az adó- és egyéb cenzusok korlátozásai eredményeként a IV. kerület összalakosságának 14,5%-a volt választópolgár, ami igen magas arány Budapest más és az ország legtöbb választókerületéhez képest.¹⁴⁰

A választók magas száma utalhat a kerület lakóinak jó anyagi helyzetére. Ugyanakkor nyilván nem véletlenül nevezték a korszakban ezt a választókerületet „az ország legintelligensebb kerületé”-nek. A hat év felettiek körében itt volt a legalacsonyabb a századelőn az analfabéták aránya — 1900-ban 6,1%, 1910-ben 4,1% — a székesfőváros kerületei közül, s valószínűleg a választókorú népesség

137 MNL OL K 2. 1905–1910. A. III. 2. 16. t. 372. cs.

138 BpStévk., 1907. 14–15. p.

139 Thirring, 1935. 1. k. 180–181. p., 242. p., 291. p., 2. k. 41. p.

140 BpStévk., 1907. 343. p.

között is nagy arányban lehettek, akik értelmiségi foglalkozásuknak köszönhatték szavazati jogukat.¹⁴¹

A kerület kormánypárti beállítottságú volt a korszak 1905 előtti választásait tekintve, Deák Ferenc is egykori képviselői közé tartozott. Az előző két országgyűlési ciklusban pedig a Szabadelvű Párt elnöke, az 1824-es születésű agg politikus, báró Podmaniczky Frigyes képviselte a belvárosiakat a parlamentben.¹⁴² Az ország legrangosabbnak tartott kerületében a szemben álló pártok 1905-ben is kitétek magukért a jelöltek személyének kiválasztását illetően. A kormánypárt a miniszterelnököt, Tisza Istvánt, a szövetkezett ellenzék, pedig a disszidensek egyik vezetőjét, ifjabb Andrássy Gyulát indította a belvárosi választásokon.

A kampány

A Szabadelvű Pártkörben már decemberben eldőlt, hogy nem a pártelnöki pozícióból is leköszönő agg Podmaniczky, hanem az energikus Tisza István lép fel az elit belvárosi választókerületben. Tisza valószínűleg úgy gondolta, hogy itt biztosan mandátumhoz juthat. Az ellenzék ekkor ugyanis még Polónyi Géza jelölését tervezte, akit az egykor Deák Ferencet támogató, „legintelligensebb” kerületben bizonyára legyőzhetőnek vélt szélsőségesége miatt, ami a december 13-i képviselőházi rongálásokban való részvételében is megnyilvánult. Január 1-jén a formalításoknak megfelelően a kerületben meg is tartották a pártalakuló és jelölő gyűlést, amelyen Tisza a felajánlott jelöltséget elfogadta.¹⁴³

Andrássyt ezekben a napokban még a józsefvárosiak akarták megnyerni, a Belvárosban csak január 6-án kérték fel először, hogy induljon Tisza ellen, végül két nap múlva fogadta el a jelölést. A szövetkezett ellenzék vezérlő bizottsága nyilván belátta, hogy a Belvárosban a miniszterelnök ellen egy a '67-es vonalhoz közelebb álló politikus felléptetése nagyobb sikerrel járhat. Andrássyval szemben már Tisza is keményebb küzdelemre számíthatott. A belvárosi mandátumért — ellenzéki szóhasználattal élve — „Ugráról megugra”, (azaz otthagya az ugrai

141 Thirring, 1935. 2. k. 69. p.

142 Országgyűlési almanach 1897–1901. Rövid életrajzi adatok a főrendiház és a képviselőház tagjairól. Szerk. Sturm Albert. Bp. 1897. 321–322. p.; Országgyűlési almanach 1901–1906. Rövid életrajzi adatok a főrendiház és a képviselőház tagjairól. Szerk. Sturm Albert. Budapest, 1901. 341.p.

143 Pesti Hírlap, 1904. december 30. 3. p., december 31. 4. p., 1905. január 2. 9. p.; Az Ujság, 1905. január 1. 4. p.; Csik, 2011. 98. p.

kerületet), de amikor megtudta, hogy ki lesz az ellenfele, Miskolcon is jelöltette magát. Ellenzéki körök szerint még Nyíregyházával, Bösörménnyel és a VII. kerülettel is egyezkedett, hogy egy harmadik helyen is indulva, minél jobban bebiztosítsa mandátumát, ugyanis a miskolci szereplés eredményében is kételkedett.¹⁴⁴ A kormánypárti sajtó ellenben azt hangoztatta, hogy Tisza örömmel fogadta új ellenfelét, akit magához közelebb állónak érzett, mint Polónyt. Utóbbi meghátarálását pedig annak tulajdonították, hogy érzi a szövetséges ellenzék veszét a kormányoldallal szemben, ezért inkább másnak engedi át a kudarcot kecsgetető jelöltséget.¹⁴⁵

Tisza és Andrássy teljes erejükkel vetették magukat a választási kampányba. Hivatalos programbeszédét Tisza mondta el korábban, január 8-án, vasárnap a Hungária szállóban. Nem túl nagy helyet választottak, hogy a megjelenőket ellenőrizhessék. Detektívek vizsgálták át az összes belépőt, hogy a felforgató elemeket távol tartsák a rendezvénytől. Végül kb. 800-an voltak jelen a teremben. Tisza a tőle megszokott részletgazdag érvelési technikával mutatta be a kormány programját, egy hatórás beszéd keretében.¹⁴⁶ Gigantikus hosszúságú beszédét egyesek türelemmel hallgatták, s amikor mondandója elhúzódását látva, megjegyezte, hogy siet beszédét befejezni, az egyik lelkes hallgató megnyugtatóan közbeszólt: „Szabad beszélni, nem vagyunk az országgyűlésen” – utalva az ellenzéki obstrukció bénító hatására. Az ellenzéki sajtó tudni vélte azonban, hogy sok olyan személyt is beengedtek a nagygyűlésre, aki csak németül értett, ők ugyanis biztosan nem zavarhatják meg a szónoklatot. Egy kövér német polgár, a *Pesti Hírlap* tudósítója szerint, az állítólag hivatalos kiabálókkal megerősített éljenzőket azzal csitította, hogy ne biztassák a szónokot, mert sosem fogja befejezni a beszédét.¹⁴⁷ Tisza végül azzal zárta szónoklatát, hogy a választások kiírását azért kérte, hogy a nemzet ítélhessen, helyesnek tartja-e politikáját.¹⁴⁸

Az ellenzéki sajtó kifogásolta, hogy Tisza minden választójoggal rendelkező rétegnek igyekezett ígérni valamit, és az addig csak „fejőstehénnek” használt főváros számára is jelentős kedvezményeket helyezett kilátásba. A *Pesti Hírlap* emellett figyelmeztette olvasóit, hogy a Szabadelvű Pártnak évtizedes kormány-

144 *Pesti Hírlap*, 1904. december 29. 10. p., 1905. január 9., január 18. 4. p., január 19. 3. p.; *Az Ujság*, 1905. január 7. 3. p., január 9. 13. p.; *Csik*, 2011, 98. p.

145 *Az Ujság*, 1905. január 10. 4. p.

146 Tisza és Andrássy programbeszédének összevetését lásd *Csik*, 2011. 99–104. p.

147 *Pesti Hírlap*, 1905. január 9. 2. p., 5. p.

148 *Az Ujság*, 1905. január 9. 6–7. p.

zása alatt meg lett volna a lehetősége, hogy a választások idejére elővett program pontjait megvalósítsa, de mivel nem tette, nincs garancia arra, hogy győzelme esetén Tisza beváltja ígéreteit. A kormánypárti álláspont szerint viszont pontosan az ellenzéki obstrukció által előidézett parlamenti munkaképtelenségnek volt köszönhető, hogy régóta esedékes kérdésekben még nem születhetett törvény.¹⁴⁹

Andrássy Gyula egy héttel később, január 15-én a pesti Vigadóban mondta el programbeszédét a kiemelkedő ellenzéki politikusok felvezetőjét követően.¹⁵⁰ A Tiszáénál jóval rövidebb beszédében nem szólt átfogó gazdasági, társadalmi, közigazgatási, katonai kérdésekről, és nem mélyedt el abban sem, hogy megválasztása esetén milyen konkrét tettekkel akarja a válságból az országot kivezetni. Beszédét azzal zárta, hogy a főváros fejlesztése terén apja nyomdokain fog haladni.¹⁵¹ A szabadelvű sajtó felhívta a figyelmet, hogy a különböző szónokok az idősebb Andrássy tevékenységéből nem véletlenül fektették a fővárosi fejlesztéseire a hangsúlyt, mellőzve a kiegyezésben játszott szerepét. A '48-asokkal összeálló Andrássy ugyanis elárulta a kiegyezést.¹⁵² *Az Ujságban* megjelenő kortesdal — a jó ízlés határait átlépve — már az egekből letekintő idősebb Andrássyról szólt, aki fia árulását annyira szégyelli, hogy másodjára is meghal.¹⁵³

A nagy programbeszédeken túl a kisebb szónoklatok a pártvacsoráknak is állandó kellékeit alkották, melyek a belvárosi választási mozgalom életéből sem maradtak ki. Mind a két párt élt az etetés–itálás kortesfogásával, melynek mértékét a győztes párt esetén ismerjük csak, ami szintén a választást megtámadó kúriai petíció bemutatásakor kerül ismertetésre. Emellett a sajtó is kiemelten foglalkozott a két vezető politikus jelölő IV. kerületi választási mozgalom során felmerült visszaélésekkel, sérelmekkel és a pártoknak az egyes ügyekkel kapcsolatos állásfoglalásaival.

Már Andrássy jelölésekor vita alakult ki a szabadelvűek és az ellenzék között, melyben a sajtónak nagy szerepe volt. A *Pester Lloyd*-ban ugyanis az a hír jelent meg, hogy a disszidensek a Belvárosi Polgári Kör nevében jelölték Andrássyt. A kormánypárt erre kifejezte felháborodását, mert az említett kör Tisza mellett foglalt állást, így nem tartották helyénvalónak, hogy néhány személy véleményét

149 Pesti Hírlap, 1905. január 16. 1–2. p. [vezércikk]

150 Pesti Hírlap, 1905. január 15. 5. p., január 16. 2. p.

151 Pesti Hírlap, 1905. január 16. 4–6. p.; Csik, 2011. 101–102. p.

152 Az Ujság, 1905. január 17. 1. p. [vezércikk]

153 „Kis Andrássy Polónyiival paroláz./Tiszta keze lett is csupa kulimáz./Nagy Andrássy az egekből lekiált:/Újra meghal, úgy szégyelli a fiát.” Az Ujság, 1905. január 20. 3. p.

a Polgári Kör egészére vonatkoztassák. Az ellenzék ugyancsak elhatárolódott a közleménytől, de közben hangsúlyozták, hogy jelöltjük is a szabadelvűeket képviseli, mégpedig a Tisza módszereivel egyet nem értőket, azaz az igaz szabadelvűséget.¹⁵⁴ A '67-es szabadelvűség elvének kiemelése mindvégig fontos eleme volt a disszidens jelölt kampányának, amiről a szabadelvű választópolgárokhoz intézett körlevele is tanúskodott, melyben szintén az igazi szabadelvűséggel érvelve igyekezett maga mellé állítani a kormánypárti választókat. A belvárosi választók nagy része a korábbi választások alapján ugyanis fogékony lehetett erre a politikai irányvonalra.¹⁵⁵ Andrássy programbeszédében ennek kiemelésétől bizonyára azért tekintett el, mert a népes számban összegyűlt választóközönség radikálisabb politikát támogató részének is meg akart felelni, miként a szövetkezett ellenzék mellette felszólaló '48-as vezetőivel fennálló nézetkülönbségeket sem kívánta felszínre hozni.

A Szabadelvű Párt — az ellenzéki sajtó tudósítása szerint — úgy próbálta ezeket, az ellenzéket megosztó jelenségeket a saját javára fordítani, hogy kereskedők nevével fémjelzett körlevélben hívták fel a függetlenségi választók figyelmét arra, hogy ne szavazzanak Andrássyra, mivel ő nem '48-as. Az állítólagos aláírók közül ketten jelezték, hogy nem tudtak a levélről, nevükkel visszaéltek. A kormánypárt pedig azt nyilatkozta, hogy ezeket a leveleket, az ellenzék írta.¹⁵⁶

A választók körlevél útján történő befolyásolása különösen kedvelt módszer volt a kerületben. Január 14-én a napilapok egyszerre három szabadelvű körlevélről is beszámoltak. A Fischer Zsigmond kisiparos és társai nevében küldött levél a választókat arról próbálta meggyőzni, hogy ha előzetesen Polónynak kötötték le a szavukat, a jelöltváltás nyomán az már nem köti őket, hogy az ellenzékre szavazzanak, Andrássy terézvárosi képviselőként különben sem törődött választópolgáiraival, s az ipar érdekében is okosabban tesz, ha Tiszára szavaznak. A másik felhívás, az előzővel ellentétben, pontosan az adott szó szentségére hivatkozva biztatja a címzetteket, hogy voksoljanak Tiszára, aki az ellenzéktől eltérően mindig állta szavát.¹⁵⁷

A harmadik körlevél már a manipuláción túllépve, burkolt fenyegetést tartalmazott. Ebben, a Kautz Gyula kerületi pártelnök által aláírt levélben az állt, hogy az ellenpárt kortesei azt hangoztatták, hogy az adókövető bizottságok tagjai

154 Pesti Hírlap, 1905. január 10. 3. p.; Az Ujság, 1905. január 10. 4. p.

155 Pesti Hírlap, 1905. január 13. 5–6. p.; Az Ujság, 1905. január 13. 8. p.

156 Pesti Hírlap, 1905. január 12. 4. p.; Az Ujság, 1905. január 14. 4. p.

157 Pesti Hírlap, 1905. január 14. 4. p.; Az Ujság, 1905. január 14. 4. p.

ellenzékiek, ezért a választókat aszerint, hogy kire adják szavazatukat, adóelengedésben vagy -emelésben fogják részesíteni. A választóknak — folytatta a körlevél — azonban nem kell tartaniuk attól, hogy az adókievető bizottságokon keresztül az ellenzék bosszút fog állni azokon, akik nem rá szavaztak, mivel valójában nincsenek benne többségben. Ebből viszont egyenesen következik — hívta fel rá a figyelmet a *Pesti Hírlap* –, hogy a szabadelvűek alkotják a bizottság nagy részét, ami egyébként meg is felelt a valóságnak. Mivel az adókievető bizottság elnökét, illetve két rendes és két póttagját a Pénzügyminisztérium nevezte ki, további két rendes és két póttagját pedig a szabadelvű többségű székesfővárosi közgyűlés választotta, könnyen előfordulhatott, hogy a kormány hívei nemcsak többségben voltak a bizottságban, hanem azt kizárólag ők alkották. Egy esetlegesen a bizottságba bekerülő ellenzéki politikus pedig semmiképp sem tudta befolyásolni a döntést: ugyanis a miniszteri előadó által készített javaslatról szótöbbséggel szavaztak — érvelt az ellenzéki napilap cikkírója. A kormánypárt körlevele tehát egyes kortesfogással, azzal, hogy az állítólagos ellenzéki nyílt fenyegetés lehetőségének bevéltását kétségbe vonta, kimondatlanul is a maga hatalmát igazolta az adókievető bizottságokban, így közvetetten azt sugallta a választóknak, hogy ők fogják meghatározni — a választáson leadott szavazatok figyelembe vételével –, hogy kinek, milyen módon fog változni az adója.¹⁵⁸

Körleveleket — amint arra már említettünk példát — az Andrássy-párt is intézett a választókhoz. Volt, amelyikben arról tájékoztatták a választópolgárokat, hogy beválasztották őket a párt szervező bizottságába. Ezt azonban minden választónak elküldték, a Szabadelvű Párt vezérlő bizottsági tagjainak is. Görgey István szintén a kormánypártot erősítette, ezért ő nyilatkozatot tett, hogy emiatt nem vállalja ezt a „megtiszteltetést”. Az ellenzék így ezzel a módszerrel aligha tudta táborát számottevően növelni. Polónyi szintén körlevélben kérte arra a választókat, hogy rövid időn belül jelezzék, az ellenzéki pártot támogatják-e, ezzel burkoltan sürgetve az Andrássy-párthoz csatlakozást.¹⁵⁹ A körlevelek tartalmukat tekintve mind a két párt részéről legális kortes-próbálkozásoknak minősíthetők, egyedül a szabadelvűek adókievető bizottsággal kapcsolatos levele vesztegetésgyanús, körmönfont megfogalmazása révén azonban az ellenzéki sajtó rosszallásán kívül, emiatt a kormánypárt aligha volt visszaéléssel vádolható. Mindkét fél keltette ellenfele visszalépésének hírét is, ezeknek az álhíreknek a cáfolata

158 Pesti Hírlap, 1905. január 14. 4. p.; Az Ujság, 1905. január 11. 1. p. [vezércikk], 14. p. 5. p.; Csik, 2011. 104. p.

159 Az Ujság, 1905. január 14. 4. p., január 17. 5. p., 18. 3. p.

azonban a kiterjedt napi sajtó révén könnyűszerrel eljutott a választókhoz, így ezek különösebb hatást nem váltottak ki.¹⁶⁰

A Szabadelvű Párt által bevetett törvényellenes módszerek közül — a II. kerülethez hasonlóan — a IV. kerületben is elsősorban a hivatali nyomásgyakorlás alkalmazása merült fel. Az Országos Központi Takarékpénztár egyik igazgatója, Földiák Gyula állítólag közölte alárendelt belvárosi tisztviselőivel, hogy csak az fog fizetésemelésben részesülni, aki a kormánypártra szavaz. Hódossy Imre, a takarékpénztár elnöke azt nyilatkozta, hogy az általa megejtett vizsgálat cáfolta a választók hivatali befolyásolásának vádját: intézményükben különben sem volt helye soha a vesztegetéseknek, pártpolitikai különbségek miatti háttérbe szorításnak. Ezt az is igazolja, hogy ő ellenzéki képviselőként évekig alelnök volt Szitányi Izidor kormánypárti elnök idején.¹⁶¹ A belvárosi takaréknév azonban a szabadelvű főkarteseknek a választási napján elkövetett akciói kapcsán is szóba jött, az ellenzék ugyanis tudni vélte, hogy a szegényebb választók körében Krausz Simonék a takarékpénztárba szóló utalványokat osztogattak, melyeket az után válthattak be, ha Tiszára leszavaztak.¹⁶²

Az ellenzéki sajtó Demény Károllyal, a Budapesti Posta és Távirat igazgatójával szemben is hangoztatta, hogy alkalmazottjai körében Tisza érdekében kampányolt, amit a kormánypárti sajtóorgánus tagadott. Olyan eset is akadt, hogy az ellenzéki sajtó hivatali nyomásgyakorlásról beszámolva hibás információkat közölt, ezért a kormánypárt könnyedén hiteltelennek állíthatta be. Az Első Magyar Biztosító Társaság igazgatójáról azt jelentette meg az egyik ellenzéki lap, hogy a szabadelvűek bárói rang ígéretével akarták rávenni, vesztegesse meg beosztottjait. A „Csáfordi–Jeney”-ként nevezett igazgató, valójában azonban Jeney névre hallgatott, „Csáfordi–Tóth” a Hazai Biztosító Társaságnál volt magas beosztásban, amelynek vezérigazgatója, Orondy Vilmos valóban közismerten kormánypárti beállítottságú volt: az obstrukciót annyira gyűlölte, hogy november 18-át követően lépett be a Szabadelvű Pártba. Az *Ujság* ezt a tévedést az ellenzék rágalmazó módszereinek bizonyítékeként állította be, mondván, kitalált nevekkal vádaskodnak, hogy senki se tiltakozhasson.¹⁶³ Sokkal valószínűbb, hogy valójában újságírói tévedésről volt csak szó, s bizonyára nem minden alap nélkül számoltak be a hivatali presszióról, ha az igazgatókat, intézményeket össze is keverték.

160 Pesti Hírlap, 1905. január 13. 6. p.; Az Ujság, 1905. január 21. 4. p.

161 Pesti Hírlap, 1905. január 24. 3., január 25. 4. p.; Az Ujság, 1905. január 24. 8. p.

162 Pesti Hírlap, 1905. január 26. 3. p.

163 Az Ujság, 1905. január 11. 8–9. p., január 23. 8. p.

A kormánypárt oldalán korteskedett hivatalos tisztségével a Pesti Hírlap szerint visszaélve (valójában inkább túlzott mértékben élve) Laky Imre rendőrfelelős is, aki kocsmárosok és pálinkamérők fölötti felügyeleti jogát használta ki, hogy Tisza érdekében nyomást gyakoroljon. Az ellenzéki feljelentés szerint a vasárnapi munkaszünet betartását ellenőrizte túlzott szigorral. A megnövelt számú rendőrszemek pedig ellenzéki borbélyüzletek ellen tettek feljelentést, amiért záróra után pár perccel is nyitva tartottak.¹⁶⁴ Pálfi Alfréd, a Szent István Kórház fegyelmileg felfüggesztett kezelőtisztje a városi hivatalnokokat kereste fel, hogy Márkus József főpolgármester neve alatt agitáljon a kormánypártért. A városvezetőnek azonban a lecsúszott egzisztenciájú férfi korteskedéséhez nem volt semmi köze.¹⁶⁵

A szabadelvűek mindezek mellett ugyanúgy, mint a II. kerületben, a Belvárosban választójoggal bíró, de a fővárostól távol lakó polgárokat levélben kérték, hogy jöjjenek szavazni a választás napján. Dr. Balogh Artúr kolozsvári egyetemi tanárt például Láng Lajos volt kereskedelmi miniszter kereste meg ezen ügyben. Ez azonban csak abban az esetben minősíthető visszaélésnek, ha a szükséges ellátást és fuvardíjat meghaladó pénzt is ígértek volna neki, erről viszont a *Pesti Hírlap* már nem tudósított. Ilyen eszközökkel viszont Andrássyék is éltek, ők állítólag 200 koronát ígértek a vidékről érkező szavazóknak.¹⁶⁶

A belvárosi ellenzék ezen felül is számos alkalommal élt az anyagi előnyök ígéretével, legalábbis a szabadelvű párti sajtóorgánum beszámolói szerint. Andrássyék a Saskörben egy borbélynak ingyen helyiséget ígértek, ha az ellenzékre szavaz. Polónyi megbízásából egy volt nagytrafikos összegyűjtötte, hogy kik azok, akik csak pénzért szavaznak, ami jó kiindulási pont lehetett a vesztetésekhez. Egy ügyvéd pedig azt igyekezett kipuhatolni, hogy a kormánypárt mennyi pénzt ígért a választóknak, s utána felüllicitált az ajánlatra. A többihez hasonlóan az utóbbi esetet szintén *Az Ujság* közölte,¹⁶⁷ amivel tulajdonképpen amellett, hogy le akarta leplezni az ellenzéki korrupciót, a saját pártját is elismerte.

A II. kerülethez hasonlóan a Szabadelvű Párt a Belvárosban is beadványt intézett a központi választmányhoz egy, a gyerekek révén az ellenzék érdekében korteskedő iskolaigazgató ellen. Wehner Gyula a Károly utcai iskola vezetője a gyerekekkel küldött ívek segítségével arról győzködte a szülőket, hogy szavaz-

164 Pesti Hírlap, 1905. január 24. 3. p.; Az Ujság, 1905. január 24. 8. p.

165 Pesti Hírlap, 1905. január 19. 5. p.

166 Pesti Hírlap, 1905. január 19. 5. p.; Az Ujság, 1905. január 21. 4. p.

167 Az Ujság, 1905. január 21. 4. p.

zanak Polónyira. A központi választmány hatáskörébe csupán a fegyelmi vizsgálat elrendelése tartozott, ezután a közigazgatási bizottság fegyelmi választmánya illetékességébe került az ügy. A központi választmány tagjai között azonban vita alakult ki, hogy egyáltalán elrendeljék-e a fegyelmi vizsgálatot. Az ellenzéki Preyer Hugó szerint a panasznak nem kell helyt adni, mivel már nem is Polónyi a jelölt, így tárgyi tényállás sem áll fenn, az eset nem is minősül közhivatalnoki korteskedésnek, Wehner pedig 40 éve kifogástalanul irányítja az iskolát. Véleményével azonban egyedül maradt. A többi felszólaló egyértelműen úgy gondolta, hogy a közhivatalnoki korteskedés gyanúja fennáll, ugyanis az igazgató állásának felhasználásával választási ügyekben fejezte ki véleményét, az iskola falai közül pedig az ilyen ügyeket ki kell szorítani. A választmány így megszavazta a fegyelmi vizsgálat elrendelését.¹⁶⁸ Szintén törvénybe ütköző és a II. kerületben is alkalmazott ellenzéki kampányfogás volt a szabadelvű falragaszok, zászlók eltávolíttatása. Ezekkel a kortesek rendszerint fiatal suhancokat bíztak meg.¹⁶⁹

Az *Ujság* által kortesnóta formájában is megörökített, legismertebb Andrássypárti kampányfogás a csinos nők agitációja volt elsősorban a belvárosi üzletlajdonosok, kereskedők, iparosok körében.¹⁷⁰ Az Andrassy-család nőtagjain kívül Fedák Sári, a korszak ünnepezt színésznője is a Belváros üzleteit járva igyekezett rávenni a választópolgárokat, hogy Duci (Andrassy beceneve) gróft támogassák. A hölgyek megnyerő személyiségénél azonban valószínűleg jobban befolyásolta a kiskereskedőket és kisiparosokat, hogy áruik felvásárlását ígérték, vagy a főúri körök megrendeléseinek elmaradásával fenyegették őket, attól függően, hogy mire voksolnak. A kormánypárt ennek kapcsán szóvá tette, hogy jobban örülne, ha a „szoknyák harca” helyett az elvek küzdelme döntené el a szavazatok sorsát.¹⁷¹

168 Az *Ujság*, 1905. január 13. 8. p.; *Pesti Hírlap*, 1905. január 18. 3. p.

169 Az *Ujság*, 1905. január 13. 8. p., január 14. 4. p.

170 „Túlsó soron suhog a zsüpon,/Boltajtóban vevőt les a Kohn./Be a boltba suhog a zsüpon:/S voksát adja gróf Duczira, Kohn!/Métsós grófnő — felel a zsidó —/Van portékám csupa eladó,/Vegyen ebből, lepje meg Ducit,/ De a voksom, — az nem árucikk.” Az *Ujság*, 1905. január 12. 7. p.

171 Az *Ujság*, 1905. január 11. 8. p., január 13. 8. p., január 14. 4. p.; Szalai Miklós: *Ifjabb Andrassy Gyula élete és pályája*. Bp. 2003. 46. p.

A választás lefolyása

A Belvárosban, az ország első számúnak tartott kerületében már a választás napjáig lezajló kampány alapján is a jelöltek súlyához méltó szoros küzdelemre lehetett számítani. Az érdeklődést mutatta, hogy az előző választáshoz képest csaknem kétszer annyian jöttek el szavazni, szám szerint 2911 fő, azaz a választásra jogosultak 75%-a. Ezt az arányt az érdeklődés mellett az utolsó pillanatig tartó aktív kortesmunkának is be lehet tudni, amit az is alátámaszthat, hogy előzetesen valamivel kevesebben, 2752-en váltották ki a választási igazolványukat. A választás egyediségét fokozta, hogy a budapesti választások történetében először jelentek meg az utcán autók. Ezek Andrásy jóvoltából tűntek fel, az ő támogatására buzdították a választókat, szállították szavazóit.¹⁷²

Dr. Kunz Jenő választási elnök jó előre gondoskodott az Új Városházán lévő helyszín biztosításáról, vékony deszkafallal választotta el a két szavazótábor bejárához közeli felvonulási útvonalát. A bizalmi férfiakkal egyeztetve, törvényesen állapodtak meg erről, s bár az ellenzék nem tartotta volna szükségesnek az elkülönítést, a rendőrség csak így vállalt felelősséget a helyszín megfelelő biztosítására.¹⁷³ A piros tollas ellenzéki tábor kora reggel a Saskör elől Polónyi vezetésével cigányzenekar kíséretében indult a szavazóhelyre, a fehér tollas kormánypárt pedig az Eskü (ma Március 15-e) tér felől az Andrásy-támogatókhoz hasonló létszámban — kb. 500 fővel — érkezett a választás megnyitására, mely a szokásos módon, a II. kerületivel megegyezően zajlott.¹⁷⁴

Kilenc óra után pár perccel el is kezdődhetett a szavazás a három szavazatszedő küldöttség előtt, a sorshúzás értelmében Tisza-szavazatokkal. A szemben álló felek bizalmi férfiai már a választás legelején összeszólalkoztak, miután a kormánypárt szavazói a tízes turnust felborítva, tizenhárman érkeztek szavazásra. Kunznak sikerült elsimítani a veszekedést, majd az utcán kellett utasítania a lovasrendőrséget, hogy ne zaklassák az Andrásy-választókat. Az ellenzék bizalmiai ugyanis azzal fordultak hozzá, hogy a rendőrség egyoldalúan, csak az ő választóikat fegyelmezi. Az elnök ugyanakkor még a szavazás első órájában megfosztotta tisztségétől a disszidensek egyik bizalmi férfit, mivel egy választón számon kérte, hogy becsületszava ellenére Tiszára voksolt. Leitersdorfer Henrik,

172 Pesti Hírlap, 1905. január 27. 5. p.; Az Ujság, 1905. január 29. 3. p.

173 Az Ujság, 1905. január 17. 4. p.; Pesti Hírlap, 1905. január 27. 2. p.

174 Pesti Hírlap, 1905. január 27. 5–6. p.; Az Ujság, 1905. január 27. 5. p.

Tisza bizalmija viszont csupán elnöki figyelmeztetésben részesült, amiért az ellenzéki választókkal szemben kellemetlenkedett.¹⁷⁵

A választás végig ilyen felfokozott hangulatban folyt, amit a kerület ismerőbb választóinak megjelenése tovább növelt. Andrássy bátyja, Tivadar; unokatestvére, Géza; Barabás Béla, a VII. kerületi függetlenségi jelölt; Náday Ferenc, a Nemzeti Színház művésze; Tiller Samu san marinói konzul; Gulner Gyula, Abonyban megválasztott ellenzéki képviselő; gróf Károlyi Mihály is Andrássyra adta szavazatát. Tallián Béla földművelésügyi miniszter, Graenzenstein Béla államtitkár és Hegedüs Lóránt az aznapi pápai választáson Bánffyal szemben alulmaradt szabadelvű politikus voksa nem volt kérdéses, ahogy Perczel Dezsőé sem. Utóbbi megjelenése hatalmas abcugolást váltott ki az ellenzékiekből, volt, aki még a zsebkendőjét is elkezdte lobogtatni — a zsebkendőszavazásra utalva –, meglátva az ex-házelnököt. Márkus József főpolgármester is a miniszterelnökre adta szavazatát, mire egy ellenzéki hang megjegyezte: „Próbáljon ő nem Tiszára szavazni.” Egyes, közéleti tevékenységet be nem töltő személyek szavazata is tudott nagy feltűnést keltetni. Egy jókedvű választó a VI. kerületi demokrata jelöltet, Vázsonyit éltetve szavazott le Andrássyra. Amikor pedig egy Tisza-párti választót a mentők hoztak hordágyon voksolni, a szabadelvűek megéljenezték, az ellenzék viszont hangulatkeltésnek titulálta, úgymond, hogy már leszavaztatják a halottakat is. Egy szintén kormánypárti szavazó németül közölte, hogy a miniszterelnököt támogatja, mire a küldöttségi elnök azt válaszolta, hogy ő márpedig nem beszél németül, egy lelkes önkéntes tolmács azonban megmentette a szavazatot. Összességében egyébként mindkét párt részéről egy-egy voksot utasítottak el.¹⁷⁶

A két jelöltre adott szavazatok száma mindvégig közel állt egymáshoz, de késő délelőttől—kora délutántól kezdve Tisza átvette a vezetést, amit sikerült is megőriznie. Kezdeti előnyét annak is köszönhette, hogy a megengedettnél nagyobb csoportokban bocsátották be szavazóit, illetve, hogy olykor egymás után több turnusa is bemehetett. Az így keletkezett eredmény kiigazítása végett Polónyi személyes fellépése még sikerrel járt: egyszerre három Andrássy-turnust engedtek be.¹⁷⁷ A 40 főre emelt szavazói csoportlétszámot kora délután viszont az egyesült ellenzékiek már nem tudták tartani, már az első ekkora csoportba is csak 24 választót küldtek. Erre Tisza hívei oda is szóltak nekik: „Sűrűbben, uraim! Még kérünk Andrássy-választót!” Tisza turnusai ellenben teljes létszámúak

175 Pesti Hírlap, 1905. január 27. 5–6. p.; Az Ujság, 1905. január 27. 5. p.

176 Pesti Hírlap, 1905. január 27. 5–7. p.; Az Ujság, 1905. január 27. 5. p., január 29. 3. p.

177 Csik, 2011, 109. p.

voltak, amihez hozzájárult, hogy ekkor érkezett számos banki hivatalnok a szavazásra. A *Pesti Hírlap* szerint rajtuk kívül elsősorban a tisztviselők szavaztak Tiszára, a tanárok, egyetemi oktatók pedig inkább Andrássyra, mely megoszlás hasonlatos a II. kerületihez. A lap ezen kívül azt is kiemelte, hogy a kisiparosok, illetve sok szénmunkás, általában véve pedig a kisemberek elsősorban Andrássy mellett foglaltak állást.¹⁷⁸

Az eredménykülönbség Tisza teljes turnusai ellenére nem emelkedett a turnusokban résztvevők létszámának különbségével arányosan, ami egyrészt annak volt köszönhető, hogy a kormánypárt választást szervező emberei a turnusok teljessége végett választójoggal nem rendelkezőket is beküldtek, akik ugyan nem szavaztak, de a hangulatot fenntartották. Emellett az ellenzékiek is viccelődtek azzal, hogy árulkodó tollaikat levéve az ellenfél csoportjával osontak be szavazni, ugyanis magabiztosak voltak a sikert illetően.¹⁷⁹

A szoros részeredmények emberfeletti munkára ösztönözték a korteseket. Krausz Simon, a kormánypárt ekkori egyik főkortese *Életem* című visszaemlékezésében részletesen leírta az ún. ketrecmódszert, mely arra szolgált, hogy a választás napján nyilvántarthatóak, mely választópolgárok nem adták még le szavazatukat, így híveiket vagy a meggyőzhetőnek tartott választókat még akár az utolsó órákban is mozgósíthatták.¹⁸⁰ Délután öt óra előtt a választási helyszínen lefolyt alábbi párbeszéd jól jelezte a kortesek szerepét a kiélezett küzdelemben. Egy Tisza-kortes kérdezett egy választót: „Leszavazott már Tiszára?”, mire az igennel felelt, a kortes helyeslően megjegyezte, hogy ilyen emberekre van szükségük. Erre egy ellenzéki hozzátette: „Vagy inkább olyanokra, akik még nem szavaztak le.” Az Andrássy-párti választónak teljesen igaza volt — bár hozzá kell tenni, hogy nekik is szükségük lett volna olyan hívekre, akik még nem szavaztak –, azonban ezt tudták a kormánypártiak is. Mindkét párt korteskocsijai járták az utcákat új választók összegyűjtésére. A kocsikban Krauszék nem fukarkodtak megvesztegetési pénz vagy a már említett belvárosi takarékpénztárba szóló utalványok osztogatásával sem, s valószínűleg az ellenzék is hasonlóképpen járt el.¹⁸¹

A „szoknyák harcát” elítélő szabadelvűeket ezúttal női kortes is segítette a ferenfvárosi orvos felesége, Radóné személyében, aki hozott választókat, hogy erősítse a kormánypárt pozícióját. Polónyi viszont hiába hangoztatta délután, hogy a

178 *Pesti Hírlap*, 1905. január 27. 5–6. p.; *Az Ujság*, 1905. január 27. 5. p.

179 *Pesti Hírlap*, 1905. január 27. 5–6. p.; *Az Ujság*, 1905. január 27. 5. p.

180 *Gerő*, 1988. 125–126. p.

181 *Pesti Hírlap*, 1905. január 26. 3. p., január 27. 5–7. p.; *Az Ujság*, 1905. január 27. 5. p.

Saskörben még 100 embere van, továbbá 400 női szabó is hamarosan érkezni fog, hogy leszavazzon Andrássyra, nem sikerült a Tisza-párthoz hasonló tömegeket mozgósítania a véghajrában, az ellenfél kortesei viszont karonfogva vezették be a választókat a szavazóterembe, hogy voksukat biztosan leadják. Maga Polónyi este kilenc és fél tíz között — ekkora már, miként egy szolgálatot teljesítő rendőr kifejezte a „sasok csupán szállingóztak” az urnákhoz –, szavazott le Andrássyra, mint egyedüli tartalék, abban a biztos tudatban, hogy ő már megszerezte a maga kerületében képviselői mandátumát: „Bemutatom magam, Polónyi Géza, megválasztott képviselő vagyok”.¹⁸²

Emellett folyamatos volt az álhírek terjesztése,¹⁸³ főleg ellenzéki részről. Polónyiék már több mint egy héttel a választások előtt legyártattak olyan plakátokat január 26-i dátummal és déli időponttal, melyek Andrassy több száz szavazatnyi fölényét hirdették a Belvárosban. Polónyi az egyik pártvacsorán azt állította ugyan, hogy erről nem tud, de az összejövetel résztvevőinek számát látva reméli, valóban így fog alakulni a választás eredménye. Noha a valóságban az eredmény nem így alakult, a plakátokat a választás napján hangulatkeltés céljából kiragasztották. A szavazatok ritkulásával a választási elnök fél tízkor fél tizenegyre tűzte ki a zárórát. Ezután is voltak Andrassy-szavazók, akik megpróbáltak erőszakkal bejutni a szavazóhelyiségbe, de a rendőrség azt megakadályozta. A zárórakor a teremben lévők a törvény értelmében még leszavazhattak, végül a választás hivatali apparátusa voksolt, Kunz elnök Tiszára. A végeredményt hajnali egy órára összesítette a három küldöttség: 55 szótöbbséggel Tiszának járt a mandátum.¹⁸⁴

A feszült választási hangulat már az eredmény megállapítása előtt áterjedt az utca népére is. Még javában tartott a választás, amikor a Tisza-szavazókat inzultálták, a korteskocsikat kövekkel dobálták, sztrájkra buzdították az ellenzéki szimpatizánsok, akik között bizonyára számottevő volt a választójoggal nem rendelkezők aránya. Közben egyes csoportok obszcén kortesrigmusokat szavaltak.¹⁸⁵ Az ország legintelligensebb kerületében továbbá a nap végére a bizalmi férfiak már „marha”, illetve „számár” jelzőkkel illették egymást. A heves indulatok az utcai tömeg körében tetőztek, amikor megtudták az eredményt. Be akartak rontani a választási terembe, a rendőrség azonban megakadályozta, és tizenöt em-

182 Pesti Hírlap, 1905. január 27. 5–7. p.; Az Ujság, 1905. január 27. 5–6. p.

183 Csik, 2008. 109. p.

184 Az Ujság, 1905. január 17. 5. p., január 27. 5–6. p.; Pesti Hírlap, 1905. január, 18. 4. p., január 27. 5–7. p., MNL OL K 2. 1905–1910. A. III. 2. 22. t. 373. cs.

185 „Tisza István fazékba szart/Egye meg, aki vele tart.”

bert beidézt a kerületi kapitányságra. A vereségbe Polónyiék sem törődtek bele, Andrassy akarata ellenére — külön kérte is a kérvényt benyújtani szándékozókat, hogy álljanak el a mandátum megtámadásától –, petícióval támadták meg a választást a Kúriánál, melyhez már a választások lefolyása előtt elkezdték gyűjteni az anyagot.¹⁸⁶

A mandátum megtámadása

A Nagy Miklós és társai nevében benyújtott, Tisza mandátumát megtámadó petíció felépítése nagyon hasonlított a II. kerületi választási eredményt kifogásoló kérvényhez. A két fő egységből álló petíció első részében abszolút érvénytelenségi okot bizonyító tényként itt is a Szabadelvű Párt egyik vacsoráját hozták fel. A Vigadóban rendezett január 19-i pártvacsorával kapcsolatban az ellenzék a befolyásolási célzat fennállását azzal indokolta, hogy olyanokat is meghívtak rá, akik előzőleg az Andrassy-párt támogatása mellett tettek írásbeli nyilatkozatot, melyekből bizonyítékul 85-öt csatoltak is a petícióhoz. Itt is sérelmezték továbbá, hogy 475 választó teljesen ingyen vett részt a vacsorán, de a vacsorajegy ára egyébként is kevesebbe (2 korona 40 fillér) került 1175 választó számára, mint amennyit valójában ért, amit a mellékelt számlák is mutatnak. Azt is tudni vélték, hogy a többletköltségeket Székely Ferenc a Belvárosi Takarékpénztár vezérigazgatója finanszírozta. Tisza személyes jelenléte, beszéde pedig a kérvényezők szerint egyértelműen kifejezte, hogy beleegyezett, mi több részese is volt a választópolgárok túlzott mértékű etetésének–itatásának. A vacsoravendégek közt állítólag nagy számban voltak alacsonyabb sorsú, kisiparos és kiskereskedő választók, akiket befolyásolhatóbbnak tituláltak. A petíciónálók a vacsora időpontjának megválasztását sem tartották véletlennek, szerintük Andrassy január 15-én mondott lelkesítő programbeszéde után a Tisza-pártnak valamivel ellensúlyozni kellett az ellenzéki fölényt, szerintük ugyanis a miniszterelnök programbeszédét jóval kevesebben hallgatták meg.¹⁸⁷

A következő egységben a viszonylagos érvénytelenségi okokat alátámasztó tények között ugyancsak említettek egy kisebb pártvacsorát, melyet a január 19-éhez hasonló okokból kifogásoltak, továbbá a választópolgárok többszöri itatását

186 Az Ujság, 1905. január 27. 5–6. p.; Pesti Hírlap 1905. január 27. 6–7. p., február 4. 5. p.; Pesti Hírlap, 1905. január 27. 6. p.

187 MNL OL K 2. 1905–1910. A. III. 2. 22. t. 373. cs.

is sérelmezték. Tisztviselők ellen elkövetett hivatali presszióról a belvárosi petícionálóknak is volt tudomásuk, a Belvárosi Posta és Takarékpénztár 47 beosztottjára gyakoroltak feletteseik nyomást annak érdekében, hogy ne Andrássyra adják voksukat. Ezen kívül Holitzscher Szigfrid közjegyző-helyettes és háztulajdonos bérlőit lakbéremeléssel vagy a lakás felmondásával fenyegette, amennyiben nem a kormánypártra voksolnak: ennek hatására mind a kilencen Tiszára szavaztak. A kérvény 39 választót érintő pénzbeli vesztegetést sorolt fel, és 16 személy esetében az aktív választójoggal történő visszaélést hangoztatták.¹⁸⁸

Az ellenzékiek ebben a kerületben is előhoztak annyi kifogásolható érvényességű szavazatot — a szükséges 55-nél jóval többet —, melyeket, ha a legfelsőbb bírói fórum jóváhagy, Tisza relatív szótöbbsége megszűnik, ami új választás kiírását eredményezte volna. A Kúria Vavrik Béla vezette választási tanácsa azonban, miként a II. kerületben, itt sem adott helyt a petíciónak. Az 1905. június 2-i ítélet — a II. kerületitől eltérően — még a bizonyítási eljárást sem rendelte el. Az abszolút érvénytelenségi tényként megjelölt pártvacsorát itt sem tekintette törvénybe ütközőnek. A bírák szerint a vacsora tényleges költségének összege sem volt olyan nagy, ami a vendéglátás megengedett mértékét meghaladta volna, és a befolyásolási célzat sem bizonyos, hiszen ismerkedési céllal lehetett összejöveleket tartani. Ráadásul a Kúria úgy vélte, hogy a belvárosi választók közül társadalmi állásukból és intelligenciájukból kifolyólag még a szegényebbek sem változtatják meg pártállásukat egy pártvacsora által nyújtott csekély anyagi előnyért. A közhangulat egyes programbeszédek közötti ingadozásának pedig számos más oka is lehetett.¹⁸⁹

Az ítélet ezen indokai elsőre meglehetősen semmitmondónak, a jogszabály önkényes értelmezésének tűnhetnek. Érdeemes azonban az ítélet vonatkozó részét az ellenzéki sajtónak a vacsora utáni tudósításával összevetni. A *Pesti Hírlap* beszámol arról, hogy sokan elégedetlenül távoztak, miután nem jutott hely számukra a Vigadóban, a jelenlevők közül pedig többen csak az étellel foglalkoztak, a beszédek iránt egyáltalán nem érdeklődtek. Előbbiből arra lehet következtetni, hogy a vacsorából kimaradók közül sokan akár el is pártolhattak a Szabadelvű Párttól, az összejövetel tehát nem feltétlenül csak híveket szerzett a kormánypártnak. Utóbbi magatartásforma pedig mutatja, hogy a kizárólag csak a jóllakással törődő szavazók, nem feltétlenül váltak a kormány hívévé, így az ő esetükben a

188 MNL OL K 2. 1905–1910. A. III. 2. 22. t. 373. cs.

189 MNL OL K 2. 1905–1910. A. III. 2. 22. t. 373. cs.

befolyásolási célzat sikertelen maradt.¹⁹⁰ Az *Ujság* azon január 19-i közlése alapján, mely szerint az Andrássy-párt által felbékelt egyének próbát tettek, hogy osztogatnak-e a kormányoldal vacsorájára ingyenjegyeket, még azt a feltételezést is megengedi, hogy a petícióban említett, a vacsora előtt Andrássy mellett magukat elkötelező szavazókat maga az ellenzék küldte el a kormánypárti rendezvényre, hogy később ezáltal megrágalmazhassák a szabadelvűeket.¹⁹¹ Mindenesre akár jogos a kúriai ítélet e téren, akár nem, pártvacsorákat ugyanúgy tartott az ellenzék is, s ezeken hasonló vesztegetésekre, befolyásolásra volt alkalmuk.

A relatív érvénytelenségi tények közül az ítélet ugyanúgy mint a II. kerületi petícióval kapcsolatban, a befolyásolási célzat hiánya miatt a pártvacsorákat nem tartotta helytálló panasznak. Sok sérelmet pedig alaki okokra hivatkozva utasított el a Kúria. Az itatás útján történő megvesztegetésnél például nem neveztek meg pontos időpontot, a kérvényben szereplő „mintegy két héttel előtte” ugyanis a választási tanács szerint nem tekinthető annak. A szavazás napján folyó itatás esetén pedig azt hiányolták, hogy nem tartalmazta a petíció azt, hogy ezen vesztegetés még az illető leszavazása előtt történt, hiszen ha csak utána, akkor nem befolyásolta a szavazatot. A háztulajdonosi és pénzbeli korrupciós ügyekkel kapcsolatban szintén alaki kifogásként azt hozta fel a Kúria, hogy nem szerepelt hivatkozás a törvény megfelelő paragrafusára. A hivatali pressziók esetében hiányolták, hogy nem sorolták fel tételesen azt, hogy melyik fölérendelt tisztviselő pontosan melyik alárendeltjét befolyásolta. A csak együttesen megnevezett állítólagos hivatali nyomást alkalmazó felettesek közül ráadásul egy még a választást megelőző évben nyugdíjba ment, egyet pedig máshová helyeztek. A 16 szavazatból, melyet a kérvény szerint szabálytalanul adtak le, hétről bebizonyították a belügyminisztertől kikért hiteles okiratok segítségével, hogy törvényesek voltak. Egy további esetben ugyancsak a kérvény alaki hiányosságát állapították meg, mivel a petíció nem nevezte meg az állítólag más helyett szavazót, és azt sem, hogy ki helyett voksolt. A további hét kétesnek mondott szavazatot ki sem vizsgálták, arra hivatkozva, hogy ezek esetleges levonása már nem fenyegeti Tisza megválasztásának többségét.¹⁹²

A belvárosi mandátum megtámadásának ügyéből az látható, hogy a kormány széles skáláját alkalmazta a visszaéléseknek a IV. választókerületben is. A korábbi fejezetekből azonban kiderült, hogy a két vezető politikus párharcában az ellen-

190 Pesti Hírlap, 1905. január 20. 4. p.

191 Az *Ujság*, 1905. január 19. 3. p.

192 MNL OL K 2. 1905–1910. A. III. 2. 22. 373. cs.

zék sem riadt vissza a különféle törvénytelen eszközöktől, vesztegetésektől, aminek az Andrássy-család vagyona is megfelelő anyagi alapot biztosíthatott. A II. kerületől eltérően itt tehát kiegyenlítettebbnek mondható a visszaélések aránya, és az alkalmazott módszerek között is nagyobb az átfedés. A kétoldalú korrupció egyensúlyára vagy legalábbis közel azonos mértékére az is bizonyíték lehet, hogy maga Andrássy sem kívánta ellenfele mandátumának megtámadását. Mindezek alapján a belvárosi 1905. évi választásról elmondható, hogy a visszaélések a korteskedés meghatározó jelenségei voltak, de a vizsgált szempontok alapján valószínű, hogy nem ezen múlt a mandátum sorsa, mivel nem köthető kizárólag vagy lényegesen nagyobb arányban a győztes félhez.

Kitekintés és összegzés

Nyíri Sándor és Tisza István Budapest II. illetve IV. kerületében az 1905-ös választásokon mandátumhoz jutott ugyan, de országos összesítésben a szövetkezett ellenzék pártjai küldhettek több képviselőt a parlamentbe. A Függetlenségi és '48-as Párt 166 megszerzett mandátuma önmagában is felülmúlta a Szabadelvű Párt 159 választókerületben aratott győzelmét, ráadásul még a szövetkezett ellenzék többi pártjának mandátumai (disszidensek: 27, Néppárt: 25, Új Párt: 12) is növelték a volt kormánypárt első és a korszakban egyetlen választási vereségének mértékét.¹⁹³ Összességében viszont a székesfőváros megőrizte kormánypárti beállítottságát akkor, amikor az ellenzéknek sikerült az ország választópolgárainak többségét maga mellé állítania.

Mennyiben köszönhette a Szabadelvű Párt budapesti mandátumait a választási visszaéléseknek? A kormánypárt által nagymértékben alkalmazott korrupcióra, hatalmi nyomásra vagy a választást lebonyolító apparátus túlkapásaira az ellenzéki sajtó a bemutatott két választáson kívül csak a VI. kerület esetén panaszkodott, ahol azonban mindezek ellenére nem a kormánypárti Hieronymi Károlyt, hanem a demokrata Vázsonyi Vilmost választották képviselőnek.¹⁹⁴ A visszaélések választási eredményt jelentősen befolyásoló szerepe így csak az általam ismertetett II. és IV. kerület esetén merül fel. Ahhoz, hogy a törvénytelen eszközök bevetésének jelentőségét az eredményre nézve meg lehessen ítélni, azt érdemes értékelni,

193 Ihász, 1992. 39. p.

194 Pesti Hírlap, 1905. január 27. 8–10. p., január 27. (rendkívüli déli szám) 1–4. p.; Az Ujság, 1905. január 28. 3–4. p.

hogyan a választást elvesztő ellenzék által alkalmazott módszerek mennyire lehetnek hatékonyak a kormánypártéhoz képest.

A II. kerületben azt lehetett látni, hogy a szabadelvűek által sérelmezett ellenzéki kampányeszközök közül a falragaszok, plakátok, zászlók, jelvények eltávolítása mellett csak a tanári korteskedés ütközött törvénybe. Belátható azonban, hogy az előbbi tevékenységek aligha hathattak közvetlenül a választási eredményre, és a tanárok által a szülőkhöz küldött írásbeli agitáció sem lehetett olyan nagy hatású, hogy a meggyőződéses szabadelvűeket eltántorítsa. Ellenben az ellenzéki sajtó, majd a Nyíri mandátumának megtámadását indítványozó kúriai petíció a kormánypárt érdekében elkövetett hivatali presszió alkalmazását emelte ki, mind az állami tisztviselők, mind pedig az állammal szoros érdekszövetségben lévő gazdasági szervek alkalmazottai körében. A fizetésemelés ígérete, vagy annak megvonásával esetleg áthelyezéssel, elbocsátással történő fenyegetőzés pedig nyilvánvalóan már a választópolgárok egzisztenciáját határozta meg, ezért ők a hatalmi nyomásnak engedve többnyire Nyírire adták voksukat. Minthogy az ellenzéki petíció majdnem 300 ilyen esetről tudott, még ha nem is mindegyik igaz belőle, kijelenthető, hogy a visszaélések döntő befolyással bírtak a II. kerületi választás végeredményére, hiszen ezek elsősorban a megválasztott kormánypárti félhez kötődtek.

A IV. kerületi választási mozgalom során szintén számos visszaélési ügyet ismertettem. Itt azonban meglehetősen kiegyenlítettnek mutatkozott a két párt között a törvénytelen eszközök megoszlása. Bár a hivatali nyomásgyakorlás a Belvárosban is csak a szabadelvűekhez kötődött, ez a II. kerületinél kisebb mértékű volt, pénzbeli és egyéb anyagi előnyökkel történő vesztegetéseket pedig Andrassy tábora is jócskán alkalmazott. Az előkelő női kortesek fenyegetése megrendeléseik elmaradásával már szintén a belvárosi kiskereskedők és kisiparosok létét, megélhetését tette ki veszélynek. Tisza és Andrassy küzdelme esetén tehát nem lehet egyértelműen kijelenteni, hogy a visszaélések döntő szerepet játszottak volna a mandátum elnyerésében, bár a csekély szavazatkülönbségből adódóan már az is elegendő lehetett, ha a kormánypárt törvénytelen eszközeinek mértéke csak egy hajszállal is meghaladta az ellenzékét.

A visszaéléseken kívül viszont számos más tényező is alakíthatta a budapesti polgárok politikai állásfoglalását. A jelölt személyének kérdése is bizonyára befolyásolta a szavazókat. Darányi ilyen szempontból egyrészt szimpátiát válthatott ki azzal, hogy 24 éve volt a II. kerület képviselője, és a tisztviselők barátjának szerepében tetszelgett, a disszidensekhez való csatlakozása viszont mind a párthű szabadelvűek, mind pedig az öt évek óta abcugoló függetlenségiek közül is ellene fordíthatott egyes választókat. A IV. kerületben két hasonló súlyú politikus állt

egymással szemben, akiknek véleménye jobbra csak a politikai eszközök alkalmazásában különbözött. A hagyományosan kormánypárti kerületben azonban a párhűség szempontja szintén a szabadelvűek felé billentette a mérleg nyelvét. A párhű szavazók álláspontjában közrejátszhatott az a nagyszabású fejlődés, amin Budapest a kiegyezéstől keresztülment,¹⁹⁵ s amit a választójoggal rendelkezők — akik többnyire a világvárossá válásnak elsősorban az előnyeit élvezték — bizonyára a Szabadelvű Párthoz kötöttek, hiszen ezen a választáson a '67-es alapon történő változatlan kormányzáshoz egyértelműen csak ők ragaszkodtak.

Továbbá a II. és még inkább a IV. kerület választópolgárai között is nagy számban voltak, akik meglehetősen nagy műveltséggel rendelkeztek. Rájuk minden bizonnyal nagyobb hatással lehetett Nyíri, különösen pedig Tisza programbeszéde. Tiszáé különösen jól felépített, racionális érveket felvonultató szónoklat volt, de Nyíri is ezt a hivatalos kormányprogramot adta elő, emellett pedig nagy hangsúlyt fektetett a helyi, kerületi ügyekre. Az ellenzék ezzel szemben túlnyomórészt az érzelmekre kívánt hatni sérelmi politikájával, a november 18-i törvénytérítésre nagy hangsúlyt helyezve, amivel inkább a vidéki vagy a kevésbé művelt kerületekben érhetett célt, nem pedig a székesfőváros e kerületeiben.

A pártkötődés, a jelöltállítás, a programbeszédetek tehát eleve kialakíthatták a választókban a politikai állásfoglalásukat, és ezek után juthattak szerephez a visszaélések a bizonytalanok megnyerésében vagy az ellenpárthoz csatlakozók átpártoltatásának elérésében. A bemutatott két kerületben mindegyik tényező fontos szerepet játszott, a visszaélések mértéke pedig kiemelkedett a budapesti kerületek közül. A törvénytelen eszközök bevetésének kizárólag kormánypárthoz kötődése csak a hivatali presszió esetén mondható ki, és a korrupció, hivatali erőszak alkalmazásának választási eredményt eldöntő volta is csak a II. kerületben látszott egyértelműnek, a IV. kerületben kérdéses, míg az ehelyütt részletesen nem ismertetett VI. kerületi választás egyenesen rácaffolt a „mindenható korrupció mítoszára” és bebizonyította, hogy az előbb említett tényezők és egyéb szempontok is lehettek nagyobb befolyással a választás végeredményére.¹⁹⁶

Tény azonban, hogy a két budapesti kerület választása is jól példázza, hogy a dualizmus kori választások közül jó néhánynak kisebb-nagyobb mértékben alapvető velejáráói voltak a választási visszaélések, melyeket a választási mechaniz-

195 *Pölöskei Ferenc*: A magyar parlamentarizmus a századfordulón. Politikusok és intézmények. Bp. 2001. 48–52. p. (História Könyvtár Monográfiák. 15.)

196 A VI. kerületi választási mozgalom és a választás lefolyása is elsősorban a kormánypárt részéről elkövetett visszaélésektől volt hangos a sajtóban. ld. pl. Pesti Hírlap, 1905. január; Az Ujság, 1905. januári számait

mus tett lehetővé alapvetően a nyílt szavazás rendszerével. De a jelenség fennmaradásához szükséges volt az is, hogy a nemzet egy jó része — a *Pesti Hírlap* megfogalmazásában — leste, várta, kereste, hogy elnémissák;¹⁹⁷ azaz a társadalom bizonyos tagjai örömmel bocsátották áruba szavazatukat haszonszerzés fejében. A pártvezetők és a pártérdekeket közvetítő sajtó pedig előszeretettel háborodott fel az ellenfél által alkalmazott törvénytelen módszereken, de a saját maguk által bevetett ugyanilyen eszközöket természetesnek vélték.

197 Pesti Hírlap, 1905. január 13. 1. p. [vezércikk]

RÁCZ ATTILA

GONDOLATOK A PÁRTÁLLAM BÍRÓSÁGI ÉS PÁRTFEGYELMI GYAKORLATÁNAK ÖSSZEFÜGGÉSEIRŐL A „FRADI-ÜGY” KAPCSÁN

2010-ben egy, a Budapesti Negyedben megjelent tanulmányomban¹ azzal foglalkoztam, hogy egy párttag által elkövetett köztörvényes bűncselekményt hogyan kezelt a Kádár-rendszer állampártja. Az ott bemutatott esetet röviden összefoglalva, 1965-ben az Autóalkatrészgyártó és Felújító Vállalat rendészeti vezetője úgy próbálta átmeneti pénzihiányát orvosolni, hogy feltörte a vállalat páncélszekrényét, és mivel az akció balul ütött ki, pánikba esett, az egyik szemtanút meggyilkolta, a másikat pedig életveszélyesen megsebesítette. Mivel párttag és munkásör is volt, ezért a párt gépezete még a rendőrségi szakaszban villámgyorsan beindult, a gyilkosságot követő második nap reggelén az MSZMP budapesti végrehajtó bizottsági ülése előtt volt az ügy.² Öt nappal az eset után a vállalat illetékes alapszervezete rendkívüli taggyűlést tartott, ahol az elkövetőt — *„mivel a bűncselekmény elkövetésével méltatlanná vált párttagnak lenni”* — kizárták a pártból. A csúcavezetőség pedig egy nappal később, rendkívüli *„csúcavezetőségi ülésen”* jóvá is hagyta a kizárást.³ Egy héttel a gyilkosság után az MSZMP XVI. Kerületi Pártbizottság első titkára tájékoztatta a kerületi párt végrehajtó bizottságát az eseményekről, illetve arról, hogy a rendészt az alapszervezet kizárta a pártból, illetve

1 A történetet részletesen ld.: Ráczi Attila: Cinkotai munkásör(dög)ök. In: Budapesti Negyed, 18. évf. (2010) 2. szám, 306–323. p.

2 Budapest Főváros Levéltára (=BFL). A Magyar Szocialista Munkáspárt (=MSZMP) Budapesti Végrehajtó Bizottsága üléseinek jegyzőkönyvei (=XXXV.1.a.4). 212. öe. (1965. december 3.) 2., 7. p.

3 BFL MSZMP XVI. Kerületi Pártbizottság alapszervi iratai (=XXXV.21.c). 1965. 41. öe. Az ATRA Csúcavezetőségének 1965. december 7-ei végrehajtó bizottsági ülése. 1965-ben Budapesten 1552 főt vontak pártbüntetés alá, 478-at kizártak a pártból, ebből 302-t erkölcsstelen magánélet, iszákosság miatt, 57-et öszinteség hiánya miatt, 5-öt vallásos világnézet miatt. BFL MSZMP Budapesti Pártbizottsága üléseinek jegyzőkönyvei (=XXXV.1.a.3). 70. öe. 2., 79–86. p. BFL XXXV.1.a.4. 219. öe. (1966. február 11.) 4., 16–17., 49–56. p.

a munkásőrségből.⁴ A végrehajtó bizottság a kizárásokkal egyetértett,⁵ még aznap bevonták párttagkönyvét és munkásőr-igazolványát.⁶

Talán ma már furcsának tűnik, hogy mind a pártbizottság, mind a munkásőrség még az ügyészégi szakaszban, jóval a vádemelés előtt eltávolította soraiból a megvádolt személyt. Ez azonban nem volt egyedi eset, sőt pontosan úgy jártak el, ahogy a párthatározatok megkövetelték. A pártagnak ugyanis elviekben mindig feddhetetlennek kellett lennie, „*a feddhetetlenség a párt tisztaságának, politikai és cselekvési egységének védelmére*” szolgált. A feddhetetlenség megkövetelte a szocialista erkölcsi normák, az emberi együttélés szabályainak megtartását. Aki ezeket megsértette, feddhetetlenségét veszítette el még akkor is, ha a törvény előtt nem vonták felelősségre. Sőt a törvényt sértéssel vádolt párttagok ellen — függetlenül attól, hogy az igazságügyi szervek eljárása milyen irányt vett —, pártfegyelmi eljárást kellett indítani, pártbüntetésben kellett részesíteni, és amennyiben a bűncselekmény elkövetését és súlyosságát megítélhetőnek vélték, akkor a párt-szerveknek, pártszervezeteknek ezzel nem kellett megvárniuk a bíróság döntését.⁷

Jelen tanulmányomban egy konkrét eset segítségével a fenti példa inverzét mutatom be, azaz hogyan kreált, illetve engedett utat egy büntető ügynek a párt, amennyiben a káder kikerült a párt védelme alól.

A Fővárosi Bíróság 1962. április 12-én, „*népi demokratikus államrend ellen folytatólagosan elkövetett gyűlöletre izgatás*” és egyéb büntettek miatt 3 év és 6 hónap börtönbüntetésre ítélte Weidemann Károlyt. A Legfelsőbb Bíróság az első fokú ítéletet július 3-án két év szabadságvesztésre változtatta.⁸

Önmagában a per nem lenne különös, ha a vádlott nem — a pártállam alatt elszigetelt — Ferencvárosi Torna Clubnak lett volna a párttitkára.⁹ Hogyan lehe-

4 BFL Munkásőrség Budapesti Parancsnoksága MSZMP Bizottságának iratai (=XXXV.33). 1965. 20. őe. Rendkívüli esemény.

5 BFL MSZMP XVI. Kerületi Pártbizottság vezető testületi iratai (=XXXV.21.a). 1965. 3. őe. XVI. Kerületi Végrehajtó Bizottság 1965. december 8-ai ülésének jegyzőkönyve.

6 BFL XXXV.33 1965. őe. 20. őe. Rendkívüli esemény.

7 Útmutató a pártfegyelmi munkához és a pártvizsgálathoz. Bp., 1975. (A továbbiakban: Útmutató...) 8–28. p.

8 BFL Fővárosi Bíróság TÜK-iratai (XXV.4.f.). 9307/1962.

9 A tárgyalás zárt ajtók mögött zajlott, de Tischler János: „Nemere” fn. informátor jelenti. A Fradi megfigyelése az 1960-as években című írásában megnevezte Weidemann Károlyt, így az anonimizálásnak itt nem volna értelme. <http://www.rev.hu/rev/html/hu/ugynok/munka/nemere.html> (Utolsó letöltés: 2016. szeptember 1.) Újabb az Az Állambiztonságok Szolgálatok Történeti Levéltára iratanyagára építve ld.: *Takács Tibor*: A Weidemann-ügy, 1961. Sport, hatalom

tett annak a klubnak, melyet akkor és azóta is gyakran ér a szélsőségeség vádja, olyan párttitkára, akit állam elleni izgatással vádoltak meg? Ha elolvassuk az ítéletek indoklásait és a tanúvallomásokat, érezhetjük, hogy valami lappang az ügy mögött, és ez a sejtés arra ösztönzi a kutatót, hogy mélyebbre fúrjon, és egyéb forrásokat, például pártiratokat is megvizsgáljon az ügygel kapcsolatban. És előre bocsátom, rendkívül érdekes dolgokat találunk: az egyén személyes sorsa mögött kibontakozik a pártállam és a Ferencvárosi Torna Club vezetősége, sportolói és rajongói közötti viszony.

Weidemann Károly — miután 1930 és 1939 között a klubnál öklözött, majd ezután segédedző lett — 1945 után, a Kommunista Párt tagjaként vett részt az 1899-ben alapított, és az egyik legrégebb ma is működő magyar sportegyesület ökölvívó szakosztályának újraszervezésében, majd itt alkalmi munkákat vállalt, edzősködött, ezután ökölvívó edzők testületének elnöke és titkára volt. 1950-től az '56-os forradalomig az Élelmézipari Dolgozók Szakszervezeteinek Szövetsége (ÉDOSZ) sportosztályán volt politikai munkatárs, üzemi sportszervező, területi elnök. 1945-től volt párttag, 1953-tól az FTC párttitkára. Mivel a „*Budapesti Kinizsinél megalakuló forradalmi bizottság azonnal eltávolította az egyesület elnökségéből*”, a forradalom leverése után, 1956 végétől a MSZMP alapszervezet ideiglenes titkára és az FTC elnökség tagja lett,¹⁰ és az MSZMP Budapesti Végrehajtó Bizottságának iratai szerint Weidemannt 1958-ban megerősítették az FTC ügyvezetői beosztásában.¹¹

1959 februárjában három sportegyesület vezetőjének (Weidemann mellett Hermann Béla, a Vasas SC főtítkára és Horváth József, az MTK titkára) beosztását is felülvizsgálták. Weidemannt felmentették az FTC ügyvezetői megbízatásából, de az FTC alapszervi párttitkára maradt. Az indok az ideiglenes jelleg felszámolásán túl az volt, hogy nem „*tudta megoldani azokat a politikai, szervezeti és sportszakmai feladatokat, melyek megoldása elengedhetetlenül szükséges lett*

és állambiztonság a korai Kádár-korszakban. In: Aetas. 30. (2015) 4. sz. 5–21. p. (a továbbiakban Takács, 2015.) A többi szereplőt illetően, ahol a történeti hűséget nem zavarta, kerültem a nevek említését.

10 1957 és 1959 között nem választott, hanem megbízás alapján egy tizenöt-, majd öttagú bizottság vitte az egyesület ügyeit. Az FTC elnöksége 1959. február 15-én alakult meg. Korábban az 1950-es sportszervezési felépítés szerint, mint az ÉDOSZ Kinizsi SE pártszervezete az MSZMP VI. Kerületi Pártbizottság alá tartozott. BFL MSZMP IX. Kerületi Végrehajtó Bizottság iratai. (=BFL XXXV.14.a.4.) 112. öe. (1961. június 29.) 21. p.

11 BFL XXXV.1.a.4. 27. öe. (1958. június 23.) 12., 55. p. Együttal Horváth Józsefet, az MTK titkárát és Csáki Sándort, az Újpesti Dózsa Club elnökét is. Uo. 12., 53., 55–56. p.

volna. Nem rendelkezik azokkal a vezetői készségekkel, melyek birtokában ténylegesen a klub vezetője lehetett volna. Több esetben felsőbb szervek beavatkozására volt szükség a problémák tisztázásában.” Emellett a sportvezetőket klubismere-tük miatt státuszukban megtartották.¹²

A Weidemann felmentésével párhuzamosan függetlenített elnöknek a Weide-mannhoz hasonlóan 1945 óta párttag Bédi Jánost nevezték ki, akiről a IX. kerületi pártszervek jó ajánlást adtak:

„Az ellenforradalom alatt szilárdan kiállt a népi hatalom mellett. [...] Szilárd, elvhű és pártszerű embernek tartják. [...] Bédi elvtárs fiatalabb korában aktív sportoló volt. Nemcsak a futballhoz, hanem több más sportághoz ért. Személyi kapcsolatok is fűzik az FTC-hez. Jól ismeri a ferencvárosi szurkoló közönséget. Jól látja azokat a feladatokat, amelyeket az FTC-nél meg kell oldani. [...] Sok-éves vezetői tapasztalata a párt politikájához való hűsége alapján alkalmas az FTC függetlenített elnökének¹³.”

12 BFL XXXV.1.a.4. 44. öe. (1959. február 2.) 21. p. Bédi Jánosnak, az FTC függetlenített el-nökének, Kertész Istvánnak a Vasas SC függetlenített elnökének, Dénes Istvánnak, az MTK függetlenített elnökének kinevezése, ill. Hermann Bélának, a Vasas SC főtítkárának (a labda-rúgó szakosztály elnöke maradt), Horváth Józsefnek, az MTK titkárának felmentése: Uo. 21., 56–61. p.

„Hermann elvtárs vezetői munkájában ért el eredményeket, azonban néhány alapvető kérdés-ben többszöri figyelmeztetés ellenére sem tudott következetes maradni. Többek között az ő pasz-szív álláspontja miatt nem sikerült nagyobb eredményeket elérni a Vasas munkás arculatának visszaadásában. A kezdeményező lépések ellenére — bár erre az elnökség is adott utasítást –, keveset tett a Vasas mellé lecsapódó kimondottan kispolgári elemek térhódításával szemben. A labdarúgó szakosztályhoz fűződő kapcsolatai, vezetési munkájában olyan erősen befolyásolták, hogy ez a többi szakosztály felé folytatott munkában akadályozta. A Vasas SC előtt álló felada-tok azt kívánják, hogy a sportklub vezetését politikailag megerősítsük, a vezetés ideiglenes jel-leget felszámoljuk. A Vasas Szakszervezet titkárságának az a véleménye, hogy Hermann elvtárs képességét e feladatok meghaladják, s ezért javasolják őt ideiglenes beosztásából felmenteni.” Uo. 58. p.

„Horváth elvtárs ideiglenesen töltötte be az MTK titkári funkcióját. A klub volt vezetőjét a Tex-tilszakszervezet Sportosztály vezetőjének nevezték ki, s ekkor vette át a klub vezetését. Munká-jában az elmúlt időszakban két dolog volt a jellemző. Egyrészt mint régi sportvezető nem tudott szakítani az ellenforradalom előtti sportvezetés néhány hibájával. Másrészt túlságosan össze volt fonódva a szakszervezet sportosztályával, s lényegében a döntő kérdésekben nem az ő szava érvényesült, hanem a sportosztály vezetőjéé. Az MTK-ban meglévő problémák megoldása is túl-haladta erejét. Az MTK új vezetése számára szükségesnek tartjuk, hogy munkatársként továbbra is az MTK státuszában maradjon.” Uo. 61. p.

13 BFL XXXV.1.a.4. 44. öe. (1959. február 2.) 56. p.

Bédi kinevezésben a sportolói múlton túl hangsúlyosabb szerepet játszott az a tény, hogy 1951 és 1953 között az Államvédelmi Hatóságnál is szolgált, és az FTC pártszervezet megalakulása óta titkári funkcióban volt, tehát politikailag megbízható volt, és jól ismerte az egyesület tevékenységét. (Nem mellesleg Bédi titkári funkciója alatt, testvére, Bédi Ferenc a Budapesti Rendőr-főkapitányság MSZMP pártszervezetének volt tagja.¹⁴)

Sajnos a Ferencvárosi Torna Club 1957 és 1962 közötti pártalapszervi iratai nem engednek részletes betekintést a pártbizottság munkájába: csak az 1957. és az 1960. évből maradt fenn iratanyag — összesen hét lap terjedelemben. A négy jegyzőkönyv (három tagfelvételi, egy beszámoló, és egy munkaterv napirenddel) azonban megerősítette, hogy letartóztatásai a párttitkár Weidemann volt, továbbá pontos számokat kapunk a párttagság alakulásáról is: az 1960. január 30-ai ülésen hét párttag és két tagjelölt vett részt, így az FTC alapszervének 9 tagja lett.¹⁵

Az MSZMP Budapesti Bizottsága Közigazgatási és Adminisztratív Osztályának iratai közt azonban fennmaradt két olyan feljegyzés, melyek segítenek a korai Kádár-rendszer sportpolitikájának megértésében. Mivel e két irat eddig elkerülte a kutatók figyelmét, ezeket az alábbiakban részletesebben ismertetem. Kiss Tibor, a Magyar Szakszervezetek Országos Szövetsége Testnevelési és Sportosztály osztályvezető helyettese — a szakszervezeti sportkörök pártvezetésének biztosítása céljából — 1957. augusztus 22-én megküldte javaslatait Kelen Bélának, az MSZMP Budapesti Pártbizottság — budapesti pártbizottsági tagként egészen 1989-ig funkcióban lévő — titkárának. A szakszervezeti sportmozgalom 23 „nagy és jelentős” sportkörével tárgyalták meg azt, *„hogyan a szakma területén lévő nagy sportköröknél milyen formában volna a legmegfelelőbb a párt vezetésének biztosítása.”* A javaslat szerint szükséges lett volna még a „Bp. Honvéd SK, Bp. Dózsa SK, MAFC, BEAC és a Bp. Spartacus [sic!] SK” egyesületeknél is megvalósítani a helyes pártirányítást. Az előterjesztés nem meglepő módon elsőként az Élelmiszeripar alá sorolt Ferencvárosi Torna Clubbal foglalkozott:

14 Bédi Ferenc 1945 óta állt a Belügyminisztérium szolgálatában, 1950-ben „koholt vádak alapján elítélték”, majd rehabilitálták. 1957-ben a Budapesti Rendőrkapitányság Politikai Főosztály munkatársaként a BRFK 1957. június 2-ai pártértekezletén választották az MSZMP BRFK Pártbizottság tagjai közé. 1959-ben a határőrségnél szolgált alezredesi rendfokozatban. Uo., ill. BFL MSZMP Budapesti Rendőr-főkapitányság (=XXXV.30.a) 1956–1957. évi iratai. 3. öe.

15 Az ülésen Buruncz János, Németh Lajos, Pauer János, Weidemann Károly tagok és Tátrai Sándor, Juhász Gyuláné tagjelöltek vettek részt. BFL XXXV.14.c.1960. 53. öe. Az 1957-es ülésen Weidemann mellett Bondi Miksa, Beniczky Ferenc aláírása szerepel. BFL MSZMP VI. Kerületi Bizottság 1957. évi alapszervi iratai (BFL XXXV.11.c.1957). 49. öe.

„A sportkörnek csak 2-3 olyan függetlenített alkalmazottja van, akik párttagok. Ezek részére javasoljuk, hogy közösen az Élelmiszeripari Dolgozók Szakszervezetének sportosztályával alkossanak egy pártcsoportot, mely a szakszervezet alapszervezetéhez tartozzon. Az FTC elnökségén belül szervezendő kommunista csoport a IX. kerületi pártbizottsághoz tartozzon.”

Kelen a referátumában így válaszolt a felmerült kérdésekre:

„Szükség van a különböző leplezésekre a sportban a sportvezetőkkel és sportolókkal szemben, úgy mint a Dalnoki esetében is. A Dalnoki ügy jól indult, sajnos az újságírók nem egyforma mértékkel bírálták, pedig itt is a kommunista egyöntetűsége van szükség, erre kéri a Párt sporthatározata a sajtót. Rámutat, leplezzék le személyre való tekintet nélkül azokat a sportvezetőket sportolókat, akik áthágják a szocialista sporterkölcs szabályait. Harcot kell folytatni a sportmozgalomban, valamint a sportújságokban, a napilapokban [...]”

Az elnök, Kovács János szavai is jellemzőek a korszakra.

„Azt szoktuk mondani, hogy ahol nem vagyunk ott, ott az ellenség van. A sportban és a testnevelésben azonban mellettünk ott van az ellenség is. Ezt tapasztalhattuk az elmúlt években és hónapokban. Tehát erre ügyelni kell és munkánkat úgy kell megszerveznünk, hogy lent a sportkörökben, szakosztályokban, egy-egy kerület munkájában valóban a párt határozata legyen végrehajtva és a párt határozatának megfelelően neveljük sportolóinkat.”¹⁶

A másik feljegyzés „Az F. T. C. kommunista vezetőinek beszámolója az MSZMP sportbizottsága elé az MSZMP politikai bizottsága sportra vonatkozó határozata végrehajtásának állásáról az F. T. C.-ben” címet viseli.¹⁷ Az 1958. február 20-án az ún. Ötös Bizottság nevében a korábbi szakosztályelnök, Száraz István által írt feljegyzés első része a Fradi „kinizsis” történetével foglalkozott. Az FTC 1948-ban „társadalmi sportegyesületek megszüntetése alkalmával” 11 szakosztállyal, 500 versenyzővel és nem mellesleg félmillió forint adóssággal, erősen elhasznált felszereléssel, elavult, korszerűtlen létesítményekkel került ÉDOSZ ellenőrzése alá. Az értékelés szerint az újonnan felállt sportvezetés politikailag megbízható volt, és

„1956-ban a sportkör összetétele a következőképpen nézett ki:

Összsportolók létszáma 1697 fő, ebből felnőtt 669 fő, ifi 1028 fő. Az élelmezési szakma területén dolgozott 229 fő.

16 BFL MSZMP Budapesti Bizottsága Közigazgatási és Adminisztratív Osztályának iratai (XXXV.1.d.). 4. öe.

17 Uo. 12. öe.

Minden szakosztály élén politikailag megbízható élelmezési káder állt. Pl. labdarúgás Nöhrer Árpád, úszás Száraz István, birkózás Karakas László, stb.

Összes szakosztály-aktíva 154 fő.”¹⁸

A második részben az 1956-os eseményekről, az azt követő politikai munkáról és az FTC Baráti Köréről esik részletesebben szó. Mivel tudtommal eddig nem közölt dokumentumról van szó, és társadalomtörténeti párhuzamokban gazdag, valamint a Fradi történetével foglalkozó szerzők az események ismertetésekor általában csak Nagy Béla vonatkozó könyvét¹⁹ idézik, ezért ezt a forrást hosszabban idézem.

„1956. október 23-án a Budapesti Kinizsi az elsők között volt, melyet az ellenforradalmi elemek megrohantak és birtokukba vettek.

Óriási tülekedés indult meg a birtoklásáért, egyes személyek, csoportok és pártok között, mivel komoly politikai bázist és anyagi lehetőségeket láttak benne.

Az ellenforradalom első napjaiban megalakult a forradalmi bizottság, melynek tagjai: Németh János, Pataki Mihály, dr. Tóth Lajos, dr. Takács István, Hajós József, Sédá József, Kispéter Mihály. A forradalmi bizottság november 1-én délután 2 órára értekezletet hívott össze az Üllői úti sporttelepre. Németh János és Pataki Mihály az ellenforradalmárok vezetői egy levelet mutattak fel, melyen az OTSB forradalmi bizottsága engedélyezte az F. T. C. megalakítását és elismerte őket, mint F. T. C. vezetőket. Az ellenforradalmárok átvették az F. T. C.-t, néhány embert eltávolítottak. Így Nöhrer Árpádot, Kovács Istvánt, Száraz Istvánt és Weidemann Károlyt. Délután értekezlet volt, ahol a labdarúgó csapatra vonatkozóan megbeszélést tartottak. Megbízták Sós Károlyt és Ónodi Lajost a szakosztály felügyeletével és Pataki Mihály kinevezte magát labdarúgó szaktanácsadónak. Egyben kérték az ott megjelent szurkolókat, hogy továbbra is támogassák munkájukat. Még itt az értekezleten megbízták Furman [sic!] Károlyt, Hajós Józsefet, Sédá Józsefet, hogy másnap az egyesületet leltározzák fel, vegyék át a teljes vezetést, irányítást.

Az SK életében fordulópontot jelentett november 17-e, amikor szakosztályi vezetőinket és aktívánkat összehívtuk, kik ezen az értekezleten nyíltan kifejezték a szakszervezethez való ragaszkodásukat. Ezt követően a szakszervezet elnöksége a megjelent kormányrendelet alapján megszüntette az összes bizottságokat és a sportkör élére egy ötös bizottságot nevezett ki, mely azóta is végzi munkáját.

18 Uo.

19 Nagy Béla: FTC napló 1955–1959. Budapest, 1981. 31–33. p. http://library.hungaricana.hu/hu/view/FTCnaplo_1955/?pg=32&layout=s (utolsó letöltés: 2016. szeptember 1.).

Az ellenforradalom következtében az F. T. C. szakosztályaiból 154 fő disszidált, egyes személyeket pedig a belügyi szervek őrizetébe vettek.

A »forradalmi bizottságban« legexponáltabb személy, Németh János disszidált, a többiek pedig, ahogy a politikai helyzet tisztázódott, visszavonultak.

[...]

A sportmunka beindítása különösebb zökkenők nélkül meg is történt, azonban a vezetést elsősorban a szakosztályoknál nem sikerült maradéktalanul megoldani, amibe az is szerepet játszik, hogy az élelmezési szakmában dolgozó sportszerető elvtársak nem szívesen vállalják azt, hogy őket is úgy kezeljék, mint »Fradistákat«, amely politikailag nem a legjobb csengésű név. Ennek következtében pillanatnyilag úgy állunk, hogy az F. T. C. keretén belül 19 szakosztály működik, melyből 8 szakosztálynál biztosítva van a szilárd politikai vezetés. A 11 sz. o. közül 6-nál formálisan meg van oldva, azonban az ott működő elvtársaink passzivitása folytán a szakosztályok működésének politikai garanciája nincs meg. 5 sz. o.-nál pedig csak részben van megoldva a vezetés.

Szakosztályainknál olyan címen, hogy ellenforradalmi ténykedésük milyen volt a sportolóknak, vizsgálatot nem tartottunk.

[...]

Az F. T. C. munkáját komoly mértékben akadályozta a B. kör magatartása,²⁰ melynek soraiban mindig megbújtak az ellenséges elemek. Ma is vannak közöttük sokan olyanok, akik felhasználják a sportpálya izzó légkörét arra, hogy népi demokráciánk ellen uszítsanak. Ezek az uszítások oda vezettek az elmúlt 13 év alatt, hogy népi demokráciánk egyes vezető funkcionáriusai magát az F. T. C.-t is politikailag megbízhatatlannak tartották, és nem kezelték úgy, mint a szocialista sport képviselőjét. Ezt a körülményt állandóan érezték és sérelmezték az F. T. C. vezetői és sportolói. Az ilyen elbírálás nem adott politikai segítséget az F. T. C. vezetői és sportolók részére az ellenséges elemek elleni határozott fellépéshez, hanem egyes esetekben az intézkedések a B. körhöz taszították az F. T. C. sportolóit is.

A fent említett okoknál fogva az Élelmezési Szakszervezet Elnökségét és vezetését szinte állandóan foglalkoztatta a B. kör kérdésének megoldása. A megoldást a következő körülmények nehezítették meg. B. kör néven van számontartva Magyarországon kb. 20–25 ezer főnyi, erősen vegyes összetételű (kisiparos, polgár; deklasszált elem, munkás stb.) állandó jellegű F. T. C. szurkoló. Ennek egy

20 A B-közép és a Baráti Kör alapításáról ld.: <http://www.ftcbaratikor.hu/2010/01/02/a-regi-b-kozeptol-a-mai-barati-korig-avagy-fradizmus-a-jatekteren-kivul/> (utolsó letöltés: 2016. szeptember 1.).

kb. 2–300 főre tehető szervezett magja van, kik mindenhová elkísérik a csapatot. Rendszeresen összejöveteleket tartanak, ahol olyan problémákkal foglalkoznak, amelyekkel az F. T. C. vezetősége nem ért egyet. Ilyen pl., hogy egy-egy játékosnak, versenyzőnek felsegélyezésére gyűjtéseket rendeznek. Az ilyen irányú tevékenység a sportolók nevelését erősen gátolta. A fentiekén túlmenően a B. kör tagjai a vezetők és edzők nevelési tevékenységét is zavarhatják, mert pl. előfordul, hogy kórusban kiabálva, vagy levél útján követelik egyes játékosok, edzők, vezetők eltávolítását, vagy beállítását. Céljaik elérésre propaganda-hadjáratokat indítanak. Szükségesnek tartjuk kihangsúlyozni, hogy mióta az F. T. C. szakszervezeti felügyelet alatt áll, sem a szakszervezet vezető szervei, sem annak személy szerint egyes tagjai a B. kör működésével nem értettek egyet, azt mindig ellenezték, és soha semmilyen körülmények között azzal közösséget nem vállaltak. Ellenkezőleg, mint eddig mindig, most is, összetételénél fogva veszélyesnek tartják.

Sajnálatos körülmény az, hogy igen sok esetben a sajtó is megnehezíti a vezetőség nevelő munkáját a B. kör felé, mert megkérdezésünk és tudtunk nélkül megkeresik a B. kör vezetőit, és a sajtón és rádión keresztül nyilatkoztatják őket.

1957-ben már egy ízben született határozat a B. kör megszüntetésére, ezzel azonban Terényi Imre elvtárs egy megbeszélés alkalmával nem értett egyet, és véleménye az volt, hogy működjön tovább, de az F. T. C. vezetősége épüljön be, és belülről gyakoroljon pozitív hatást működésére.

Annak ellenére, hogy ezután a megbeszélés után tettünk lépéseket annak irányába, hogy a B. kör működésére befolyást gyakoroljunk, a gyakorlat alapján mindjobban megérlelődött a vezetőségben az az elhatározás, hogy a B. kör szervezett központjának működését fel kell számolni, és amennyiben a Párt sportbizottsága ezzel egyetért, a labdarúgó idény beindulása előtt ezt végre is hajtjuk.

[...]

Az F. T. C.-ben 1951 óta önálló pártszervezet működik, mely a VI. ker. Pártbizottsághoz tartozik. Titkára megalakulása óta Weidemann Károly. Jelenlegi taglétszáma 10 fő.

Az MSZMP Sportbizottsága ülésére az alábbi elvtársakat javasoljuk meghívni: Karakas László, Krinizs Károly, Hernádi Mátyás, Száraz István, Nádas Adolf, Weidemann Károly, Ónódi Lajos, Bokodi Mihály.”²¹

Az 1960. szeptember 17-ei, 4:1-re végződött FTC–MTK meccs ismét kiváltotta a felsőbb pártszervek FTC felé irányuló érdeklődését. Dálnoki Jenő híres

21 BFL XXXV.1.d. 12. §e. Ugyanebben az őrzési egységben külön jelentés foglalkozott a Magyar Testgyakorlók Körevel is.

keményisége és a Ferencváros vezetése miatt az említett meccsen elszabadultak a pályán az indulatok, Bödör Lászlót és Sándor (Csikar) Károlyt, az MTK játékosait kiállították. Fradi vezetés mellett a „*mérkőzés lassan unalomba fulladt volna, ha néhány túlkemény »belépés« nem kavart periódikus izgalmakat. Ezek olykor a nézőtérre is áttértek, s a szóviták az est homályában könnyű testi sértésig fajultak. A rendőrség azonban résen állt.*”²² Ezt követően a „*Politikai Bizottság utasítása*”²³ értelmében 1960. szeptember 21-én” az MSZMP Központi Bizottság (=KB) Párt- és Tömegszervezetek Osztályán (=PTO)²⁴ a „*Ferencváros problémái*”-nak megszüntetéséről a Belügyminisztérium, a Magyar Testnevelési és Sport Tanács (=MTST), a Magyar Labdarúgó Szövetség, az ÉDOSZ, az FTC (Bédi János), a SZOT, a Népsport, az MSZMP Budapesti Pártbizottság és az MSZMP KB PTO képviselői tartottak értekezletet. A jelenlévők egyöntetűen elítélték a Ferencváros csapatának durva játékát, a közönség egy részének minősíthetetlen magatartását, és megállapították, hogy ezért „*mindenkit*” felelősség terhel. Olyan intézkedéseket kívántak hozni, amelyek elejét veszik az újabb botrányoknak. Az értekezleten — „*az MLSZ Fegyelmi Bizottságának liberális határozata*” ellenében — felkérték az FTC vezetőit, hogy az egyesület saját hatáskörében büntesse meg Dalnoki Jenőt, és az MLSZ Elnöksége eltiltotta az FTC–MTK mérkőzés játékvezetőit.²⁵ Egyúttal bejelentették, hogy az FTC ismét létrehozza az 1958-ban megszüntetett baráti körét, de a legszigorúbban ügyel arra, hogy a baráti kör tagjai közé politikailag megbízható, klubsovinizmustól mentes embe-

22 http://www.tempofradi.hu/wp-content/uploads/2011/09/KS_1960_04_0017-19600917.jpg (Utolsó letöltés: 2016. szeptember 1.).

23 *Javaslat bizottság kiküldésére a sport helyzetének megvizsgálására.* Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) MSZMP Központi Bizottság Politikai Bizottsága iratai (M-KS-288.5.). 39. öe. (1957. augusztus 13.) 9–10. p. Kádár János szóbeli előterjesztésére Földes Lászlónak, Gáspár Sándornak, Herczeg Ferencnek kellett a magyar sport helyzetét és vezetőit megvizsgálni. Ezen belül Sebes Gusztáv személyével és a futball helyzetével is foglalkozniuk kellett. A felelősnek megjelölt személy a később MSZMP budapesti első titkárként az FTC ellehetetlenítését javasló Gáspár Sándor volt...

24 A magyar sport pártirányítását 1959-től az MSZMP PTO vette át. *Javaslat az egészségügy és a sport pártirányításának megoldására.* MNL OL MSZMP Titkárság iratai (M-KS-288.7.). 49. öe. (1959. május 7.) 3., 10. p.

25 „*Fehérvári játékvezető jól mozgott és rosszul bíráskodott a pályán. Úgy gondoljuk azonban, ő nem is tehet erről. Miért küldték ki egy ilyen mérkőzésre?*” Uo. Az MLSZ fegyelmi bizottsága egyébként Dalnokit és Gerendás Andrást is eltiltotta egy-egy meccsre. http://library.hungaricana.hu/hu/view/FTCnaplo_1960/?pg=31&layout=s (Utolsó letöltés: 2016. szeptember 1.).

rek kerüljenek. A baráti kör feladata az FTC támogatása, a pályán a sportszerű légkör kialakítása és a rendbontók elleni fellépés lett volna.²⁶ Elhangzott továbbá, hogy az FTC huzamosabb ideig nem játszhat esti mérkőzéseket, edzőmérkőzéseit zárt kapuk mellett tartsa, és a klub gondoskodjon arról, hogy „az FTC-pályán ne jöjjenek össze rendszeresen az emberek.” Az MTST képviselői vállalták, hogy úgy szervezik át a Népstadion jegyelosztását, hogy a kapu mögötti szektorokban ne tömörülhessenek a „rosszindulatú szurkolók”, és biztosítania kellett, hogy a pályát az addiginál magasabb kerítés vegye körül, illetve szigorúan ellenőrizni kellett annak a rendeletnek a végrehajtását, hogy a sporttelepeken szeszes italt, „beleértve a sört is”, ne árusítsanak. A legszigorúbb határozat mégis az volt, hogy „felkérték” az IBUSZ-t, hogy az FTC szurkolók részére ne indítson különvonatokat és autóbuszokat.²⁷ A „megállapítások” arra az egy nappal korábbi MSZMP KB PTO előterjesztésen alapultak, mely a fenti szigorítások mellett „a Fradi-kultusz” elleni fellépés érdekében az FTC megszüntetését is lehetségesnek tartotta.²⁸

Az MSZMP Budapesti Végrehajtó Bizottsága (=Bp. VB) 1960. október 24-ei ülésen tárgyalta „Az MSZMP Művelődéspolitikai Irányelvének²⁹ értelmezése a testnevelési és sportmozgalomban» című tézisek végrehajtásának állásáról” című MSZMP Budapesti Pártbizottsága Párt és Tömegszervezetek Osztálya (=Bp. PTO) előterjesztést, melynek része volt az „Intézkedési terv (javaslat) az »FTC-problémára«” előterjesztés is. Bár az előterjesztés elsősorban sikerekről számolt be, a VB-ülésen a sportpályák helyzetének és a munkaidő kedvezmény megtárgyalásán túl Terényi Imre, az MSZMP KB PTO sportügyekért felelős munkatársának³⁰ jóvoltából az ún. „Fradi-probléma” is előkerült:

„A jelentésben nincs benne az FTC probléma, pedig ide kíváncszott volna. Ez egy nagyon komoly politikai probléma. Ez nem sport kérdés. [...] Legnagyobb probléma, hogy a Ferencvárosnak nagy sport tradíciói vannak és az osztályellenesség ezt kihasználja. Izgatnak, két esetben politikai jellegű tüntetésre is sor került.

26 MNL OL MSZMP Párt- és Tömegszervezetek Osztálya (Pártpolitikai Osztálya) iratai (=M-KS-288.21.). 1960. 28. őe.

27 MNL OL M-KS-288.21.1960. 28. őe. 89–90. p.

28 Uo. 91–92. p.

29 MNL OL MSZMP Központi Bizottsága iratai (M-KS-288.4.) 18. őe. (1958. július 25.) 89–161. p.

30 Terényi 1957 és 1959 között az MSZMP KB Adminisztratív Osztály politikai munkatársa és az MTST-ben működő kommunista csoport titkára volt, majd az MTST-vel együtt került át az MSZMP PTO-ra. <https://www.neb.hu/asset/phpF7PuL8.pdf> (Utolsó letöltés: 2016. szeptember 1.).

*Mi e kérdéssel nem foglalkoztunk eleget és ezzel átadtuk a terepet az osztályellen-ségnek, a huligánoknak”.*³¹

Gáspár Sándor, a Budapesti Pártbizottság első titkára részéről elhangzott állásfoglalás pedig magában hordozta az FTC elképzelt jövőjét:

*„Gondolkozni kell rajta, bár nem ide a jelentésbe vág, hogy az FTC-vel mit csináljunk. Véleményem szerint olyan módot kell alkalmazni, hogy középszerűvé tegyük őket. Összmunkára van szükség ebben a felső vezetőktől kezdve, okos politikai munkával a sportkörben dolgozó kommunistákkal együtt ki kell gondolni a módot erre. Nem kell tehát felszámolni, csak középszerűvé tenni.”*³²

Gáspár megállapítása az ülésen határozattá érett:

*„A Ferencvárosi TC-re vonatkozóan át kell alaposan gondolni a tennivalókat. Az egyesület szétszedésének múltban alkalmazott módszerei nem váltak be. A Sportclub értékét átmentve az egészet középszerű szintre kell helyezni, az ott dolgozó kommunistákkal egyetértésben, hosszú távlatú, szisztematikus munkával.”*³³

A határozatot követően az MSZMP Bp. PTO 1960. december 6-ai keltezés-sel „Intézkedési tervet” dolgozott ki az „FTC-probléma rendezésére”. A tervet a Budapesti Titkárság jóváhagyása után „Szigorúan bizalmas kezelés” mellett Terényinek is megküldték. Az intézkedési terv három téma köré csoportosította a javaslatokat: „Az FTC-n belül rendet csinálni, ezzel is szűkíteni a provokációk lehetőségét. Kihangsúlyozni az egyesület szakszervezeti jellegét, ezzel és más tevékenységgel polarizálni az FTC-tábort. A megfelelő tanulságok levonását és ezek felhasználását a sportmozgalmat irányító munkában.” A probléma rendezését elsősorban politikai kérdésnek tekintették, de leszögezték, hogy „néhány adminisztratív jellegű intézkedésre is szükség van. [...] »A Fradi kultusz és mítosz« ellen fel kell lépni, semmiképp nem kerülhet előnyösebb helyzetbe a többi sportegyesülettel szemben.” A tervezet konkrét feladatokat javasolt a budapesti és a IX. kerületi pártbizottságnak, a szakszervezeti sportköröknek, az ÉDOSZ-nak, a Magyar Testnevelési és Sporthivatal (=MTSH), illetve a Budapesti Testnevelési és Sporthivatal szövetségeinek. A kerületi pártbizottságon az FTC kerületi üzemi támogatását és egyúttal a pártoló tagság szervezésének felügyeletét javasolták, a sporthivataloknak pedig annak a lehetőségnek a kizárását, „hogy az FTC-be vezetőként vagy sportolóként kétes elemeket irányíthassanak; az MTSH vizsgálja felül

31 BFL XXXV.1.a.4. 87. öe. (1960. október 24.) 20. p.

32 Uo. 22. p.

33 Uo. 3., 89. p.

és módosítsa a jegyelosztást.” Szükséges adminisztratív intézkedés fogatosítását is tervezték:

„[...] az FTC edzőmeccseit elvinni, a sportpálya kapuit bezárni, [...] vidéki mérkőzésekre az IBUSZ vonatok és buszok leállítását, [...] MTI tablónál, Képes Sportnál a napi sajtónál leállítani a »Fradi oldalt«, [...] különféle vonalon fellépni a »Fradi-kultusz« ellen, vendéglátóipar »Fradi-babák«, csokoládé, Karinthy »Fradi-szív« c. könyvének újrakiadása stb.”³⁴

Az MSZMP KB PTO tovább folytatta a vizsgálatokat, 1961. február 7-én „Javaslat a Ferencvárosi Tornaklub szocialista jellegének növelésével kapcsolatos feladatokra” címmel készítettek beszámolót. Ebben megállapították, hogy a IX. Kerületi PB a felelős azért, hogy „nem foglalkozott jelentőségének megfelelően az FTC sportolói és körük tömörülő szurkolók között a párt politikai befolyásának növelésével”, fokozni kívánták „a politikai nevelő munkát, fellépni a »politikamentes sport« hazug jelszava ellen”. Az előterjesztő egyértelműen a kerületi pártbizottság hibájaként rótta fel, hogy

„[...] nem foglalkoztak megfelelően az FTC-vel, egyszerűen fasisztának bélyegezték. Ezért sok esetben háttérbe szorult az ellenforradalom előtt más egységekkel szemben. Sokan szégyellték, hogy fradi-szurkolók, fejükhöz is vágták, hogy lehet egy párttag FTC-szurkoló. Ellenséges elemek Ferencváros B-közép címen tömörülnek, egyes mérkőzéseken politikai tüntetést szerveznek.”³⁵

Mivel egy olyan kerületi csapatról volt szó, melynek a sportpályája is a IX. kerületben található, valamint dolgozóinak nagyobb része fradista, ezért a média segítségével és a meccsek körüli szervezés útján úgy kívánták növelni a politikai befolyást, hogy a sajtó és a rádió nyilvánítsa ki, hogy a kerületben dolgozó szurkolók a „becsületes” szurkolókhoz tartoznak. Javasolták továbbá, hogy növeljék a pártoló tagságot; az FTC rendezvényeire a jegyeket, a vidékre menő IBUSZ-vonatjegyeket is a kerület üzemének szakszervezeti bizottságain osszák ki, hogy a

„[...] mérkőzésekről kiszorulanak a szervezett, ellenséges csoportok, és a mérkőzéseken a hangadók a becsületes munkás emberek legyenek, akik nyomban fellépnek — ha körülöttük nem megfelelő hangot hallanak. [...] Annak ellenére, hogy az FTC elnökségének többsége jelenleg tisztaműtű, becsületes, sportot szerető olyan párttag és pártunkívüli elvtársakból tevődik össze, akik az elmúlt másfél-két év alatt tevékenységeikkel igazolták, hogy készek küzdeni az ellenforrada-

34 BFL MSZMP Budapesti Bizottsága Párt- és Tömegszervezetek Osztályának iratai. (=XXXV.1.b.) 67. öe.

35 MNL OL M-KS-288.21.1961. 22. öe.

*lom maradványainak felszámolásáért, a régi fradi gőg ellen, mégis az elnökséget kerületi, nagyüzemi titkárok, komoly tekintélyű kerületi elvtársak bevonásával kell megerősíteni.”*³⁶

Az előterjesztés felrótta a ferencvárosi szurkolóknak, hogy az egészséges patriotizmus helyett a sovinizmus jellemző rájuk, és a szocialista országok sportolójának eredményeit lebecsülik.

*„Tűrhetetlen az is, hogy sok nő és férfi sportoló verseny közben is tüntetően keresztet visel. [...] el kell távolítani azokat az edzőket, sportolókat, akik továbbra is burzsoá világnézetet és módszereket akarnak meghonosítani az egyesületben. Arra kell törekedni, hogy egyes esetekben inkább kevesebb szakmai tudással rendelkező edzők, gyűrók, vezetők legyenek, de ugyanakkor társadalmi rendszerünkhöz hű, a sportolókat szocialista szellemben és erkölcsre nevelő vezetők legyenek. E gyakorlatot még akkor is alkalmazni kell — a jövő érdekében — ha átmenetileg nehézséget is jelent a sporteredmények terén.”*³⁷

Mivel az idősebb sportolók — emlékezvén a kommunista világot megelőző korokra — veszélyt jelentettek a fiatalabb sportolók manipulálásában, a javaslat szerint *„Fel kell oszlatni, a Ferencvárosi Tornaklub keretein belül működő „öreg fiúk” labdarúgó csapatát és be kell tiltani az MTSH-nak is e csapat működését egyesületen kívül, mert a régi burzsoá nézeteket és gyakorlatot igyekeznek ezek konzerválni, sőt a lehetőségekhez képest a fiatalokra is átvinni.”*³⁸

Ezek után — a klub pártszervezetét hatásköri lista szerint közvetlenül felügyelő — MSZMP IX. Kerületi Pártbizottságnak is lépnie kellett: 1961. június 29-én beszámoltatták az FTC elnökét és párttitkárát. A Fradi vezetősége által írt előterjesztés érdekes módon egyre több élsportolók közti párttagról és százhusz KISZ-tagról számolt be. Külön foglalkozott emellett a sportszerű magatartással is:

„Sportolóink elítélik szurkolóink kicsi, de hangos részének sportszerűtlen, fegyelmetlen, olykor rendszerünkkel szembehelyezkedő politikai magatartását, míg a becsületes dolgozók jó szándékú, sportszerű lelkesítését szívesen veszik és ugyancsak sportszerű küzdelemmel igyekeznek azt meghálálni. Sportolóink tisztában vannak, azzal, hogy szurkolóink azon része, akik a pályán igyekeznek a maguk politikai csemegéjét elhinteni, sok sportolót tettek tönkre már és vették el

36 Uo.

37 Uo.

38 Uo.

önbizalmát, s hogy ezek az elemek nem a szocialista sportért harcolnak, hanem az ellenkezőjét szeretnék elérni, mint ami pártunk és dolgozó népünk célkitűzése.”

Az előterjesztésben kitüntetett szerepet szántak a sportpályák fejlesztésének is: „[...] a magyar ifjúságnak évről-évre több szabadideje lesz, amelynek nagy részét a sportpályákon akarja eltölteni. Hogy ennek a feladatnak is eleget tudjunk tenni, szükséges volna az FTC sporttelepét korszerűsíteni, bővíteni [...]”³⁹

Weidemann az ülésen történt megszólalásában a szervezési nehézségek gyökerének azt tartotta, hogy a pártszervezet nyolc (!) tagjából politikailag csak hat (!) személyre számíthattak. Bejelentette, hogy a párt korábbi elvárásainak megfelelően a B-középet felszámolták. A központi PTO szövegezőjéhez hasonlóan az egyik hozzászóló is az öregfiúk szerveződését tartotta az FTC-nél folyó politikai munkát hátráltató legfőbb oknak:

„Nem tartja helyesnek az öregfiúk egyesületét. Azért, mert az ott működő sportolók irányítását az elnökség nem tudja kézben tartani. Ezért helyesnek tartja, ha az ÉDOSZ is segít ennek felszámolásában.” Az ÉDOSZ képviselőjében megjelenő Csutorka Lajos pedig a fejlesztések igényeire reflektálva leszögezte, hogy *„Pálya szempontjából hosszú ideig nem lesz megoldásra mód.”*

Többen megjegyezték, hogy túl nagy a „nyugalom” és az „önelégültség” a klubban, de végül a jelentést elfogadták.⁴⁰

Lehet, hogy ott követte el a Fradi vezetősége, illetve a párttitkára a legnagyobb hibát, hogy fejlesztést kért egy középszerű sorsra ítélt csapatnak? Mindenesre a párt levette a kezét a párttitkárról, és — az MSZMP KB Titkársági döntését követően⁴¹ — a hatóságok megkezdték a Weidemann elleni nyomozást: 1961. november 1-jén a Belügyminisztérium határozatot hozott őrizetbe vételéről és házkutatásról. A nyomozás elrendelésére november 2-án került sor „népi demokratikus államrend elleni izgatás és egyéb bűncselekmények elkövetésének alapos gyanúja miatt”. Az indoklásban az alábbi vád szerepelt.

„Nevezett huzamosabb idő óta FTC sportkörökben izgató tevékenységet folytat a népi demokratikus államrend ellen. Feltehető hogy jelentős része volt az FTC mérkőzéseken lezajlott ellenséges tüntetések, provokációk előkészítésében.

39 BFL XXXV.14.a.4. 112. öe. (1961. június 29.)

40 Uo. 2–8., 21–28. p. Nem bízták a véletlenre Bédi részvételét, bár a repülője csak az ülés után, délután indult volna, letiltották az útlevelét...

41 MNL OL M-KS-288.7. 118. öe. (1961. október 17.)

*Elnökhelyettesi és párttitkári funkcióját arra használta fel, hogy [...] szadista hajlamainak kielégítéséhez partnereket szerezzen.*⁴²

Valószínűleg a házkutatás hatására másnap, november 3-án Weidemannt terheltként való felelősségre vonásáról született a határozat:

*„Nevezett huzamosabb idő óta párt és népi demokrácia ellenes tevékenységet folytat, barátai körében izgató kijelentéseket tett, lakásán nagymennyiségű fasiszta sajtóterméket és egyéb izgatásra alkalmas tárgyat tárolt.*⁴³

November 4-én elrendelték előzetes letartóztatását, melyet másnap fogantatottak.⁴⁴ A nyomozás elrendelésével egy időben (november 2.) megkezdték kihallgatását. A IX. Kerületi Pártbizottság — Krisztián Imre esetéhez hasonlóan — azonnal értesült az esetről, és Weidemannt még aznap ki is zárták a pártból.⁴⁵

A nyomozati szakaszban feltett kérdéseket olvasva felmerülhet bennünk, hogy az illetékes pártszervek az 1961 nyarán kezdődött nyomozás előtt mit tudhattak Weidemann előéletéről?⁴⁶ Valószínűleg, ha a „politikai bűntett” miatt is kreáltak a vádakát, biztos, hogy a különböző pártszervek már korábban is tudtak Weidemann viselt dolgairól. Addig azonban, amíg a legkisebb esélye is fennállt annak, hogy ő fogja vezetni az alapszervezet, szemet hunytak ezek felett. Amikor azonban kiderült, hogy az FTC pártszervezetében személyi változások lesznek, hagyták előtörni a régen rejtegetett vádakát, esetleg megpróbálták a volt alapszervezeti titkár életéből elővonni olyan eseteket, amelyek még inkább megalapozták azokat a vádpontokat, amelyek alapján Weidemannt el lehetett távolítani a közéletből, azaz bírósági úton elítélni. Ezt igazolja az is, ahogy a kihallgatások során az izgatás vádja elé került a szexuális irányultság vizsgálata.

Példája nem egyedülálló a kommunista pártvezetők vizsgálatakor. Számtalan esetben igazolható, hogy a „kommunista erkölcsöt” sértő kérdésekben csak akkor avatkozott be a párt, ha az MSZMP érdekeit is sértette a „*pártszerűtlen magatartás*”.

42 BFL XXV.4.f. 9307/1962. 8. p.

43 Uo.13. p.

44 Uo. 10–11. p.

45 Az MSZMP IX. Kerületi VB jegyzőkönyve szerint: „1936-tól a Legitimista Nemzeti Néppárt ifjúsági csoportjának volt a tagja. Majd a Keresztény Ellenzéki Párt tagja, ahol legitimista agitációt fejtett ki. [...] Bizonyítékok vannak illetékes szervektől. FB [Fegyelmi Bizottság] javaslatára kizárás. VB [Végrehajtó Bizottság] határozata kizárás.” BFL XXXV.14.a.4. 122. ó. (1961. november 2.) 3–5. p.

46 A pártagnak elméletileg minden korábbi viselt dologról beszámolási kötelezettsége volt, és a vétségek a párt előtt soha sem évültek el. A felelősségre vonásra akkor kerülhetett sor, amikor a párt tudomást szerzett róla. *Útmutató*... 10. p.

tás”. Az alkoholista pártvezetőt nem támadták, amíg nem alakult ki feszültség az általa vezetett szervezetnél, és hiába tudták az egyik kerületi első titkárról, hogy nem veti meg az alkoholt, de addig, amíg ez a környezetére nem vetült ki, nem volt akadálya, hogy áthelyezésekor párthatáskörben hasonló szintű pártmunkára javasolják. Amikor — tizenegy évvel később — mindez egy alapszervezeti ülésen is elhangzott, pártvizsgálatot indítottak, országos pártvezetők figyelmeztették, ha a figyelmeztetés után is addigi életmódját folytatja, felmentik funkciójából, de a tényleges retorzió elmaradt. Hasonló eljárás mutatató ki lopással, sikkasztással, gyilkossággal stb. kapcsolatos bűncselekményeknél vagy a kommunista erkölcs egyéb megsértésénél, például egy egyszerű válóperes eljárásnál is. Még köztörvényes bűncselekmény esetén is csak akkor indult a pártvizsgálattal egy időben bírósági eljárás is, amennyiben nem szántak további párt- vagy gazdasági munkát az elkövetőnek.⁴⁷

Weidemann eltávolítását és bukását valószínűleg az okozta, hogy az FTC körül 1961-re már több, a pártállam által komoly politikai súlyúnak minősített probléma is volt. Egyrészt nem sikerült látványosan növelni a párttagok számát a pártalapszervezetben, az 5-9 tag⁴⁸ még akkor is kevés volt, ha a klub elnökségét is a párt nevezte ki, tehát felügyelete alatt tartotta.

Másrészt egy 1961 februárja folyó állambiztonsági nyomozás⁴⁹ a pártvezetők számára bizonyítani kívánta, hogy a klub szimpatizánsai nyíltan vagy leplezve rendszerellenesek voltak. Pedig Taródi István, a Magyar Újságíró Szövetség ügyvezető elnöke és MSZMP frakciójának titkára az 1961. július 12-én keltezett, a magyar sport helyzetéről és annak átszervezéséről szóló, a korábbi sportpolitikát egyébként bíráló előterjesztésben, mint kommunista és kívülálló is arra figyelmeztette a párt vezetőit, hogy különbséget kell tenni szurkoló és szurkoló között. Ugyanis a főváros és az ország nagy része akkor is fradista volt, és ezzel a jelentős tömeggel kapcsolatban még Taródi szerint sem lehetett azt állítani, hogy reakcióso! Ugyanő figyelmeztetett arra is, hogy a szurkolók teljes kirekesztése ellentétes hatást válthat ki nehogy „[...] *helytelen sportpolitikánk következtében komoly tömegeket dobjunk át a reakció oldalára, vagy tesszük előttiük ellenszen-*

47 Rácz Attila: A budapesti hatalmi elit prozopográfiai vizsgálata 1956–1989 között. Kézirat.

48 Elviekben az MSZMP szervezeti szabályzata szerint alapszervezet létesítéséhez legalább három párttag volt szükséges. A Magyar Szocialista Munkáspárt országos értekezletének jegyzőkönyve. 1957. június 27–29. Bp., 1957. 276–296. p.

49 A nyomozás részleteiről ld.: Takács, 2015. 8–10. p.

*vessé rendszerünket csak azért, mert az FTC-vel szemben ilyen sportpolitikát folytatunk.*⁵⁰

Harmadrészt — a pártszervezési hiányosságok mellett — az FTC párttitkára a klub fejlesztését javasolta, és ezzel szembe ment a legfőbb fővárosi pártszerv első titkárának véleményével! Ezeken kívül, talán azért, mert nem látott semmi esélyt a Fradi fejlesztésére, vagy eredendően nem érzett tényleges közösséget az MSZMP-vel, a vallomások és a vád szerint is a maga cinikus módján rendszerezen megjegyzéseket tett a párt sportpolitikájára.

Mindezek együtt megfelelő alapot szolgáltatott arra, hogy a forradalom után már megerősödött párt leszámoljon a „reakciós múltú” Ferencvárosi Torna Clubbal. A továbbiakban a bírósági eljárás különböző fázisait ismertetem. Tulajdonképpen feljelentés nem szerepel az ügyészégi és a bírósági iratokban, valószínűleg egy 1961 eleji akcióban elfogott sportoló vallomása irányította a Politikai Rendőrség figyelmét Weidemannra.⁵¹ Érdekes módon Weidemannt nem érte váratlanul a vizsgálat, letartóztatása előtti hetekben már értesülhetett a nyomozásról, sőt már 1961 telén tapasztalta, hogy a rendőrség foglalkozik a személyével. 1961. januárban beidézték az V. Kerületi Rendőrkapitányságra, ahol egyelőre csak azt közölték vele, hogy tévedésből kapott idézést. 1961 tavaszán egy nő érdeklődött személyéről a házában lakóktól. 1961 őszén pedig a per két későbbi tanúja már beszámolt neki arról, hogy nyáron a Gyorskocsi utcában egy hónapon át faggatták őket. Végül egy hónappal a letartóztatása előtt, 1961. október 5-én megtagadták a hatóságok a bécsi útlevélkérelmét.⁵²

A nyomozati szakaszban Weidemannak november 2-a és 1962. január 3-a között tizenkét kihallgatása volt. A szexuális kapcsolataira vonatkozó vádakon kívül, amit az első kihallgatás kivételével elismert, minden vádló kérdésre nemleges választ adott. Mindvégig tagadta, hogy ártott volna a politikai rendszernek, és a sportklubban „izgató, ellenséges tevékenységet” folytatott volna. A „rejtegetett” bűnjeleket elhunyt édesapja örökségének vallotta, a nála talált külföldi lapok pedig állítása szerint egy jugoszláv sportvezetőtől, illetve egy Sao Paolói hanglemmez borításaként kerültek hozzá;⁵³ és nem ismerte el sem a Legitimista Nemzeti Nép-

50 MNL OL M-KS-288.21.1961. 22. öe.

51 Takács, 2015. 8. p.

52 BFL XXV.4.f. 9307/1962. 71. p.

53 BFL A Fővárosi Főügyészség TÜK büntető iratai (=XXV.60.e.). 04/1962. 31–33. p.

párttal,⁵⁴ a „Királyi Gárdával”, a Nyilaskeresztes Párttal vagy a KALOT-tal, sem a B-közép rendszerellenes elemeivel való kapcsolatát.

*„Arról tudomással bírok, hogy a kérdésben említett tüntetések, provokációk megtörténtek, azonban határozottan kijelentem, hogy én ezeknek a provokációknak kezdeményezőiről, szervezőiről nem tudok semmit.”*⁵⁵

Tagadta, hogy az FTC Baráti Körnek tagja lett volna, vagy tudott volna arról, hogy a B-közép hétfői értekezletein „a népi demákráciaellenes csoportok provokációs előkészületeiről beszéltek volna”. Jelentette ellenben a budapesti rendőr-főkapitányságnak, hogy a B-közép az 1957-es feloszlata után is illegálisan működik, és a B-közép tagjai ezért haragudtak is rá, *„mert azt hitték, hogy én, mint párttitkár, állítottam le illetve oszlattam fel önhatalmúlag az ő működésüket.”* Tagadta, hogy értesítette volna a Baráti Kör vezetőjét a beépült nyomozók személyéről, és hogy az ökölvívó meccseken bármilyen megjegyzést tett volna a rendszerre. A két tanú, akik ezt vallották, a haragosai voltak, mert korábban feljelentette őket.

Bíráloi természetesen nem tartották viccesnek az olyan humorosnak szánt kijelentéseit sem, melyekben az Istennel kapcsolatban a pártot helyettesítette be. Fohászkodásaiban a „párt segíts” kifejezést használta, ha nem nyert mérközést az FTC, megjegyezte, hogy *„nem segített a párt”*, ha nyertek, akkor meg *„segített”*, de állítólag viccesen a pártnak köszönte, ha kávét ihatott vagy bőfögött. Viselkedését helytelennek ismerte el, de szerinte ezt soha sem vitte túlzásba, és azzal érvelt, hogy nem hinné, hogy *„bárkit az ötös lottó találathoz a párt hozzásegítene”*. Mikor figyelmeztették tetteire, megjegyezte, hogy *„a kabát akkor is kabát, ha kifordítják.”*⁵⁶ Az alábbi mondatokat is — bár természetesen tagadta, hogy tőle származnának — Weidemannak tulajdonították: *„Magyarországon [...] nincs jövője a proletárdiktatúrának. [...] Kádár és Marosán. Egyik holló nem vágja ki a másikat a szemét. Marosán is pórázon vezetett kutya [...]”*⁵⁷ *„Kádár, Marosán egykutya és mindketten az oroszok kiszolgálói, éppen úgy, mint Rákosi volt.”*⁵⁸ A

54 Az egyik, 1961. december 14-én felvett tanúvallomás szerint: *„1937–38-ban a Legitimista Párt ifjúsági szervezete egy röpcédula akciót hajtott végre, amellyel célja volt nagyobb tömegek mozgósítása a párt mellé. A röpcédulák tartalma a következő volt: »Kelet vörös, nyugat barna, nem leszünk a külföld rabja, jöjjön haza, akit várunk, éljen Ottó a királyunk.«”* BFL XXV.4.f. 9307/1962. 203. p.

55 BFL XXV.4.f. 9307/1962. 30. p.

56 BFL XXV.60.e. 04/1962. 31–33. p. BFL XXV.4.f. 9307/1962. 331. p.

57 BFL XXV.4.f. 9307/1962. 104. p.

58 BFL XXV.4.f. 9307/1962. 143. p.

pártra, Marosán Györgyre vagy Kádár Jánosra vonatkozó szövegrészeket egyébként az iratokban piros postairónnal következetesen kiemelték.

Nem használt ügyének más egyesületekhez való viszonya sem. *„A vádlott politikai felfogására jellemző, hogy az MTK egyesületet mások előtt is »kurva libásoknak és batyusoknak« nevezte, mint ahogy ezt az FTC egyes fasiszta szurkolói szokták nevezni.»*⁵⁹

Mint korábban említettem, többször szóvá tette, hogy az FTC-nek a kommunista vezetés alatt nincsen esélye az érvényesülésre:

*„Annak ellenére, hogy Weidemann Károly a felszabadulás óta a párt tagja volt, sőt 1953 óta az FTC sportegyesület párttitkára is, mégis a legszélesebb körökben, de főleg a sportolók között állandóan azt hangsúlyozta, hogy a »Kinizsit«, illetve később a »Fradit« a kormányzat elnyomja és ennek a csapatnak nincs létjogosultsága a mai rendszerben. Az ilyen valótlan hírek terjesztése, főleg funkcionárius szájából alapot adtak a politikailag kellően nem érett szurkolótábornak, hogy ellenségesen viselkedjenek a népi demokratikus rendszerrel szemben, aminek kézzelfogható bizonyítékai számtalan esetben előfordultak a labdarúgó, ökölvívó és egyéb sportrendezvényeken.»*⁶⁰

A tanúk közül többen is világosan emlékeztek olyan esetekre, amikor egy-egy igazságtalannak vélt bírói döntést követő weidemanni megnyilvánulásnak a szurkolók viselkedésére is hatása volt, ezek a sportolók úgy vélték, hogy a sportvezetők nyugalmat vagy éppen negatív érzelmeket sugárzó viselkedése megnyugtatja a szurkolókat vagy felkorbácsolja a hangulatot. Ráadásul annyira általánosnak tartották az ilyen jellegű viselkedését, valamint annyira megszokottak lehettek a rendszerellenes gondolatai, hogy azok sok embernek már fel sem tűntek:

*„A pártról, a párt vezetőiről mindig cinikusan, gúnyosan nyilatkozott. Ez azonban annak idején soha nem tűnt fel nekem, mert ez szinte hozzátartozott mentalitásához, annyira megszoktuk tőle, hogy természetesnek találtuk.»*⁶¹

A nyomozás során a hatóságok kezére jutottak külföldre kivándorolt sportolók magánlevelei is, melyekből a nyomozók szerint Weidemann szófordulatai köszöntek vissza, így igazolódni látszott az a vád, hogy Weidemannnak hatása volt a sportolók személyiségének formálásában, világnézetük alakításában, megállt tehát az izgatás vádjá. Weidemann viselkedése önmagára rendkívül veszélyes volt, hiszen a pártalapszervi vezetőitől elvárta volna a párt, hogy példát mutassanak.

59 BFL XXV.4.f. 9307/1962. 352. p.

60 BFL XXV.4.f. 9307/1962. 30. p.

61 BFL XXV.4.f. 9307/1962. 125. p.

Az FTC vezetősége ráadásul az MSZMP IX. Kerületi VB-nek 1961 nyarán írt és fenn tárgyalt előterjesztésében kötelezettséget vállalt az FTC-n beüli „szakmai, politikai, erkölcsi nevelő munka megjavítására”.⁶² Bizony valóban nem ennek megvalósulását tükrözték Weidemann maga által később viccesnek értékelt és a tanúvallomásokban folyton visszatérő kifejezései.

Ahogy a fenti vádak sem, úgy szadista hajlamát sem ismerte el Weidemann, de érdekes az az állítása, hogy az őt lebuktató és ellene valló tanú nővérének — állítása szerint — hét évig udvarolt, és „lehetséges [...] haragja innen származik.”⁶³ A szadizmussal vádló tanún egyébként a bírósági orvosszakértő sem tudott bizonyítható sérüléseket igazolni.⁶⁴

Weidemann a nyomozati iratok áttanulmányozása után is fenntartotta vallomásait, valamint azt, hogy „az anyagban található számos tanúvallomásnak mindazok a részei, amelyek ezzel ellentétesek, nem felelnek meg a valóságnak.”⁶⁵ Ugyanígy a szembesítések során és az 1962. április 6-án és 9-én tartott bírósági tárgyalásokon sem ismert el többet, mint a nyomozás kezdetén, az utolsó szó jogán a következő nyilatkozatot tette:

„Én csak 1945 óta foglalkozom politikával és ezt a rendszert megszerettem. Ha bűncselekményt követtem el, azt nagyon megbántam és először és utoljára vagyok a vádlottak padján. Olyan büntetés kiszabását kérem, hogy 77 éves nevelőanyámat még vizionláthassam.”⁶⁶

A nyomozás 1962. január 15-én zárult le, a vizsgáló a határozatában az FTC elnyomatására, valamint Kádár János és Marosán György személyére tett megjegyzéseit, fasiszta sajtótermékek birtoklását, majd a szexuális irányultságát hangsúlyozta.⁶⁷

A vádiratban a politikai múlt ismertetésén túl a következő vádak szerepeltek. Elsőként azzal vádolták, hogy tulajdonképp az ő kezdeményezésre indult el az FTC-ben az állam elleni gyűlöletkeltés.

„Már az 1951-es évektől [sic!] hangoztatta: a »KINIZSI« a népi demokratikus rendszerben elnyomott csapat. Ezt később az FTC szurkolók tovább terjesztették

62 BFL XXXV.14.a.4. 112. öe. (1961. június 29.) 2. p.

63 BFL XXV.60.e. 04/1962. 32. p. BFL XXV.4.f. 9307/1962. 33. p.

64 BFL XXV.4.f. 9307/1962. 303. p.

65 Uo. 256–257. p.

66 Uo. 304–343. p.

67 Uo. 234. p.

és ilyen módon szurkolás ürügyén hangulatot teremtettek a népi demokratikus államrend ellen.”⁶⁸

Ezt az FTC Baráti Kör tevékenységében való részvétel, a párt lejárata, az MTK csapatának becsmérése („libások, batyusok”), majd a párt vezetőinek becsmérése, fasiszta sajtótermékek birtoklása követte.

Mivel fennmaradt a vádirat 1962. január 19-én keltezett munkapéldánya, így nyomon követhetjük a vádirat kialakításának különböző fázisait. A stróman múltjára vonatkozó megállapításában a zsidó vallású posztókereskedőből zsidó posztókereskedő lett — a származást hangsúlyozták a vallással szemben. Pontosították a korábbi munkavállalásra, pártfunkciókra vonatkozó adatokat. A korábbi pártállás ismertetésekor bekerültek a „Nacionalista, anarchista nézeteket vallott. A fasiszta szervezetekben aktív tevékenységet fejtett ki.” súlyosbító mondatok. Az FTC-öklözők vereségéről szóló kommentárjáról konkrét példa került a végleges verzióba, és ekkor került beszurásra az ellenforradalom alatt nyomott, valamint külföldről, például Jugoszláviából behozott lapok birtoklása is.

Valószínűleg a bizonyítékok hiányában, kikerült a vádiratból az ellenséges elemek passzív támogatása, vagy az a vád, hogy beosztását kihasználva köztörvényes bűncselekményt elkövető fiatal sportolók segítségére volt, hogy kibújjanak az igazságszolgáltatás alól — helyette felerősítették a szadisztikus szexuális cselekedeteinek ismertetését.

Ugyanígy kikerült a következő szöveg: „[...] a terhére rótt büntettek elkövetését nagyrészt tagadja. A vizsgálat során csak egy-két momentumra tett részleges beismerő vallomást és mindvégig a népi demokráciához való rendíthetetlen hűségét hangoztatta”, és helyett: „Terhelt bűnösségét részbeni beismerő vallomásával, 1–236. old. terjedő nyomozati iratokkal bizonyítom.” szöveg került. Elmaradt a következő mondat is: „Bűncselekményeit súlyosbítja, hogy azokat párttitkári tiszttségével visszaélve követte el és olyan szellemet honosított meg magatartásával a Ferencvárosi Torna Clubban, mely lehetőséget teremtett garázda és ellenséges elemeknek, hogy nyílt izgatást folytassanak a népi demokratikus államrend ellen.”⁶⁹ Hogy milyen fontos volt a vád megfogalmazása, bizonyítja az is, hogy az 1962. április 12-én kelt első fokú ítélet⁷⁰ szó szerint az ügyészi végindítványt vette alapul.

68 Uo. 267–268. p.

69 BFL XXV.60.e. 04/1962. 2–9. p.

70 BFL XXV.4.f. 9307/1962. 349–360. p. BFL XXV.60.e. 04/1962. 11–22. p.

Bár a pártszervek által korábban készített személyi javaslatokban egyébként Weidemann munkás származása dominált, a nyomozati szakaszban többször előkerült, illetve az elsőfokú ítéletnél hangsúlyt kapott „*birodalmi német*” és kispolgári származása. Külön fölrótták neki, hogy a második világháború idején az egyik zsidó származású klubtársának strómanja volt, és akkor került pozícióba, mikor a korábbi intézőt és szakosztályvezetőt elvitték munkaszolgálatra.⁷¹ A vád és a bíróság is felrőtta neki, hogy a Magyar Kommunista Pártba történő belépése előtt (1936-tól) tagja volt a Legitimista Nemzeti Néppárt ifjúsági csoportjának majd a Keresztény Ellenzéki Pártnak, később a Szociáldemokrata Pártnak is. Karrierista tulajdonságának rótták fel, hogy a kommunista pártba csupán 1945-ben lépett be — mint egyébként országosan annyi más párttársa is! Emellett lakásán bűnjelként a II. világháború alatt megjelent német és magyar nyelvű „*horthysta*” lapokat, illetve a Hitler művészei című könyvet, „*ellenforradalmi*” röpiratokat, cserkész jelvényt és egy Weidemann feliratú levente oktatókönyvet találtak.⁷² A környezetében lévő fiatal sportolók tehát — mivel gyakran megfordultak nála — szabadon olvashatták e tiltott sajtótermékeket, és a fenti megjegyzései is a párt tekintélyt rombolták.⁷³

71 BFL XXV.4.f. 9307/1962. 350. p.

72 Lefoglalt bűnlejek: 20 db „Signal” c. németnyelvű, II. világháború alatt nyomott képeslap; 1 db „Adler” c. 1941-ben megjelent németnyelvű képeslap; 4 db „Bokszt Sport” c. 1941-ben megjelent németnyelvű képeslap; 1 db „Tempo” c. 1941-ben megjelent olasz nyelvű képeslap; 2 db 1941-ben megjelent „Berliner Illustrierte Zeitung” c. németnyelvű lap; 1 db „Wiener Illustrierte” c. 1941-ben megjelent németnyelvű lap; 1 db „Die Woche” c. 1941-ben megjelent németnyelvű lap; 1-1 db II. világháborúban megjelent „Magyar Futár”, Virradat, „Pesti Napló” c. lapok; 6 db „Képes Krónika” c. 1920-1921ben megjelent lap; 3 db „Szebb Jövőt” c. 1942-ben megjelent lap; 1 db „Revízió, választójog, királykérdés” c. 1931-ben megjelent legitimista könyv; 1 db „Hitler művészei” c. 1941-ben megjelent terjedelmes képekkel illusztrált könyv; 1 db revizionista tartalmú, színes képekkel fali plakát; 1-1 db „az 1956 év őszi ellenforradalom ideje alatt megjelent ellenforradalmi tartalmú” „Irodalmi Újság”, „Hétfői Hírlap”, „Népszava”, „Népszabadság”, „Függetlenség”, Magyar Ifjúság”, „Igazság” c. lapok; 8 db 1956-os röpirat; 1 db „Magyar Egység” c. Sao Paolóban megjelent magyar nyelvű ellenforradalmi tartalmú lap; 12 db „Magyar Szó”; 1-1 cserkészjelvény és -sapka; „Magyarország feltámadásával kapcsolatos” kép; 1 db fonott kutyakorbács; 1 db Horthy Miklós bronz plakett; 1 db „Mindent vissza” hátlapos tűkör; 1 db lánc, lánctörredék, horog; 1 db Weidemann feliratú levente oktatókönyv; 1 db takarékbetétkönyv. BFL XXV.4.f. 9307/1962. 228–232., 235–255. p. BFL XXV.60.e. 04/1962. 34–40. p.

73 És ezáltal vétett a pártfegyelem ellen is, hiszen ez a viselkedés gyengítette a pártot. *Útmutató ...* 10. p.

Az MSZMP KB PTO egy 1961 őszén írt tájékoztatója is említi, hogy a „*fel-szabadulás óta az FTC körül reakciós elemek tömörülnek, felhasználva a népszere-szűséget a szocialista rendszer ellen agitálnak. Elvtársak ébertelensége, klub-so-vinizmusból eredő politikai vakság — beépültek a klub vezetésébe*”⁷⁴, így néhány szót szólni kell az FTC Baráti Körrel vagy a B-középpel kapcsolatban elhangzott vádokról is. A Ferencváros csak néhány évvel a történetek előtt kapta vissza a hagyományos zöld–fehér színét, a vizsgálók a zöld színben is szimbolikát kerestek, főleg miután állítólag Weidemann szájából az is elhangzott, hogy a meccseket látogató embereket nem a sportesemény és nem az FTC érdekli, hanem a zöld szín. Felelőssé tették azért is, hogy a szurkolók kezében „*turulmadaras [sic!] zöld-fe-hér zászló*” volt látható, és hogy figyelmeztette a B-közép szervezőit a rendőrök érkezésére, vagy tájékoztatta őket a lezajlott vezetői megbeszélések részleteiről. Az egyik, a B-középhez és a Baráti Körhöz közel álló tanú vallomása szerint „*... több esetben előfordult, hogy Weidemann felhívta a figyelmemet, hogy egyik, vagy másik mérkőzésen fokozottabb figyelmet tanúsítsunk jobban vigyázzunk, mert az ő szavaival élve nagyon sok kiber lesz a mérkőzésen. Az is előfordult, hogy megmu-tatta a Stadionban, hogy kik a nyomozók, kiktől kell tartózkodni.*”⁷⁵ Weidemann természetesen ezeket a vádat is tagadta.

Weidemann rendszerellenes magatartásának bizonyítása igazolást adott a B-közép szektor rendszerellenes magatartására is, azonban a B-középre és a Baráti Körre érdekes módon közvetlenül sem a vádlott, sem a tanúk nem tettek terhelő vallomást.⁷⁶ Ahogy pénzügyi téren⁷⁷ sem sikerült fogást találni rajta.⁷⁸

A központi pártszervek még novemberben értesültek róla, hogy Weidemannt és az alapszervezet még egy tagját, az ökölvívó szakosztály vezetőjét kizárták a pártból, sőt előbbi le is tartóztatták.⁷⁹ Az FTC alapszervezete 1961. november 30-án — mivel tagsága négy főre csökkent — a kerületi PTO előterjesztése szerint

74 MNL OL M-KS-288.21.1961. 33. őe.

75 BFL XXV.4.f. 9307/1962. 58., 186. p.

76 A vallomások egyébként újabb érdekes sporttörténeti adalékokkal is szolgálnak a B-közép alapításáról és szervezetéről, valamint korábbi vezetőiről. Érdekes módon az FTC mellett az MTK-t is „*ellenforradalmi vívmány*”-ként emlegették.

77 A már említett célok között szerepelt a költségvetési fegyelem betartása is. BFL XXXV.14.a.4. 112. őe. (1961. június 29.) p.

78 A perben egyébként megpróbálták az ellenkezőjét bizonyítani: „*Mivel magyarázható, hogy 1961. szeptember vagy októberben, az ökölvívó csapat várpalotai mérkőzését követően a csapat tagjai egy-egy pacalpörköltet kaptak ebédre ellátmányul?*”

79 MNL OL M-KS-288.21.1961. 33. őe.

meg is szűnt, a maradék négy tag pedig az ÉDOSZ alá került.⁸⁰ Néhány hónappal a letartóztatás után, 1962 márciusában (tehát még az elsőfokú ítélet megszületése előtt!) az MSZMP KB PTO az MSZMP KB Titkársága FTC-vel kapcsolatos határozat végrehajtásáról számolt be. Az előterjesztés második pontja a legérdekesebb: az eljárás sorrendiségében először említi Weidemann „felszabadulás előtti és jelenlegi politikai és erkölcsi magatartása miatt”-i kizárását a pártból, majd csak ezt követte a büntető eljárás megindulást követő értesítés. A beszámoló részletesen és név szerint beszámolt 45, az FTC-ben tevékenykedő, felülvizsgált személy sorsáról: kik maradhattak a szakosztályban, kiket távolítottak el korábban, illetve ezen eljárás során a klubtól. Mivel nem voltak elégedettek Bédi munkájával, ezért az elnöki posztról őt is eltávolították. A „külön FTC-problémát” ekkor már egyébként megszűntnek tekintették, elviekben az egyesületet a jövőben mint a hat budapesti kiemelt sportkör egyikét kívánták kezelni.⁸¹

Mi történt a tisztogatás után a Ferencvárosi Torna Clubbal? Az FTC pártszervezete 1963. október 7-én hat párttaggal újra felállt, kétévnyi ÉDOSZ gyámság és az ott tapasztalt „rendszeres és magas színvonalú taggyűlések” megindították a harcot „a szocialista eszme, erkölcs győzelemre juttatásához” úgy, hogy leválasszák a „a F. T. C. nevét, dicső múltját, tömegeit saját aljas, piszkos céljaira felhasználni kívánó reakciós csőcselék”-et „becsületes szurkolóink ezreinek táboráról”.⁸² 1962-ben az elnökség is átalakult, Bédi Jánost felmentették elnöki funkciójából, helyére május 15-étől⁸³ Végh Aladár került. A korábbi ügyet a Budapesti Pártbizottság is lezártnak tekintette.⁸⁴

80 BFL XXXV.14.a. 125. őe. (1961. november 30.).

81 MNL OL-M-KS-288.21.1962. 60. őe. Az MSZMP Budapesti Végrehajtó Bizottság 1960. októberi — már vizsgált — üléséhez csatolt feljegyzés is ezt támasztja alá: „A Budapesti PVB 1960. október 24-i, az FTC-re vonatkozó határozatát a Titkárság által ismert és jóváhagyott jelentésben foglaltak alapján végrehajtottuk. Ennek megfelelően az FTC-problémát megszüntnek tekintjük. 1962. április 19-én a IX. Kerületi PVB a Budapesti PB PTO-ja és az ÉDOSZ egyetértésével felmentette Bédi Jánost elvtársat az FTC elnökét funkciójából és helyére Végh Aladár elvtársat fogadta el.” BFL XXXV.1.a.4. 87. őe. (1960. október 24.) 77–78., 88. p. Az első taggyűlési jegyzőkönyv: 1963. október 7. Ekkor hat párttagja volt sportegyesületnek, ekkor választottak titkárt és titkárhelyettest. BFL XXXV.14.c.1963. 154. őe. Végh 1962–1965 között volt az FTC elnöke.

82 Az első taggyűlési jegyzőkönyv: 1963. október 7. Ekkor hat párttagja volt sportegyesületnek, ekkor választottak titkárt és titkárhelyettest. BFL XXXV.14.c.1963. 154. őe.

83 BFL XXXV.14.a.4. 173. őe. 36. p.

84 BFL XXXV.1.a.4. 87. őe. (1960. október 24.) 77–78. p. Weidemann 1963. március 2-án — feltehetően szabadlábra helyezéssel — szabadult a tököli börtönből. Ezután jóval óvatosabb ember

Az 1962–1963-as labdarúgó bajnokságot pedig tizennégy évnyi szünet után hat, illetve hét pont előnnyel a Ferencvárosi Torna Club futbalcsapata az MTK és az Újpest előtt megnyerte, ebben az évadban mutatkozott be a későbbi csillag, a tizenhét éves Varga Zoltán is. Az MSZMP IX. kerületi pártszervezete pedig már 1963. szeptember 19-én beszámoltatta az FTC pártszervezetét az egyesületben folyó munkáról és — nem mellékesen — az augusztus 11-ei, Dinamo Moszkva elleni meccsen történt eseményekről...⁸⁵

lett, és gyakorlatilag kikerült a politikai rendőrség látóköréből. *Takács*, 2015. 20. p. 1980. október 17-én érte a halál. BFL XXXIII.1.a. 2404. köt. 2819/1980.; 2494. köt. 5047/1914.

85 BFL XXXV.14.a.4. 173. öe. 2–12., 36–61. p.

KÁRBIN ÁKOS

KÉNYSZER, VAGY PRAKTIKUS MEGOLDÁS? A NÉMET BIRODALOM ÉS AZ OSZTRÁK–MAGYAR MONARCHIA EGYÜTTMŰKÖDÉSE AZ OSZTRÁK VERETŰ EGYESÜLETI TALLÉROK FORGALMON KÍVÜL HELYEZÉSÉBEN

Az Osztrák–Magyar Monarchia 1892-ben valutareformot hajtott végre, amelynek értelmében az értéktelen ezüstről áttért a stabil aranyalapú pénzrendszerre. Az 1891. és 1892. év azonban nemcsak a valutaszabályozás miatt volt jelentős a Monarchia életében, hanem sok más egyéb ügy mellett a szövetséges Német Császársággal kötendő vám- és kereskedelmi szerződés miatt is meghatározóak voltak azok az esztendőik.

Az 1857-től forgalomban állt egyesületi tallér érmék veretését 1867-ben bezüntették, azonban a forgalmon kívül helyezésükről egyik országban sem rendelkeztek. Az Osztrák Császárságban a kiegyezésig, Magyarországon utolsó alkalommal 1868-ban vertek tallért. Ekkor a Német Császárság 1871-ben, mint új pénznemet bevezette az aranymárkát. A korábbi pénz arányszámát 1 egyleti tallér = 3 márkában határozta meg a német törvényhozás. Így az értékes osztrák veretű tallérok a 1870-es évektől Németország pénzpiaci forgalmába kerültek, s azokat idővel a Reichsbank berlini pincéjében helyezték el. Amint a németek tudomást szereztek arról, hogy a Monarchia aranypénzt kívánt bevezetni a korábbi ezüst helyett, azonnal felvették a kapcsolatot a Monarchia külügyminisztériumával, és elkezdődtek az egyeztetések a tallérok átvételéről. A németek nem akartak veszteséget elkönyvelni a náluk rekedt ezüstitallérok miatt, azonban a Monarchia sem kívánta, hogy a valutareform küszöbén állva még több értéktelen ezüstpénz áramoljon az Osztrák–Magyar Bankba. A felek két alkalommal is tárgyalásokba bocsátkoztak, míg kompromisszumos megoldásra jutottak. Az osztrák veretű egyesületi tallérok Németországtól való átvétele befolyásoló hatással bírt az 1891. évi vám- és kereskedelmi szerződés megkötésére is. Az egész művelet olyannyira titkos volt, hogy az osztrák iratokba csak az Anschluss után lehetett először betekinteni. Dolgozatomban ezt a folyamatot kívánom részleteiben bemutatni.

A tanulmány leíró jellegű, részletes, aprólékos, szinte az események mindennapi menetét követi, ugyanis a tallérkérdés feltáratlan része volt az Osztrák–Magyar Monarchia valutareformjának történetéből.

Előzmények. Osztrák-német közös múlt, a „Vereinsthaler” 1857

A második Német Birodalom 1871. januári megszületését követően kezdetét vette a korábbi ezüst pénzrendszernek az arany márkára cserélése. Az új valuta története párhuzamos a birodalmi jegybank, a Reichsbank felállításának históriájával is. A márka bevezetéséig azonban hosszú utat tett meg Németország. A valutapolitika a császárság megszületése előtt meglehetősen heterogén képet mutatott. A tanulmányban az egységet megelőző időkből a legerősebb német állam, a Porosz Királyság valutapolitikáját vizsgálom.

A belpolitikai történéseket sok esetben a külpolitikai események alakították a 19. század második felében is. Mindezek mellett fontos, talán a legfontosabb szerepet töltötte be a pénz- és bankrendszer. A német egységet megelőzően a Porosz Királyság törekedett a centralizációra, melynek egyik lényeges eleme a pénzrendszer egységesítésének ideája volt, amire az 1850–1860-as évektől folyamatosan kísérletet tettek. A nagyhatalmak közötti konfliktusokban az erő nyelve a katonai potenciál. Egyet azonban világosan látni kellett: annak az impériumnak volt militáns ereje, amely mögött megfelelő anyagi kondíció állott. Ennek ellenére nemcsak az a hatalom lehet külpolitikai tényező, amely geopolitikailag meghatározó, hanem az is, amely gazdaságával, vagy pénzügypolitikájával kitűnt a többi közül. Erre jó példa volt az 1834 óta működő *Zollverein*, amely egy kereskedelmi és gazdasági koncepció megvalósulása volt. A német gazdasági fejlődés mértéke már az 1850-es években dinamikus képet tükrözött. Ennek az intenzív gazdasági fejlődésnek az alapjait az 1815-ben alapított Német Szövetség, illetve az 1834-ben létrehozott Zollverein biztosította. 1871-et megelőzően a német vámszövetség megszületése centralizációs törekvést mutatott valamiféle egységesség kialakításában. Németország megszületéséig a Német Szövetségre a széthúzás volt jellemző. A térség egységesítése előtt a partikularizmus a pénzügyekben is megmutatkozott, mivel a szövetségen belül 17 különböző arany- és 66 féle ezüstpénz volt forgalomban. Ezzel szemben a vámszövetség céltudatos és erőteljes tevékenységével gazdasági téren felébresztette az érintett államok érdekazonosságát. Az egység megszületéséig a Zollverein működésében komoly politikai és gazdasági integrációs folyamat játszódott le. A német történetírás korábban jelentős szerepet tulajdonított a porosz törekvéseknek a vámszövetségen belül. Megjelent egy merőben új szemléletmód, amely a folyamatos történeti fejlődés híveként

visszautasítja az erőteljes porosz dominancia tételét.¹ Marko Kreutzmann, a jenai egyetem tudományos munkatársa tanulmányában mutatta be a német államokban lejátszódó integrációs folyamatokat.

Az úgynevezett *kisnémet* és *nagynémet* egységek közötti koncepció az 1850-es évek óta formálódott, ezzel egy időben a különböző egységkoncepciók képviselői nézeteiket a nyilvánosság elé tárták.² Ennek legfontosabb eleme az volt, hogy a Bund tagállamai között a legnépszerűbb és legerősebb állam — a Porosz Királyság — a legrátermettebb az egységes Németország megalakítására és vezetésére, nem pedig Ausztria. Mindeközben Ausztria a német térség gazdasági integrációs folyamatából kiszorult, mivel kimaradt a Zollvereinből, azonban 1853. február 12-én a két nagyhatalom kereskedelmi szerződést írt alá, így formálisan Ausztria német területei mégis csatlakozhattak a vámszövetséghez.³ Valutapolitikai szempontból az együttműködés rendkívül meghatározó, mivel a poroszok, az osztrákok és Liechtenstein képviselői 1856–1857 között Bécsben és Berlinben folyamatosan tanácskoztak arról, hogy a kereskedelmi kapcsolataik szorosabbra fűzése érdekében közös pénzt kívánnak veretni, amelyet egymás államaiban kölcsönösen elfogadnak törvényes fizetőeszközként.⁴ Az osztrákok és bajorok az úgynevezett konvenciók forintot használták 1753-tól, mely pénzrendszert a húszforintos pénzláb szerint vert pénzérmék, valamint az azokat kiegészítő bankjegyek alkották. A konvenciók forintokat 1857-ig, az osztrák értékű forint, illetve „*Vereinthalers*” bevezetéséig verték.⁵

1857. január 24-én megkötötték az úgynevezett bécsi érmeegyezményt — *Wiener Münzkonvention* — melynek alapján megkezdték a *Vereinthalers*

1 Marko Kreutzmann: Bürokratische Funktionseliten und politische Integration im Deutschen Zollverein (1834–1871). In Historische Zeitschrift. 288/3 (2009) 613. p.

2 Németh István: Hatalmi politika Közép-Európában. Német és osztrák-magyar Közép-Európa tervezés (1871–1918). Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2009. 50. p.

3 Hans-Werner Hahn: Geschichte des Deutschen Zollvereins. Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht Verlag, 1984. 149. p.

4 Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz Berlin (= GStAPK) I. Ha Rep. 151. Finanzministerium IA. Nr. 2109., 2110., 2111.; Österreichisches Staatsarchiv Haus-, Hof- und Staatsarchiv Politisches Archiv (= ÖStA HHStA) II. Deutscher Bund. Verhandlungen über eine allgemeine Münkonvention 1853–1856. Kt. 85.

5 August von Loehr: Die Deutsch-österreichische Münzkonvention von 1857. In Mitteilungen des Österreichischen Instituts für Geschichtsforschung. 45. 1931. 159. p.

érmék veretését.⁶ Ennek az érmeconveciónak a lényege az volt, hogy a pénzrendszer alapjául az ezüst szolgált, így ettől a ponttól a fenti államok a „*reine Silberwährung*”⁷ mellett kötelezték el magukat.⁸ A januári szerződéssel valójában a Habsburgok és a német Zollverein tagállamai egymáshoz szorosan kapcsolódva fixen rögzítették pénzük árfolyamát.⁹ A szerződés értelmében a korábbi konvenció forintsabvány helyét a Vereins — magyarul az egyesületi szabvány — váltotta fel, amely 45 osztrák értékű forint ezüsttartalmát 500 grammban szabta meg. Az ezüstpénz mellett kereskedelmi céllal aranypénzt is verettek, — *Vereinskrone* –, azonban az eltérő európai trendek miatt a bécsi érmeconveció tagállamai a nemzetközi kereskedelemhez nehezen tudtak csatlakozni.¹⁰ A bécsi érmeegyezménnyel olyan egységes pénzügyi közösséget hoztak létre, amely több mint 70 millió lelket számlált.¹¹ Ennek az egyezménynek köszönhetően a kereskedelemben az egyesületi érték szerint végezték az elszámolást.

Az 1848. évi európai forradalmakat követően az első világháborúig meghatározó változások álltak be a nemzetállamok történetében. 1860-ban létrejött az egységes Olaszország, 1871-ben Versailles-ban kikiáltották a Német Császárságot. A német egység irányába tett lépések egyik állomása a Dánia elleni háború volt 1864-ben, amelyben Poroszország és Ausztria mint szövetségesek küzdöttek, azonban 1866-ra az ellentétek kiéleződtek. Az osztrák–porosz háború 1866. június 15. és július 26. között zajlott és Ausztria vereségével végződött, melynek következtében jött létre az úgynevezett *kisnémet egység*. A háborút az 1866. július 26-ai nikolsburgi béke zárta le, amelyben Ausztria elismerte a Német Szövetség

6 *Frank Otto*: Die Entstehung eines nationalen Geldes. Integrationsprozesse der deutschen Währungen im 19. Jahrhundert. (Schriften zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte Band 71.) Berlin, Duncker & Humblot Verlag, 2002. 194. p.

7 Tiszta ezüstvaluta.

8 *Harm-Hinrich Brandt*: Der Österreichische Neoabsolutismus: Staatsfinanzen und Politik 1848–1860. Band 2. Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht Verlag, 1978. 729. p.

9 *Eduard März – Karl Socher*: Währung und Banken in Cisleithanien. In Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Band I. hrsg. von Adam Wandruszka und Peter Urbanitsch. Die wirtschaftliche Entwicklung. hrsg. von Alois Brusatti. Wien, 1973. 326. p.

10 *Karl Helfferich*: Die Folgen des Deutsch-Österreichischen Münz-Vereins von 1857. Ein Beitrag zur Geld- und Währungs-Theorie. Strassburg, Verlag von Karl J. Trübner, 1894. 11. p. (a továbbiakban *Helfferich* 1894.)

11 *Thomas J. Hagen*: Wirtschaftspolitische Bestrebungen Österreichs nach 1848: Alternative zum (Klein-) Deutschen Zollverein? In Der deutsche Zollverein. Ökonomie und Nation im 19. Jahrhundert. hrsg. *Hans-Werner Hahn–Marko Kreutzmann*. Köln–Weimar–Wien, Böhlau Verlag, 2012. 276. p.

megszűnését. Ezt erősítette meg az 1866. augusztus 23-ai prágai béke. A béke XIII. pontja kimondta, hogy az Osztrák Császárság kilép az 1857. január 24-én megkötött bécsi érmeegyezményből. Másik nagyon fontos alapja a döntésnek az volt, hogy Ausztria az aranyhoz kívánta igazítani valutáját, amelyet a bécsi érmeegyezmény megtiltott, és a porosz kormány következetesen be is tartott.¹² Berlinben 1867. június 13-án megállapodtak, hogy az Osztrák Császárság és a Liechtensteini Hercegség kilép a német érmeegyesületből. A tallérok veretését beszüntették, azonban a forgalmon kívül helyezésükről nem rendelkeztek.

1891. évi vám- és kereskedelmi szerződés a Német Császársággal

A Német Császárság és az Osztrák–Magyar Monarchia között 1879 óta szoros szövetség állt fent.¹³ Ugyanakkor gazdaságilag is aktív kapcsolat fűzte szorosabbra a két ország viszonyát. A bismarcki rendszer egyik elemeként 1878 óta egy rövidebb ideig a két Monarchia vám- és kereskedelmi szerződést kötött egymással. Az együttműködést az 1880. évi lejáratot követően a felek nem újították meg.

Németország az Oroszországtól való félelemtől vezérelve szövetségesi rendszert hozott létre, amelynek része volt a Monarchia, később pedig Olaszország is. Németország a bismarcki politika követésében stabilitást és nyugalmat sugárzott. Ez az állapot Bismarck 1890. márciusi menesztésével megváltozott. Leo von Caprivi (1831–1899) új kancellár II. Vilmos világpolitikai koncepcióját egyértelműen kiszolgálta. Caprivi és Adolf Marschall von Bieberstein (1842–1912) külügyminisztériumi államtitkár érdeke az volt, hogy győzelmet vívjon ki két fronton is különböző szerződési viszonyokkal Oroszország és Franciaország ellen.¹⁴ Caprivi kereskedelmi offenzívájára válaszolt az 1891. augusztusi orosz–francia közeledés, amely egyértelműen Németország hegemoniájának túlzott megerősödése és a hatalmi egyensúly megbillenése ellen irányult.¹⁵ Ennek a gondolatnak a

12 *Wilhelm Zich*: Wiener Münzvertrag vom 24. Januar 1857 und Carl Ludwig von Bruck. Wien, Universität Dissertation, 2009. 237. p.

13 *Helmut Rumpler–Jan Paul Niederkorn* (Hrsg.): Der „Zweibund“ 1879. Das deutsch-österreichisch-ungarische Bündnis und die europäische Diplomatie. Wien, Verlag der Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1996.

14 *Konrad Canis*: Von Bismarck zur Weltpolitik. Deutsche Außenpolitik 1890 bis 1902. Berlin, Akademie Verlag, 1999. 16. p.

15 *Rainer Lahme*: Deutsche Aussenpolitik 1890–1894. Von der Gleichgewichtspolitik Bismarcks zur Allianzstrategie Caprivis. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht Verlag, 1990. 228. p.

folytatásaként Németország elsőként a Monarchiával kívánta felújítani a vám- és kereskedelmi szerződését. Így Budapesten az osztrák és a magyar kormányok között már 1890 áprilisában megindultak a tárgyalások a vámtételekkel kapcsolatban.¹⁶ A német könnyű- és nehézipar képviselői egyöntetűen támogatták a birodalmi kormány törekvéseit.

A Német Birodalom és a Monarchia képviselői között a vám- és kereskedelmi szerződéssel kapcsolatban a tárgyalások 1891. év végéig elhúzódtak. Ugyanakkor a Monarchiában a valuta szabályozása lépésben haladt előre, mivel 1891 közepére az osztrák veretű egyesületi tallérok ügye lelassította azt. Közben a tallérkérdés mindkét ország részéről megoldandóvá vált. A németek nem kívánták, hogy a jegybankjukban rekedjen a hatalmas mennyiségű osztrák veretű egyesületi tallér, valamint Ausztria–Magyarország sem kívánta elszalasztani a vám- és kereskedelmi szerződés megkötését szövetségesével. Ugyanis a Monarchia a közép-európai gazdasági tér aktív szereplője kívánt maradni, ez Magyarország számára különösen fontos volt, mivel exportjának 62%-a Németországba irányult.¹⁷ A tallérok ügye megoldódni látszott, így a felek 1891. december 6-án újabb vám- és kereskedelmi szerződést írtak alá.

A német kormány álláspontja a tallérkérdésről

A Deutsche Handelstag — amely a helyi kereskedelmi kamara csúcsszerve volt — 1891. április 17-én ülésezett. A tanácskozáson a német és nemzetközi pénzügyek szakértője Adolf Soetbeer (1814–1892) előadást tartott. Hosszú és alapos felszólalása „*Bericht wegen Beseitigung der österreichischen Vereinsthaler*” címet viselte.¹⁸ Soetbeer kifejtette, hogy már 1887 májusában előadta nézeteit az osztrák veretű egyesületi tallérok tárgyában, azonban beadványát nem támogatták. Az előadásban Soetbeer bemutatta az egyesületi tallér történetét. Pontos számadatokkal illusztrálta a veretek számát és mennyiségét. A Német Birodalom új valutájának kialakítása után az értékarányból kiindulva — 1 ezüsttallér

16 Rolf Weitowitz: *Deutsche Politik und Handelspolitik unter Reichskanzler Leo von Caprivi 1890–1894*. Düsseldorf, Droste Verlag, 1978. 53. p.

17 Konrad Canis: *Die bedrängte Großmacht. Österreich-Ungarn und das europäische Mächtesystem 1866/67–1914*. Paderborn, Ferdinand Schöningh Verlag, 2016. 213. p.

18 Bundesarchiv — Berlin-Lichterfelde (= BA) R 901/21455 Außerkurssetzung der österreichischen Vereinsthaler. Bericht wegen Beseitigung der österreichischen Vereinsthaler. Dem bleibenden Ausschuß des deutschen Handelstages erstattet am 17. April 1891 von Dr. Ad. Soetbeer

= 3 aranyárka — a Monarchia forgalmából szinte teljes mértékben eltűntek a tallérok és a Német Birodalomba vándoroltak.¹⁹ A Reichsbank pincéjében felhalmozott osztrák veretű egyesületi tallérokat forgalmon kívül kellett helyezni és a Monarchiával együttműködve át kellett konvertálni. Soetbeer tájékoztatta a Deutsche Handelstago arról, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia valutareformot kívánt végrehajtani, mely kapcsán a valutáját az aranyra alapozná. Adolf Frentzel (1833–1905) a Német Kereskedelmi- és Iparkamara elnöke értesítette a kancellárt Soetbeer előadásáról.²⁰ Frentzel is kiemelte, hogy a Monarchia hamarosan áttér az aranyalapra. A Birodalmi Bank elnöke, Richard Koch (1834–1910) Soetbeer beszámolója után szintén egy beadvánnyal fordult Caprivi kancellárhoz.²¹ Jelentésében a bank részéről ő is a demonetizálást²² sürgette, mivel a Monarchia az aranyalapra kívánt áttérni. Koch javasolta, hogy az osztrák kormánnyal működjenek együtt, és több lehetséges megoldási tervezetet is felvázolt a tallérok kivonásával kapcsolatban.

Helmuth Freiherr von Maltzahn (1840–1923) a Reichsschatzamt államtitkára másolatban megküldte a Deutsche Handelstag és a Birodalmi Bank álláspontjait Marschall külügyminisztériumi államtitkárnak.²³ Továbbá tájékoztatta, hogy az osztrák veretű egyesületi tallérok kivonásával kapcsolatban bizottságot fognak alakítani a porosz pénzügy-, a külügy-, a birodalmi belügyminisztérium és a birodalmi bankigazgatóság delegáltjaiból. Maltzahn hivatalából Karl Aschenborn (1837–1916) igazgatót és valóságos titkos tanácsost, továbbá Otto von Glasenapp (1853–1928) kormánytanácsost delegálta a bizottságba. Maltzahn mellékelte egy törvényjavaslat tervezetet is Marschallnak, amit a Reichsschatzamtban dolgoztak ki.

19 Ausztriában a tallér és az osztrák értékű forint arányát szintén meghatározták, amely a következő volt: 1 tallér = 1,5 osztrák értékű forinttal.

20 BA R 901/21455 Außerkurssetzung der österreichischen Vereinsthaler. Abschrift. Deutscher Handelstag Adolf Frentzel an — Leo von Caprivi. Berlin, den 28. April 1891.

21 BA R 901/21455 Außerkurssetzung der österreichischen Vereinsthaler. Abschrift. Der Präsident des Reichsbank-Direktoriums. Richard Koch an — Caprivi. Berlin, den 8. Mai 1891.

22 Demonetizálásnak nevezik azt a törvényes folyamatot, amellyel valamely ércpénzt a forgalomból kivonnak. A pénzláb megváltozása miatt a forgalomban használt fém pénzt a kincstár bevonta, és annak anyagából az új pénzláb szerint vert érméket bocsátott ki.

23 BA R 901/21455 Außerkurssetzung der österreichischen Vereinsthaler. Reichsschatzamt Geheim. Helmuth Freiherr von Maltzahn an — Adolf Freiherr Marschall von Bieberstein. Berlin, den 14. Mai 1891.

A bizottság, amelyet az osztrák veretű egyesületi tallérok demonetizálása tárgyában hívtak össze 1891. június 1-jén Maltzahn elnökletével ülésezett. A konferencián részt vettek: a Reichsschatzamtból Aschenborn és Galsenapp, a pénzügyminisztériumból Rudolf Meinecke államtitkár, a külügyminisztériumból Otto von Mühlberg, a birodalmi belügyminisztériumból Schroeder kormánytanácsos és a birodalmi bankból dr. Gallenkamp pénzügyi tanácsos. Három pontban állapodtak meg:

1.) Az osztrák vereteket az ezüst árnál magasabb értékben küldik vissza Ausztriába.²⁴

2.) A bizottsági meghívóhoz mellékelt törvénytervezetet a birodalmi gyűlés következő ülésszakaszában előterjesztik, mivel a résztvevő delegáltak közül egy sem emelt ez ellen kifogást.

3.) Javasolták, hogy az osztrák kormányt a törvényhozó szerveken keresztül még a törvényjavaslat benyújtása előtt titkos úton értesítsék.

Mühlberg érzékeltette, hogy tekintettel az osztrák valutaszabályozás lehetőségére az illetékes külügyminisztérium feladata az osztrák és a magyar kormányok tájékoztatása. Mivel nincs tudomásuk a valós előkészületekről, amely még a hazai német valutapolitikára is irányadó lehet.

A Monarchia állásfoglalása az ezüstitallérokrol

Max Ratibor herceg (1856–1924) a bécsi porosz nagykövetség ügyvivője szigorúan bizalmas levélben fordult a Monarchia külügyminisztériumához az osztrák veretű egyesületi tallérok tárgyában.²⁵ Átiratában szolt az 1867. június 13-án kötött berlini egyezmény második cikkelyéről, mely szerint az Osztrák Császárságot és a Liechtensteini Hercegséget kizárták a német érmeegyesületből. A szerződés 8.

24 A 19. század második felében az európai államok nagy része áttért a stabilitást és biztonságot nyújtó aranypénzrendszerre. Korábban az ezüst és az arany között mesterségesen 1:15,5 arányban állították fel az értékarányt, azonban az 1870-es évek elején Észak-Amerikában művelés alá vont ezüstbányák ontották Európába az olcsó ezüstöt, ennek következtében a két fém közötti értékarány felbomlott. Az ezüst a Monarchiába áramlott, ahol érmévé verték és átváltották az értékesebb papírförintra. Ennek következtében az ezüstveretést Magyarországon magánszemélyek számára 1879 óta betiltották. Így formálisan a Monarchiának papírvallatája lett, 1891-re pedig 100 papírförint már csak 84 ezüstforinttal volt egyenértékű.

25 ÖStA HHStA Administrative Registratur des Ministerium des Äußern. F 34 rub. 7–9/26. Kt. 626. 26328/9. Kaiserlich Deutsche Botschaft in Wien. Maximilian Prinz von Ratibor an — Kálnoky Gusztáv. Wien, den 22. Juli 1891.

pontjában foglaltak szerint az 1857. január 24-én megkötött Wiener Münzvertrag értelmében az osztrák veretű egyesületi és kettős tallérok 1867-től egészen 1870 év végig törvényes fizetőeszközök és nem vonták ki őket a forgalomból. Mint törvényes fizetőeszközként felruházott érmék maradtak forgalomban a német érmereform után is, sőt a tallér sokkal értékesebb veretnek számított az új érmehez — az aranymárkához — képest. Az 1873. július 9-én és 1874. április 20-án kelt törvények értelmében a tallér demonetizálásáig kényszerárfolyammal bírt, amit az osztrák veretű egyesületi tallérokra is kiterjesztettek. Ezen érmék forgalmon kívül helyezését a szövetségi tanács mondhatta ki. Tehát az anomália abban az esetben lépett elő, amikor az Osztrák–Magyar Monarchia valutáját az aranyra kívánta alapozni. A demonetizálást Ausztria önmagában nem vihette véghez, mivel az érmék ott is forgalomban voltak és törvényes fizetőeszköz erejével bírtak. A német kormány nem kívánta annak az abnormális állapotnak a beálltát, míg az érme érvényessége hazájában már nincs hatályban, addig egy másik országban törvényes fizetőeszközt képez. Éppen ezért döntött úgy a német kormány, hogy a következő ülészakban az osztrák veretű tallérok demonetizálására törvényjavaslatot terjeszt elő.

Másnap Ratibor megírta a kancellárnak törvénytervezet átadásának körülményeit.²⁶ Mivel Kálnoky különböző okokból távol volt, és nem tudta azt személyesen átvenni, így a 1891. július 17-én Berlinből küldött tervezetet Rudolf von Welsersheimb gróf (1842–1926) osztályfőnök vette át. Ratibor felhívta Welsersheimb figyelmét az ügy titkosságára, valamint meggyőzte, hogy a német kormány nem kíván az osztrák és a magyar kormányok tudomása nélkül a tallérokról rendelkezni.

Kálnoky titkos üzenetben fordult Emil Steinbach osztrák pénzügyminiszterhez, amelyben elismételte Ratibor üzenetét.²⁷ Leveléhez a törvénytervezetet is mellékelte. Ratibor szóban hozzáfűzte a tervezethez, hogy addig nem nyújtják be a szövetségi tanácsnak, amíg arról a Monarchia tudomást nem szerzett. Ezt Kálnoky megjegyezte Steinbachnak is és megkérte, hogy a valutaszabályozásra való tekintettel a másik pénzügyminiszterrel vegye fel a kapcsolatot. Végül felhívta a figyelmét, hogy a kérdést teljes diszkrécióval kezelje. Kálnoky a német-osztrák

26 BA R 901/21455 Außerkurssetzung der österreichischen Vereinsthaler. Kaiserlich Deutsche Botschaft in Wien. Ratibor an — Caprivi. Wien, den 23. Juli 1891.

27 Österreichisches Staatsarchiv Finanz- und Hofkammerarchiv k.k. Finanzministerium, Präsidium (= ÖStA FHKA FM Präs.) ZI 3769/1891. [26328/9] Kálnoky an — Emil Steinbach. Wien, 27. Juli 1891.

rák-magyar szövetség 1891. évre esedékes kereskedelmi szerződés megújítására tekintettel, kényes kérdésnek tekintette a tallérokkal kapcsolatos ügyet.²⁸

Kálnoky tájékoztatta az esetről Wekerle Sándor magyar pénzügyminisztert is.²⁹ Ugyanekkor Kálnoky utasítására Steinbach kapcsolatba lépett Wekerlével, s összegezte, hogy a császári német kormány egy törvényhozási metódus előtt állt a tallérok kapcsán.³⁰ Mint köztudomású tényt említette, hogy ezen vereteket a márka mellett törvényes fizetési eszközként forgalomban hagyták a Német Császárságban. Az előzetes intézkedésekkel meg kívánták óvni a Német Birodalom alattvalóit a Monarchia valutarendezése kapcsán kialakuló károsodástól. A törvényesen megállapított reláció alapján 1 tallér = 3 márka állították forgalomba az új valutát, valamint a kivonás kapcsán is ezzel az aránnyal kellett számolni. Steinbach megemlítette Ratibor szóbeli közlését, hogy a németek együtt kívánnak működni a Monarchiával. Értékelni kellett a Német Birodalom előzékenységét, és az osztrák–magyar berlini nagyköveten keresztül érdeklődni kell, hogy ezüstrúdként vagy birodalmi márkában történjék a törlesztés. Üzenetének végén megkérdezte Wekerlét, hogy egyetért-e a törvényi rendelkezésekkel.

Wekerle egyetértését fejezte ki válaszában a német törvényhozási eljárás megindításával az osztrák veretű tallérok tárgyában.³¹ Továbbá Wekerle is kíváncsún tartotta, hogy a nagykövet tájékozódjon a tekintetben, mely érték szerint kívánja a Német Császárság a tallérokat felhasználni. Ezüstrúdként vajon, vagy birodalmi márkaként? Azon kívül fontosnak tartotta, hogy a tallérok ne kerüljenek vissza a Monarchiába.

Wekerle — álláspontja jól érzékelhető — mikor is finoman jelezte, hogy az egyesületi tallérok kérdése nem tartozik a Magyar Királyságra, mivel azokat az 1867. június 13-án megkötött berlini szerződés értelmében nem verték tovább. Lényegesnek tekintette, hogy a valutaszabályozás érdekében a Monarchiában forgalomban tartott ezüstmennyiséget a régi egyesületi tallérokkal ne növeljék. Minthogy a tallérok az 1857. évi érmeegyezmény alapján verettek és nem ér-

28 *Walter Rauscher*: Zwischen Berlin und St. Petersburg. Die österreichisch-ungarische Außenpolitik unter Gustav Graf Kálnoky 1881–1895. Wien–Köln–Weimar, Böhlau Verlag, 1993. 176. p.

29 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL) K 256 5313. Mikrofilm. 8 Res/P.M. [26328/9] Kálnoky an — Wekerle. Wien, 27. Juli 1891.

30 MNL OL K 256 5313. Mikrofilm 8 Res/P.M. [3769/F.M.] Steinbach an — Wekerle. Wien, am 28. Juli 1891.

31 ÖStA FHKA FM Präs. ZI 3900/1891. [No.: 8 Res/P.M.] Wekerle an — Steinbach. Budapest, am 1. August 1891.

meszükségletként, így az egyezmény értelmében az 1871., 1873. és 1874. évi érmetörvények ezt forgalomban hagyták. Sőt a német birodalmi kancelláriai hivatal elnökének, Rudolph von Delbrück (1817–1903) intézkedései nyomán, mint törvényes fizetőeszközt az 1874. április 20-án kelt törvény szerint a német veretű tallérok mellett, az osztrák veretűeket is elismerték. Remélte, hogy Németország a méltányosság álláspontjára helyezkedik a kérdésben, s az érmék kivonását a jog alapján igyekszik megvalósítani.

Wekerle átiratának kézhezvétele után, Steinbach 1891. augusztus 6-án válaszolt Kálnokynak a tallérok ügyében tett egyeztetésekkel kapcsolatban.³² A szövetségi tanácsnak meg kell adnia a felhatalmazást, hogy az egyesületi tallérokat birodalmi költségekkel a forgalomból kivonják. Ennek ellenére a Berlinben felhalmozott osztrák veretű egyesületi tallérok problémája a Monarchiában megoldásra várt, ugyanis a tallérok beáramlásával a forgalomba állított ezüstmennyiség megnövekedne. Ezt a valutaszabályozás érdekében a két pénzügyminiszter szeretné elkerülni. Küldeménye további részében pedig Wekerle augusztus 1-jén kelt levelének kérdéseit idézte.

Steinbach ugyanazon a napon válaszolt Wekerlének is, és tudomásul vette, hogy a magyar kormány nem közvetlen módon érintett az osztrák veretű egyesületi tallérok ügyében, azonban nem tartotta alkalmasnak az időt ennek megvitatására.³³ Megküldte Kálnokynak, hogy a Monarchia nagykövétén keresztül informálódjon a német eljárásról az érmék bevonásával kapcsolatban. A bürokrata Steinbach célja a tallérkérdés mihamarabbi megoldása volt, hogy az ne képezze akadályát a valuta szabályozásának.

Steinbach levelének kézhezvétele után Wekerle 1891. augusztus 8-án írt Kálnokynak.³⁴ Bizalmas üzenetében jelezte, hogy a tallérok ügye a valutaszabályozással szoros összefüggésben állt. Valamint megírta, hogy augusztus 6-án megkapta az osztrák pénzügyminiszter levelét, csakúgy mint Kálnoky. Ebben Steinbachhal egyetértettek a német kormány intézkedéseivel, azonban az osztrák veretű tallérokat 1867-ig verték, tehát a magyar kormány nem volt közvetett módon érdekelt az ügyben. A valutaszabályozással összefüggésben mégis az általános érdekeket képviselte, hogy a Monarchia amúgy is forgalomban lévő magas ezüstkészletét

32 ÖStA HHStA Administrative Registratur des Ministerium des Äußern. F 34 rub. 7–9/26–4. Kt. 626. 28454/9. [3900/F.M.] Steinbach an — Kálnoky. Wien, am 6. August 1891.

33 MNL OL K 256 5313. Mikrofilm. 11 Res/P.M. [3900] Steinbach an — Wekerle. Wien, am 6. August 1891.

34 ÖStA HHStA Administrative Registratur des Ministerium des Äußern. F 34 rub. 7–9/26–3. Kt. 626. 29114/9. [No.: 11/Res/P.M.] Wekerle an — Kálnoky. Budapest, am 8. August 1891.

az egyesületi tallérokkal nem kívánja növelni. Kálnoky 1891. augusztus 22-én a tallérokkal kapcsolatban, a két pénzügyminiszter gondolatait összeegyeztetve megírta nézeteit Széchényi Imre (1825–1898) berlini nagykövetnek.³⁵

A Monarchia berlini nagykövetségének szerepe a tallérügyben

Időközben Széchényi több hónapos szabadságra ment, erről az ügyvivő — Franz Schiessl — tájékoztatta a német külügyminisztériumot.³⁶ Az osztrák veretű egyesületi tallérok kivonásában Schiessl ügyvivő kulcsszerepet töltött be, ugyanis Széchényi egészen november végéig szabadságát töltötte. Így fontosnak tartottam, hogy Schiessl személyét néhány sorban bemutassam: Franz Schiessl von Perstorff (1844–1932) jogi tanulmányait 1862 és 1864 között végezte a Bécsi Egyetemen. Karrierjét, mint fogalmazógyakornok kezdte meg a Monarchia külügyminisztériumában.³⁷ Diplomataként 1872-től Tebrizben, majd 1874-ben Szentpéterváron, 1877-ben Athénban teljesített szolgálatot. Pályáját 1878-tól Konstantinápolyban folytatta, ahol 1879-től követségi titkárrá nevezték ki, 1882-ben Belgrádba került, majd ismét Konstantinápolyba. 1891-ben Berlinbe helyezte át Kálnoky, mint első követségi tanácsost.³⁸ Schiessl áthelyezését Siegfried von Clary-Aldringen (1848–1929) harmadik követségi tanácsos közölte Wolfram Freiherr von Rotenhan (1845–1912) német külügyminisztériumi államtitkár helytesséssel, így Berlinben folytatta működését egészen 1894-ig.³⁹

Schiesslnek volt alkalma kifejezni véleményét a Monarchia pénzügyminisztériumaival kapcsolatos intézkedésről, mivel több mint egy hónappal később, 1891.

35 ÖStA HHStA Administrative Registratur des Ministerium des Äußern. F 34 rub. 7–9/26–3. Kt. 626. 29114/9. Kálnoky an — Széchényi Imre. Wien, 22. August 1891. [Az előadóívbe piszkozatként felvezetve.]

36 Politisches Archiv des Auswärtigen Amts Berlin (= PAAA) R 50476. [Zahl 2210] K. u. K. Oesterreichisch-Ungarische Botschaft. Franz Schiessl an — Marschall. Berlin, den 21. August 1891.

37 Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950. Band 10. (Lfg. 47, 1991) 118.

38 PAAA R 50476. [Zahl 2029] K. u. K. Oesterreichisch-Ungarische Botschaft. Siegfried von Clary-Aldringen an — Wolfram Freiherr von Rotenhan. Berlin, den 21. Juli 1891.

39 Hof- und Staats-Handbuch der Österreichisch-Ungarischen Monarchie für 1892. Wien, Druck und Verlag der k. k. Hof- und Staatsdruckerei. 196.

október 3-án számolt be a tallérokkal kapcsolatos fejleményekről.⁴⁰ Marschall államtitkár egyeztetett Caprivi kancellárral, aki elismételte, hogy sem a szövetségi tanácsban, sem a birodalmi gyűlésben nem tárgyaltak az egyesületi tallérok kivonásáról. Még előzetes előkészítés fázisában volt mind a két helyen az egyesületi tallérok és kettős tallérok demonetizálása. Schiesslnek nem volt oka Marschall szavában kételkedni, aki nem óhajtotta, hogy a Monarchia valutasabályozása az ügy miatt készen.

Kálnoky 1891. október 8-án mind a két pénzügyminiszternek megküldte Schiessl berlini jelentését.⁴¹ Schiessl 1891. október 20-án kelt további tájékoztatója számolt be az osztrák veretű egyesületi tallérokrol.⁴² Üzenetében mellékelte a „Norddeutsche Allgemeine Zeitung” 1891. október 19-ei számát, amelyben egy cikket közöltek a tallérok kivonásáról. 1891. november 5-én a szövetségi tanács hozzájárult az osztrák veretű tallérok kivonásáról szóló törvényjavaslathoz.⁴³ Vagyis a 31115849 tallért kitevő összeg 93317517 márkát ért, tehát márkában kifejezve az eredeti összeg háromszorosát. Kálnoky mind a két pénzügyminiszternek megküldte Schiessl jelentését.⁴⁴ 1891 novemberében a német kormány sem tétlenkedett és lépéseket tett az egyesületi tallérok bevonásának ügyében. Caprivi kancellár és Johannes von Miquel pénzügyminiszter 1891. november 7-én a birodalmi gyűlés elé terjesztette az osztrák veretű egyesületi tallérok kivonásáról szóló törvényjavaslatot.⁴⁵ Az előterjesztésben szerepelt, hogy mind a német és mind az osztrák veretű tallérokot forgalmon kívül kívánják helyezni, amelyet a birodalmi gyűlés jóváhagyását követően a szövetségi tanács elé terjesztenek. Az

40 ÖStA HHStA Administrative Registratur des Ministerium des Äußern. F 34 rub. 7–9/26–4. Kt. 626. 35086/9. [No.: 71/H.P./A–B.] K. u. K. Oesterreichisch-Ungarische Botschaft. Schiessl an — Kálnoky. Berlin, den 3. Oktober 1891.

41 ÖStA HHStA Administrative Registratur des Ministerium des Äußern. F 34 rub. 7–9/26–4. Kt. 626. 35086/9. Kálnoky an — Steinbach. Wien, 8. October 1891.; Kálnoky an — Wekerle. Wien, 8. October 1891.

42 ÖStA HHStA Administrative Registratur des Ministerium des Äußern. F 34 rub. 7–9/26–5. Kt. 626. 37317/9. [No.: 74/H.P./B.] K. u. K. Oesterreichisch-Ungarische Botschaft. Schiessl an — Kálnoky. Berlin, 20. October 1891.

43 ÖStA HHStA Administrative Registratur des Ministerium des Äußern. F 34 rub. 7–9/26–6. Kt. 626. 39689/9. [No.: 84/H.P.] K. u. K. Oesterreichisch-Ungarische Botschaft. Schiessl an — Kálnoky. Berlin, 10. November. 1891.

44 ÖStA HHStA Administrative Registratur des Ministerium des Äußern. F 34 rub. 7–9/26–4. Kt. 626. 39689/9. Kálnoky an — Steinbach. Wien, 15. November 1891.; Kálnoky an — Wekerle. Wien, 15. November 1891.

45 *Helfferrich* 1894. 110.

osztrák veretű tallérok esetében két lehetőség állt fenn: az első a beolvasztás és azt követően pedig a márkává átveretés, a második pedig az Osztrák–Magyar Monarchiába való visszaküldés. Az utóbbi esetén számoltak azzal, hogy az érméket hazájában csak veszteséggel lehetne átveretni.

Az Osztrák–Magyar Bank aggodalma

Amennyiben hatalmas mennyiségű ezüst áramlott volna a birodalomba, úgy a Monarchia jegybankját meglehetősen érzékenyen érintette volna. Ezért a bank vezetése figyelemmel kísérte a német kormány intézkedéseit a tallérokkal kapcsolatban. Emil von Mecenseffy (1834–1919) főtitkár előterjesztette az észrevételeit már 1891. november 15-én Karl von Zimmermann-Göllheim (1827–1892) és Kautz Gyula (1829–1909) alkormányzóknak.⁴⁶ A tallér kérdés a bank 1891. november 19-én tartott főtanácsán is napirendre került.⁴⁷ Mecenseffy előadta:

- 1.) A Német Birodalomban az osztrák tallérok forgalmon kívül helyezése szinte azonnal megtörténik.
- 2.) A kiveretett mennyiség 20%-áról esett szó, amely összesen 37,5 millió forintot, 75 millió márkát jelentett.⁴⁸
- 3.) A Monarchiában a tallér törvényes fizetőeszköz és másfél osztrák értékű forintnak felelt meg.

Mecenseffy szerint az osztrák veretű tallérokat csaknem teljes mennyiségében a német Birodalmi Bank pincéjében helyezték el, becsomagolva és elküldésre készen. Több mint valószínű, hogy a német kancellárnak a felhatalmazást a forgalmon kívül helyezésre a birodalmi gyűlés megszavazza és a tallérok kereskedelmi úton a Monarchiába visszatérnek, pontosabban a jegybank pincéjébe, s nem a pénzforgalomba. Mecenseffy felhívta a főtanács figyelmét, hogy egy ilyen nagy összegű és azonnali ezüstinvázió káros következményekkel járna az államra és a bankra egyaránt. Olyan helyzet állna be, mintha magánszemélyek számára 37–38 millió forint értékben az ezüstveretést újból engedélyezték vol-

46 Bankhistorisches Archiv der Oesterreichischen Nationalbank (= OeNB-BHA) II/02/c. No: 2631/17. Emil Mecenseff, Wien, 15. November 1891.

47 OeNB-BHA I/4b. Sitzungs-Protokolle des Generalrates. Nr.: 2675/15. [Protokoll 258.] 19. November 1891. Punkt 6.

48 OeNB-BHA II/02/c. No: 2631/17. Emil Mecenseff, Wien, 15. November 1891. Ezek a számadatok Mecenseffy német sajtóértesüléseiből származtak.

na.⁴⁹ A tallérok visszatérése a Monarchiába a forgalmi eszközök elhelyezésének nehézségeit hozná magával, együtt járna még a bank üzleteinek megszorításával, általános áremelkedéssel, valamint nehézséget okozna a valutaszabályozás műveletében is. Mecenseffy azt a javaslatot terjesztette elő, hogy a főtanács forduljon a két pénzügyminiszterhez a károk megelőzésére, illetve azok enyhítése végett. Friedrich von Winterstein (1846–1923) báró osztrák pénzügyminiszteri tanácsos és kormánybiztos tájékoztatta a főtanácsot, hogy az osztrák pénzügyminiszter komolyan foglalkozik a kérdéssel, de a német kormánnyal való intézkedésekről nem tudott tájékoztatást adni. Köffinger Frigyes (1830–1892) magyar kormánybiztos sem volt abban a helyzetben, hogy beszámoljon a főtanácsnak a magyar pénzügyminisztert álláspontjáról.

Alois Moser (1818–1892) főkormányzó kételkedett abban, hogy az összeg csak 37,5 millió tallér nagyságú. Végül Leopold von Lieben (1835–1915) főtanácsos kifejtette véleményét, hogy Németország ez ügyben hamarosan felkeresi Ausztriát. Védelmet viszont csak az nyújthat, ha Monarchia is azonnal sürgős lépéseket tesz a tallérok forgalom kívül helyezésére. A főtanács még aznap levélben fordult a két pénzügyminiszterhez, melyben felvázolták a tallérokkal kapcsolatos problémákat, illetve kérték, hogy lehetőség szerint a legkisebb veszteséggel járjon a tallérok forgalom kívül helyezése a Monarchia és a jegybank számára.⁵⁰

Köffinger magyar kormánybiztos jelentésben számolt be Wekerlének az 1891. november 19-én tartott főtanácsról.⁵¹ Ebben ismertette Mecenseffy főtítkárra beszámolóját, valamint előadta saját véleményét a tallérokkal kapcsolatban. Fontosnak tartom Köffinger nézeteit, melyek a tallérkérdés megoldásakor újra napirendre kerültek. A károk enyhítése végett a német kormánnyal csakis barátságos úton lehet fellépni. A tallérok a Monarchiában törvényes fizetőeszközt képeztek, így a forgalomból kivonni őket nem lehet. Csak törvényes beváltás útján lehet a tallérokat kivonni 3 forint két egyleti tallér alapján. *„Ez előttem oly egyszerű és világos, hogy annak ellenkezőjét, tudniillik a talléroknak akár törvényhozási akár rendeleti úton decentralizálandó rögtöni egyszerű demonetizálását, vagyis annak kimon-*

49 Az ezüstveretést Magyarországon magánszemélyek számára 1879 óta betiltották.

50 ÖStA FHKA FM Präz. ZI 5670/1891. [No.: 2632] Oesterreichisch-ungarische Bank Generalrath an — Steinbach. Wien, 19. November 1891.; MNL OL K 256 5313 Mikrofilm. 17 Res/P.M. Oesterreichisch-ungarische Bank Generalrath an — Wekerle. Wien, 19. November 1891.

51 MNL OL K 256 5313. Mikrofilm. 18 Res/P.M. Dr. Köffinger Frigyes nyugalmazott államtitkár, az Osztrák–Magyar Bank kormánybiztosa jelentést tesz a főtanács 1891. évi november 19-én tartott üléséről és különösen az osztrák veretű egyleti tallérok bevonásáról. Bécs, 1891. november 20.

dását, hogy azok e perctől kezdve már nem tekintetnek ezüst pénznek, hanem veretlen egyszerű ezüstnek, mely fizetés képpen sem a közpénztárak, sem magánosok részéről többé el nem fogadandó, — eltekintve attól, hogy ez eljárás Németország ellen intézett egyes provokáció színében tűnnék fel — egyszerűen jogilag lehetetlennek, tehát kizártnak tekintem.”⁵² Amennyiben a tallérokat demonetizálnák, már csak egyszerű ezüst érc lenne, így a jegybank már nem lenne köteles azokat bankjegyre váltani. Köffinger a teljes névértékben és akár hosszabb határidő kitűzése mellett, beváltás útján, a forgalomból való kivonást nem ajánlotta, mert az esetben is az Osztrák–Magyar Bank pincéjébe kerülne az ezüst. Ha az osztrák magyar kormányok nem lépnek fel, hanem kívárnak, úgy talán elérhetik, hogy a tallérokat a Német Birodalom új ezüstmárka veretésére fordítsa, vagy Londonban eladja, egy részét értékesítse, vagy csak évenként kisebb részletekben küldje vissza a Monarchiába.

A tallérok ügye a magyar minisztertanács előtt

A Szapáry-kormány 1891. november 21-én minisztertanácsot tartott, ahol napirendre került az egyesületi tallérok kérdése is.⁵³ Wekerle felhívta a minisztertanács figyelmét arra, hogy Magyarországot veszteség érheti, amennyiben Németország kivonja a forgalomból az osztrák veretű egyesületi tallérokat. Javasolta, hogy minél hamarabb tegyék meg a szükséges óvintézkedéseket. A pénzügyminiszter felvázolta, hogy Ausztria, mint a Német Szövetség tagja az 1857. évi Wiener Münzvertrag értelmében 76 millió német márka értékű ezüsttallért veretett ki. Mivel az 1872. évi német érmetörvény szerint a tallér három aranymárkával volt egyenlő, így azok a Monarchiából a Német Birodalomba vándoroltak. Wekerle arra hivatkozott, hogy Magyarország nem volt tagja a Német Szövetségnek, így jogilag nem terhelte a tallérok visszaváltási kötelezettsége. Véleménye szerint Ausztria visszaváltási kötelezettsége is megszűnt, ugyanis 1872-ben Németország forgalomban hagyta a német tallérok mellett az osztrák tallérokat is. Wekerlének tudomása volt arról, hogy a német kormány forgalmon kívül kívánta helyezni a tallérokat, így azok tényleges értékükben a Monarchiába áramlanának, és az ezüst és arany közötti értékkülönbségből származó 8 millió forintra tehető

52 U. a.

53 MNL OL K 27 Minisztertanácsi jegyzőkönyvek (= MTJK) 1891. november 21. 18.

veszteség Ausztria–Magyarországot terhelné.⁵⁴ Ha ilyen nagy mennyiségű ezüst a Monarchiába áramlana, akkor az mind az Osztrák–Magyar Bankba kerülne és az arany ársíóját felemelné, amely hátrányosan befolyásolná a valutaszabályozás műveletét.

Ennek a kárnak csak úgy lehet elejét venni, ha a Monarchiában is forgalmon kívül helyezik a tallérokat, de ezt az intézkedést csak Ausztria tehetette meg.⁵⁵ Wekerle tájékoztatta a minisztertanácsot arról, hogy az osztrák pénzügyminiszterrel ez ügyben már tett lépéseket. Egyfajta megoldási lehetőségként az ezüst beváltást korlátozná. Kifejtette, hogy a közös külügyminiszter is egyetértett álláspontjával, de az volt a határozott kérése, hogy mivel a német kormány előzőkenyen járt el, ugyanis előre bejelentette, úgy a Monarchia is tudassa szándékait. Beszéde végén a minisztertanács jóváhagyását kérte, hogy álláspontját tarthassa, mely szerint Magyarországot az ezüsttallérok beváltására semmilyen kötelezettség nem terheli. A minisztertanács megadta Wekerlének a felhatalmazást arra, hogy az osztrákokkal a tárgyalásokat vezesse és ezüstbeváltási kötelezettség korlátozásának bevezetését megtegye.

Láng Lajos és Friedrich Winterstein első berlini tárgyalásai

A kormánynak is lépéseket kellett tennie az osztrák veretű egyesületi tallérok ügyében. A bécsi közös külügyminisztériumban egy titkos megbeszélésre került sor 1891. november 19-én, ahol Kálnoky a két pénzügyminiszterrel egyeztetett a tallérok tárgyában. Megállapodtak abban, hogy a hosszan tartó levelezések helyett a személyes egyeztetések gyorsabb eredményre vezethetnek. Ennek értelmében elhatározták, hogy két delegáltat küldenek Berlinbe osztrák és magyar oldalról egyaránt. Steinbach levelet küldött Kálnokynak, hogy az előző napi megbeszélések alapján instruílta Friedrich von Winterstein miniszteri tanácsost, aki még aznap Láng Lajos (1849–1918) magyar pénzügyminiszteri államtitkár társaságában

54 A veszteséget a Monarchia 8 millió forintra becsülte, ezzel szemben Németország 10 millió forintra.

55 A Monarchia valutareformjának előkészítése kapcsán már 1889. decemberi egyeztetéseken felmerült az osztrák veretű egyesületi tallérok megoldatlan problematikája, azonban az osztrák és a magyar fél is egyöntetűen a németektől várta a kezdeményezést. A Monarchiának egyébként is érdekében állt a tallérkérdés elodázása, majd a németeknek a Monarchia valutareformja és az 1891. évi vám- és kereskedelmi szerződés adott okot a kérdés rendezésére.

Berlinbe utazott.⁵⁶ Wekerle 1891. november 19-én Láng Lajos államtitkárt bízta meg a berlini tárgyalásokkal. Mint azt Láng beszámolójában jelezte, csak szóbeli utasításokat kapott a pénzügyminisztertől. Missziójának célja, pedig „*az udvariasság egy tényét teljesíteni*”, és a tallérok bevonásának idejét és körülményeit megtudni.⁵⁷ Wekerle instrukciója szerint Lángnak mindvégig azt az álláspontot kellett képviselnie, hogy Magyarország nem kötelezhető a tallérok bevonására. A Monarchia nem kívánta forgalmon kívül helyezni a tallérokat, de ha a német kormány így járt volna el, akkor azokat egyszerűen az Osztrák–Magyar Banknál beválthatja. Wekerle nézetei szerint egy esetleges vita kialakulásakor Lángnak a következő érveket kellett felhoznia:

- 1.) Az egyesületi tallérokat Ausztria, mint a Wiener Münzkonvention tagja verette. Azok nem tartoztak érmerendszerébe és a forint elnevezést sem viselték.
- 2.) Az 1867. június 13-án kötött berlini szerződés szerint Ausztria az érme-szövetségből kilépett és a törvényben csak azt vállalta, hogy 1870-ig nem vonja ki a forgalomból a tallérokat.
- 3.) A határidő már régen lejárt és a Monarchia csak a Német Birodalomra való tekintettel nem helyezte forgalmon kívül a tallérokat.
- 4.) Az osztrák veretű tallérokat a német forgalom használta és koptatta el, valamint az érmének az arany és ezüst közötti értékkülönbségét Német Birodalom állította fel.
- 5.) A Monarchiában 1879 óta felfüggesztették az ezüstveretést, melynek következtében a papírpénz és ezüstpénz között értékkülönbség alakult ki. Tehát ezen a címen a Monarchiába szállítandó tallérok nyereségéből a németek is részesülni akartak. A forgalmon kívül helyezésre a Monarchia is jogosult, mivel a nyereséget a saját önrendelkezései generálták a forint érdekében. Vagyis a Német Birodalom nem léphet fel követeléssel a nyereségből való részesedésért.

Láng beszámolójában azt is lejegyezte, hogy Steinbach felhívta figyelmüket a németekkel való minél udvariasabb viselkedésre, továbbá arra, hogy ne vállaljanak semmilyen kötelezettséget a tallérokkal kapcsolatban. Kálnoky pedig azt kérte, hogy a német kormány szándékairól minél többet tudjanak meg.

56 ÖStA HHStA Administrative Registratur des Ministerium des Äußern. F 34 rub. 7–9/26–7. Kt. 626. 40723/9. [5638/F.M.] Steinbach an — Kálnoky. Wien, am 20. November 1891.

57 MNL OL K 256 5313. Mikrofilm 19 Res/P.M. Láng Lajos beszámolója a berlini útból. Budapest, 1891. december hó.[Jelentését Láng még a második berlini utazása előtt készítette.]

Kálnoky tájékoztatta Schiesslt a megbeszélés eredményeiről.⁵⁸ Üzenetében beszámolt arról, hogy a két pénzügyminiszter a valutaszabályozás miatt el kívánta kerülni a jelentős mennyiségű tallér visszaáramlását a Monarchiába. Tudni akarta, hogy a német kormány a tallért, mint ezüstércet, vagy birodalmi érmeként kívánja bevonni. Schiessl november 10-ei jelentéséből kiderült, hogy a szövetségi gyűlés már elfogadta, és a birodalmi gyűlés elé terjesztették a tallérok kivonásáról szóló javaslatot. Így a pénzügyigazgatás számára ez az óriási mennyiségű ezüstbeáramlás pénzügyi zavarokat okozna.

Időközben a két küldött november 20-án útnak indult Berlinbe. Mindkét személyt szigorú titoktartás kötötte, megérkezésükről, tárgyalásaikról a külügyminisztériumot távirati úton értesíteniük kellett.

Aznap még egy levelet küldtek a külügyminisztériumból a Monarchia berlini nagykövetségére, ugyanis egyes instrukciók kimaradtak az előző üzenetből.⁵⁹ Schiesslrel közölték, hogy a német kormány tagjaival a megbeszélések során a részletekre nem térhet ki, csak általánosságokról beszélhet, érdemi eljárásról csak a két delegált nyilatkozhat.

Ezalatt mindkét pénzügyminisztérium delegáltja megérkezett Berlinbe. Így Schiessl tájékoztatta Kálnokyt arról, hogy november 22-én vasárnap a 24-ei megbeszélés előtt találkozik a delegáltakkal.⁶⁰ Schiessl kérte Kálnokyt, hogy a küldöttek megérkezését a két pénzügyminiszterrel tudassa. Kálnoky Steinbachot és Wekerlét csak november 24-én értesítette a delegáltak megérkezéséről, valamint arról, hogy az első megbeszélés aznap történt.⁶¹ November 21-én Láng is tájékoztatta Wekerlét arról, hogy november 20-án Wintersteinnel az osztrák-magyar követségen bejelentkeztek Schiessl ügyvivőnél.⁶² Ezzel szemben a decemberben készített jelentésében, arról szól, hogy 21-én érkeztek meg Berlinbe. Láng remélte,

58 ÖStA HHStA Administrative Registratur des Ministerium des Äußern. F 34 rub. 7–9/26–12. Kt. 626. 40600/9. Vertraulich. [Nincs aláírva.] an — Schiessl. Wien, 20. November 1891.

59 ÖStA HHStA Administrative Registratur des Ministerium des Äußern. F 34 rub. 7–9/26–13. Kt. 626. 40601/9. Vertraulich. [Nincs aláírva.] an — Franz von Schiessl. Wien, 20. November 1891.

60 ÖStA HHStA Administrative Registratur des Ministerium des Äußern. F 34 rub. 7–9/26–8. Kt. 626. 40931/9. [Chiffre./No.: 46] Telegramm K. u. K. Oesterreichisch-Ungarische Botschaft. Schiessl an — Kálnoky. Berlin, den 21. November 1891.

61 ÖStA FHKA FM Präz. ZI 5697/1891. [40931/9] Hugo Glanz von Eicha an — Steinbach. Wien, am 24. November 1891.; MNL OL K 256 5313 Mikrofilm. 16 Res/P.M. [40931/9] Glanz an — Wekerle. Wien, am 24. November 1891.

62 MNL OL K 256 5313. Mikrofilm. Láng Lajos levele — Wekerle Sándorhoz. Berlin, Kaiserhof, 1891. november 21.

hogy Kálnoky megérkezését Wekerlének hírül adta. Schiessl beszélt Marschall külügyi államtitkárral, aki értesítette a német illetékeseket a Monarchia delegáltjainak a megérkezéséről. Ígéretéhez híven 1891. november 21-én Winterstein is beszámolt az eseményekről Steinbachnak.⁶³ Lánghoz hasonlóan ugyanazt jelentette. Ugyanakkor jelentéséből megtudhatjuk, hogy ő és Láng az egész egyesületi tallér ügyet átbeszélte és jelentős eltérést a két országrész álláspontja között csak Magyarország jogi helyzetét illetően találtak. Láng abban látta a legnagyobb különbséget, hogy Wintersteinnek vele ellentétben, írásbeli instrukciói voltak. Ennek csak egy részét olvasta fel, *„melyekből kitűnt, hogy utasítva lett esetleg egyezkedő tárgyalásokba is bocsátkozzék habár anélkül, hogy kormánya elhatározásainak praejudikálna”*.⁶⁴ Láng megemlítette, hogy ha Winterstein az utasítás szerint járna el, vagyis tárgyalásokba bocsátkozott volna, úgy azonnal kitűnt volna a magyar álláspont, mely szerint nem köteles az osztrákok terhét viselni. Ezért megállapodást kötöttek, mivel Láng magasabb rangú állami tisztviselő, így ő teszi meg a kijelentéseket. Valamint megköszönik a németek előzékenységet, de adjanak felvilágosítást a tallérokkal kapcsolatos szándékaikat illetően. Ugyanis a delegáltak célja az volt, hogy a tallérok ne kerüljenek vissza a Monarchiába. Amennyiben a tallérok visszakerülnének a Monarchiába, úgy az ár- és pénzviszonyokat befolyásolnák, és a tervbe vett valutarendezés elé is súlyos akadályokat gördítenének. Így egy bizonyos határidőn belüli közös forgalmon kívül helyezés álláspontjára helyezkedtek. Egyik feladatuk tehát, hogy erről szóban bizalmasan értesítik a német kormányt. Amennyiben a német kormány más véleményen lesz, úgy a kabinetek írásbeli úton egyezkedjenek tovább.

Közös érveket állapítottak meg, úgymint jogi érveket:

- 1.) Nincs államszerződés, ami a beváltásra kötelezné a Monarchiát.
- 2.) Általános nemzetközi kötelezettség sem kényszeríti a Monarchiát, mert a teljes értékű érmék veretése nem jelenti ezen érmék beváltásának kötelezettségét, hanem értékük bizonyítását.
- 3.) Azok az érmék, amelyek külföldön teljesítettek pénzszolgálatot, nem bírnak a kibocsátó államra nézve kötelezettségeket involváló jelentőséggel. Az osztrák forint eltiltása egyenes elismerését jelenti a talléroknek, mint birodalmi pénzeknek.

63 ÖStA FHKA FM Präs. Zl 5697/1891. Friedrich von Winterstein an — Steinbach. Berlin, 21. November 1891.

64 MNL OL K 256 5313. Mikrofilm 19 Res/P.M. Láng Lajos beszámolója a berlini útvjáról. Budapest, 1891. december hó.

- 4.) Teljes értékű pénz kibocsátása fizetést, teljesítést, de nem kötelezettség keletkezést jelent. Az egyesületi tallérok veretése nem járt haszonnal.
- 5.) A beváltást a Német Birodalom teljesítette, két beváltási kötelezettséggel bíró alany nem létezik.
- 6.) A Monarchia lakosságával szemben nem kötelesek a beváltásra, mert a Német Birodalom a tallérokhoz hazai értékénél magasabbat tulajdonított. Valamint úgynevezett méltányossági érveket:
- 1.) Az egyesületi tallérok veretésével Ausztria csak az érmeegyesület által rá rótt kötelezettséget teljesítette.
- 2.) A tallérok részben magánszámlára is verettek.
- 3.) A tallérok Ausztriában „sohasem forogtak”.
- 4.) A német pénzforgalomban tettek szolgálatot és ennek megfelelően ott használódtak el.
- 5.) Az egyesületi tallérok a Német Birodalom érmerendszerének részét képezték, végleges módon.

Winterstein másnap is jelentésben számolt be az eseményekről.⁶⁵ Ebből megtudhattuk, hogy Schiessl még előző este egyeztetett Marschall államtitkárral⁶⁶ a delegáltakkal való találkozási körülményekről. Schiessl bürokratikus úton írásban fordult a külügyminisztérium államtitkárához, hogy a Monarchia delegáltjai mikor találkozhatnak a német kormány kompetens személyeivel.⁶⁷ Levelében szólt a két szakértő jelenlétéről, valamint tudakozódott arról, hogy kik lesznek a német kormány részéről a küldöttek. Az kiderült, hogy november 25-e előtt semmi este sem találkozhatnak a német kormány tisztviselőivel. Láng beszámolójában lejegyzett egy dezinformáltságot keltő tényezőt. Ugyanis Winterstein írásbeli utasítása szerint a tárgyalásokat a nagykövetség vezette, a delegáltak pedig mint szakértő segítők vettek részt a nagykövetségi ügyvivő mellett. A helyzet feloldására Láng felkérte Schiesslt, akit Kálnoky a külügyminiszteri utasítások által instruált. Schiessl teljesen eloszlatta Láng kétségeit, ugyanis Kálnoky neki épp azt az utasítást adta, hogy a két delegált vezeti a tárgyalásokat a német kormánnyal.

65 ÖStA FHKA FM PräS. ZI 5697/1891. Winterstein an — Steinbach. Berlin, 22. November 1891.

66 Winterstein jelentésében folyamatosan Maltzahnak írja a külügyminisztériumi államtitkár, de az eredeti levélben kihúzták és föléírták Marschall nevét.

67 BA R 901/21455 Außerkurssetzung der österreichischen Vereinsthaler. K. u. K. Oesterreichisch-Ungarische Botschaft. Schiessl an — Marschall. Berlin, 23. November 1891.

Winterstein 1891. november 24-én számolt be Steinbachnak arról, hogy nincs abban a helyzetben, mely alapján a tárgyalások időpontját jelezhetné.⁶⁸ Ugyanis nem érkezett meg a Birodalmi Kincstári Hivatal és a Kancelláriai Hivatal levele a külügyminisztériumba. Schiessl szerint néhány napon belül biztosan megérkeznek a meghívók a tárgyalásokra, annak ellenére, hogy a Monarchia delegáltjai Berlinbe már ad hoc megérkeztek. A tallérok kivonásával kapcsolatos törvényjavaslatot még nem vonták bizottsági eljárás alá. Aznap mindkét delegált felkereste Schiesslt és kérték, hogy jelentse telegrafikus úton a külügyminiszternek, miszerint a tárgyalás még aznap sem vette kezdetét.⁶⁹

Winterstein 1891. november 25-én délelőtt tájékoztatta Steinbachot a tárgyalások menetéről. Úgy tudta, hogy az egyeztetésekre a Birodalmi Kincstári Hivatalban kerül sor.⁷⁰ A német kormány küldöttei és a Monarchia delegáltjai 1891. november 25-én délután kezdték meg a tárgyalásokat az osztrák veretű egyesületi tallérokkal kapcsolatban a Birodalmi Kincstári Hivatalban, amely egy órán át tartott. Maltzahn államtitkár, Aschenborn igazgató, Meinecke helyettes pénzügyminisztériumi államtitkár, Koch a Birodalmi Bank elnöke, magyar részről Láng államtitkár, osztrák részről pedig Winterstein miniszteri tanácsos vettek részt az egyeztetéseken.⁷¹ Láng és Winterstein megköszönték a német kormány előzékenységét, és további információt kértek a kormány szándékairól az osztrák veretű egyesületi tallérok tárgyában. Válaszában Maltzahn államtitkár kifejtette, hogy a benyújtott törvényjavaslat kapcsán a szövetségi tanács jóváhagyását csak alaki eszköznek tekintették, a tallérok további sorsáról még nem rendelkeztek. A Monarchia delegáltjai kormányaik részéről előadták a tallérok Ausztria–Magyarországba való visszatérésének aggályos következményeit, s a németországgal egyidejű forgalmon kívül helyezést irányozták elő. Láng kifejtette azon nézeteit, melyekben Wintersteinnel megállapodtak, tehát a jogi és méltányossági érveiket. A német kormány delegáltjai élénken és behatóan vitatták a Monarchia képviselőinek érveléseit. Láng megjegyezte, hogy *„hajlandóak merev álláspontjukról lemondani az esetre ha a kárnak a két részre való felosztása iránt közvetítő javasla-*

68 ÖStA FHKA FM PräS. ZI 5725/1891. Winterstein an — Steinbach. Berlin, 24. November 1891.

69 ÖStA HHStA Administrative Registratur des Ministerium des Äußern. F 34 rub. 7–9/26–9. Kt. 626. 41161/9. [Chiffre./No.: 48] Telegramm K. u. K. Oesterreichisch-Ungarische Botschaft. Schiessl an — Kálnoky. Berlin, den 24. November 1891.

70 ÖStA FHKA FM PräS. ZI 5725/1891. Winterstein an — Steinbach. Berlin, 25. November 1891.

71 ÖStA HHStA Administrative Registratur des Ministerium des Äußern. F 34 rub. 7–9/26–10. Kt. 626. 41336/9. [Chiffre./No.: 49] Telegramm K. u. K. Oesterreichisch-Ungarische Botschaft. Schiessl an — Kálnoky. Berlin, den 25. November 1891.

tot tennénk”.⁷² Lángék nem voltak abban a helyzetben, hogy javaslatot tegyenek, így inkább arra kérték a németeket, hogy tegyenek ők, amelyet „ad referendum” tudomásul vesznek.⁷³ A tárgyalás alatt furcsa helyzet alakult ki, ugyanis német részről a küldöttek nem voltak azonos véleményen abban, hogy vajon javaslatot tegyenek-e, miközben a Monarchia követői nem voltak biztosak abban, hogy a javaslattal kapcsolatban tárgyalásba bocsátkozhatnak-e. Végül abban állapodtak meg, hogy másnap Maltzahn hivatalában megvitatják, folytatják-e a megbeszéléseket, vagy az ügyet írásban tárgyalják tovább.

A megbeszélés után Wintersteinnek aggodalmi támadtak a tekintetben, amennyiben a missziója úgy érne véget, hogy nincs eredménye, akkor nem az instrukciói szerint járt volna el, ugyanis felhatalmazták egyezkedő tárgyalások megindítására. De Láng megnyugtatta, hogy egyrészt nem egyeztek az instrukcióik, másrészt amennyiben német részről nem javasolnának semmit, úgy otthonról újabb utasításokat kérnének.

A tárgyalás november 26-án délben folytatódott a Birodalmi Kincstári Hivatalban, ahol német részről csak Maltzahn volt jelen. A Monarchia delegáltjai újból előadták álláspontjukat és hozzátették, hogy a kormányok a status quo fenntartását kívánták. Láng jelentésében így írt erről: *„a forgalmon kívül helyezés által részünkről egyelőre csak in possessorio óhajtunk maradni de nem akarjuk kizárni azt, hogy egyezés létrejövetele céljából alkudozások indíttassanak meg a két Monarchia kormánya között*”.⁷⁴ Maltzahn úgy nyilatkozott, hogy a tegnapi ellentétek enyhülését látta. Mire a delegáltak kifejezték, hogy ők az előző napi egyeztetéseken is „ad referendum” vették volna a német javaslatot. Láng és Schiessl is lejegyezte, hogy ezen a megbeszélésen Maltzahn sokkal előzékenyebb volt, amint azt maga is kifejtette, ugyanis egyedül vett részt a megbeszéléseken két delegálttal szemben.⁷⁵ Megjegyezte prejudikálás nélkül, hogy a megegyezés tárgyat az egyesületi tallérok papírforint és ezüstértéke közötti különbségének

72 MNL OL K 256 5313. Mikrofilm 19 Res/P.M. Láng Lajos beszámolója a berlini újtjáról. Budapest, 1891. december hó

73 ÖStA HHStA Administrative Registratur des Ministerium des Äußern. F 34 rub. 7–9/26–10. Kt. 626. 41336/9. [Chiffre./No.: 50] Telegramm K. u. K. Oesterreichisch-Ungarische Botschaft. Schiessl an — Kálnoky. Berlin, den 25. November 1891.

74 MNL OL K 256 5313. Mikrofilm 19 Res/P.M. Láng Lajos beszámolója a berlini újtjáról. Budapest, 1891. december hó.

75 ÖStA HHStA Administrative Registratur des Ministerium des Äußern. F 34 rub. 7–9/26–11. Kt. 626. 41447/9. [Chiffre./No.: 53] Telegramm K. u. K. Oesterreichisch-Ungarische Botschaft. Schiessl an — Kálnoky. Berlin, den 26. November 1891.

— ami nézete szerint 10 millió márka összeget tett ki — a Német Birodalom és az Osztrák–Magyar Monarchia közötti megosztás képezi. Láng és Winterstein további kérdéses pontot kívántak megvitatni, nevezetesen a vám- és kereskedelmi szerződés megújítását illetően. Tudni akarták, hogy a kereskedelmi szerződés 1891 januárjában esedékes megújítása az osztrák veretű tallérok miatt csúszik-e? Ugyanis a vám- és kereskedelmi szerződés utolsó — 1891. októberi és novemberi — tárgyalási szakaszában nehezen haladtak, mert még akadtak tisztázatlan pontok. Ilyen volt például a tallérkérdés is. Maltzahn azt a feleletet adta, miszerint a birodalmi kancellár addig nem akarta nyilvánosságra hozni a tallérok ügyét, vagyis a birodalmi gyűlésben tárgyalni, míg a kereskedelmi szerződés nincs biztosítva. Hosszas vita után kiderült, hogy a német kormány nem kívánta a tallérokat a Monarchiába visszaküldeni. Maltzahn megerősítette, hogy a kereskedelmi szerződés megkötése előtt a tallérok forgalmon kívül helyezését nem kívánják elfogadtatni. Így a Monarchia delegáltjai is kijelentették, hogy Ausztria–Magyarországon sem rendelik el a tallérok forgalmon kívül helyezését. Láng és Winterstein rákérdeztek a Birodalmi Bankban tárolt tallérok összegére, azonban Maltzahn kitérő választ adott. Végül Maltzahn a következő nap meghívta a delegáltakat ebédre, és ígérte, hogy érdeklődik a tallérokkal kapcsolatos lehetőségekről, és ha lehet, megegyezési ajánlatot fog tenni.

Winterstein újabb jelentést küldött Bécsbe, melyben beszámolt arról, hogy Schiessl ügyvivő tanácsa szerint a megbeszélések akkori stádiumában írásbeli jelentése illetéktelen kezekben landolhat, így többet árthat, mint használna.⁷⁶ Ezért inkább jelentéseit sifírozott táviratban külügyminisztériumi futár útján küldte.

Heinrich VII. Prinz Reuss zu Köstritz⁷⁷ (1825–1906) bécsi porosz nagykövet (1878–1894) bizalmas üzenetben fordult Kálnokyhoz, hogy a Monarchia a tallérokat hamarabb forgalmon kívül akarja-e helyezni, mint Németország, ugyanis erről a kérdésről egyfajta hírlapi vita alakult ki az osztrák sajtóban.⁷⁸ Amennyiben a polémia felerősödik, úgy az nemcsak a tallérkérdést, hanem a vám- és kereskedelmi szerződést is befolyásolhatja.

76 ÖStA FHKA FM Präs. ZI 5725/1891. Winterstein an — Steinbach [Oder an Anton von Niebauer.]. Berlin, Kaiserhof, 26. November 1891.

77 Bővebben lásd: *James Stone — Winfried Baumgart* (Hrsg.) *Heinrich VII. Prinz Reuß Botschafter unter Bismarck und Caprivi. Briefwechsel 1871–1894.* Paderborn, Ferdinand Schöningh Verlag, 2015.

78 ÖStA HHStA Administrative Registratur des Ministerium des Äußern. F 34 rub. 7–9/26–26. Kt. 626. 459787/9. Kaiserlich Deutsche Botschaft in Wien. Reuss an — Kálnoky. Wien, den 27. November 1891.

Széchenyi Imre nagykövet egyébként aznap, 1891. november 27-én jelentette Marschall államtitkárnak, hogy augusztus 21-én megkezdett szabadságáról vizszatért és a hivatalát átvette, amikor az utolsó tárgyalásra került sor Berlinben.⁷⁹

November 27-én Maltzahn államtitkár otthonában fogadta a delegáltakat, akik mellett jelen volt Aschenborn, Glasenapp és Koch is. A megbeszélés során a német fél kinyilvánította, hogy a 10 millió márka összegű különbséget, amellyel az osztrák veretű egyesületi tallérok forint értéke belső ezüst értékét felülmúlta, kiegyezés alapján Németország és a Monarchia között osszák fel. Így választási lehetőséget is biztosítanak a tekintetben, hogy a tallérkészlet Monarchiára eső részét a forintnak megfelelő érték szolgáltatása ellenében veszik-e át, vagy az értékkülönbséget pontos hányadának kifizetése mellett kötelezik-e a német kormányt az osztrák veretű egyesületi tallérok egész készletét rudakba önteni, vagy birodalmi ezüstpénzre átveretni. Kormánybiztosok útján ezt nyomon követheti a Monarchia. Volt egy másik lehetőség is, amely a valutarendezés szempontjából sokkal kedvezőbb eljárás, nevezetesen az, hogy a műveletet három évre elhalasztják. A németek garantálták, míg a tárgyalások függőben vannak, az esetben a Birodalmi Bank 68 millió márka összegű tallérállományát nem küldik vissza a Monarchiába, valamint feltételezték, hogy ez idő alatt a Monarchia sem helyezi forgalmon kívül a szóban forgó érméket.⁸⁰ A status quo megváltozásáról mindkét kormány elvárta a másik fél értesítését. A tallérok ügye a birodalmi gyűlésben a kereskedelmi szerződés megkötése után fog napirendre kerülni. Maltzahn nyilatkozatot akart tenni, hogy a tárgyalások a Monarchiával megindultak, és mind a két fél részéről kölcsönös a törekvés az ügy jóindulatú rendezésére. Winterstein újabb jelentésében két dologról is beszámolt: az egyik, hogy az aznapi megbeszélésről a nagykövetségen keresztül ad tájékoztatást.⁸¹ A másik dolog kínos volt a delegáltak számára, ugyanis az aznapi berlini lapokban egy táviratot közöltek, amelyben arról volt szó, hogy a két pénzügyminiszter nem vette számításba a kiegyezés lehetőségét.

November 28-án Schiessl tájékoztatta Kálnokyt és mellékelte a két delegált közös jelentését, melybe a november 27-ei megbeszélés eredményéről számoltak

79 PAAA R 50476. K. u. K. Oesterreichisch-Ungarische Botschaft. Széchenyi an — Marschall. Berlin, den 27. November 1891.

80 GStAPK I. HA Rep. 151 Finanzministerium HB Nr. 1602. Abschrift der von Staatssekretär Dr. Láng und vom Ministerialrath von Winterstein ihrer Regierung erstatteten Relation a.a. 28. November 1891. 173.

81 ÖStA FHKA FM PräS. ZI 5726/1891. Winterstein an — Steinbach [Oder an Anton von Niebauer.], Berlin, 27. November 1891.

be.⁸² Nem született megállapodás, a tárgyalások folytatását javasolták. Monarchia delegáltjai a következő napon hazautaztak. Konklúzióként elmondható, hogy az érdekek lassan közelítettek egymáshoz, valamint a vám- és kereskedelmi szerződés 1891 decemberének elején aláírásra került.

Osztrák-magyar egyeztetés az egyesületi tallérokról

Láng december elején jelentésben számolt be Wekerlének a berlini egyeztetésekről. Wekerle a következő héten, 1891. december 5-én, levélben fordult Kálnoky külügyminiszterhez a tallérkérdéssel kapcsolatos meglátásaival.⁸³ Üzenetében arról tudósított, hogy a német kormány a birodalmi gyűlésben nem tárgyalja a tallérok bevonásának ügyét, amíg a kereskedelmi szerződést meg nem kötik. A német kormány a tallérok kivonásával járó veszteség egy részét a Monarchiára kívánta hárítani. A berlini előzetes szóbeli megállapodások szerint a Monarchia nem helyezheti hamarabb forgalmon kívül tallérjait, mint a Német Birodalom. Az osztrák veretű egyesületi tallérokat csak jogi és törvényes úton lehet a Magyar Korona országaiban forgalmon kívül helyezni, annak ellenére, hogy Magyarországot nem kötelezi az érmék tekintetében semmilyen jogi alap, így azokat csak rendeleti úton fogja kivonni. Wekerle levelében Láng szavait ismételte, vagyis a status quo és „posessorio” kell, hogy vezérelje a Monarchia delegáltjait a tanácskozások folytatása során. Wekerle kifejezte, hogy Németország a tallérok tekintetében nem a nemzetközi jog értelmében jár el, hanem birtokjogi tekintetben.⁸⁴ A Monarchia jogosultságát a prágai békeszerződés és a berlini megállapodás is szavatolja a tallérok kivonásával kapcsolatban. Németország a forint és tallér közötti névértékkülönbségből indult ki, vagyis a forintérték az osztrák tallérok belső ezüstértékét meghaladta. 1879 óta a Monarchiában az ezüstverést magán-személyek számára betiltották, de tallérok visszaáramlása olyan hatást váltana ki, mintha ezt a rendelkezést felfüggesztették volna. A tallérokat Németország-

82 ÖStA HHStA Administrative Registratur des Ministerium des Äußern. F 34 rub. 7–9/26–14. Kt. 626. 41885/9. K. u. K. Oesterreichisch-Ungarische Botschaft. Schiessl an — Kálnoky. Berlin, 28. November 1891.

83 ÖStA HHStA Administrative Registratur des Ministerium des Äußern. F 34 rub. 7–9/26–15. Kt. 626. 43173/9. [No.: 19 Res/P.M.] Wekerle an — Kálnoky. Budapest, am 5. Dezember 1891. [Ezt a levelét Wekerle Steinbachnak küldte el, hogy tudomása legyen arról, mivel kereste meg Kálnokyt a magyar pénzügyminiszter.]

84 Ezt bővebben lásd *Láng Lajos és Friedrich Winterstein első berlini tárgyalásai* című fejezetben.

ban használták el, így az ebből származó veszteség őket terheli. Az ezüstverés beszüntetését a Monarchia saját valutájának védelmében rendelte el, ez az egyik oka annak, hogy a tallér a Monarchiában, mint pénz és nem, mint anyagi tárgy funkcionált. Az ezüstveretés beszüntetéséből származó forintérték és belső ezüstértékének különbözete 4% volt, amely 1891-re 16%-ra növekedett.

Wekerle is előadott egy megoldási javaslatot: az osztrák veretű egyesületi tallérok $\frac{1}{4}$ részét a Monarchia átvénné Németországtól, amely összeg az Osztrák–Magyar Bankba kerülne, ahol azokat átveretnék. Ezt a beavatkozást nem szükséges azonnal megindítani, hanem el lehet tolni, példának okáért három éves ráta szerint, mely terv kísértetiesen hasonlít a november 20-án Köffinger által javasolthoz. A maradék ezüstöt pedig a német kormány egyszerű ezüstté alakíthatná.

Wekerle kijelentette, hogy a levelében vázoltak részleteit a delegáltakkal szóban tudatni kellett és az elhatározások szerint kellett eljárniuk. Kérte Kálnoky, hogy a német kormánynál tájékozódjon, hogy írásos formában vagy szóbeli tárgyalások útján kívánják a tallérok ügyét rendezni. Kálnokynak szánt levéltervezetét megküldte Steinbachnak is.⁸⁵ Ebből kiderült, hogy Wekerle legutóbbi bécsi látogatása alkalmával erről kollégájával részletesen beszéltek. Kérte, hogy amennyiben szükségét látja, akkor egészítse ki és ha azzal egyetért, úgy a nevében továbbítsa Kálnokynak. Steinbach 1891. december 9-én levélben fordult Kálnokyhoz, melyben mellékelte Wekerle álláspontját a tallérok ügyében.⁸⁶ Steinbach nem értett egyet Wekerle jogi dedukcióival, azonban támogatta a szóbeli tárgyalások folytatásának felvetését. Megfontolandónak tartotta Wekerle javaslatát, egy negyed rész tallérmennyiség három évi ráta szerinti átvételét. Kérte Kálnoky telegrafikus úton érdeklődj meg, hogy a november végén abbamaradt tárgyalásokat még a karácsonyi ünnepek előtt tudják-e folytatni Németország és a Monarchia delegáltjai. Steinbach megjegyezte, hogy a kereskedelmi szerződés megkötése előtt rendezni kellene a tallérok ügyét.⁸⁷ A tallérok forgalmon kívül helyezését az osztrák képviselőháznak is jóvá kell hagynia. Levele végén egy jegyzőkönyvezett szerződés előkészítését javasolta a német kormánnyal, mely elő-

85 ÖStA FHKA FM Präs. ZI 5910/1891. [No.: 19 Res/P.M.] Wekerle an — Steinbach. Budapest, am 7. Dezember 1891.

86 ÖStA HHStA Administrative Registratur des Ministerium des Äußern. F 34 rub. 7–9/26–15. Kt. 626. 43173/9. [5910/F.M.] Steinbach an — Kálnoky. Wien, am 9. Dezember 1891.

87 Németország és a Monarchia 1891. december 6-án kereskedelmi szerződést írt alá. A szerződést a magyar jogalkotás az 1892. évi III. törvényeként emelte törvényi erőre, amelynek 24. cikke kimondta, hogy a vám- és kereskedelmi szerződés 1892. február 1-jén lépett életbe és 1903. december 31-ig maradt érvényben.

zetes tárgyaláson a Monarchia berlini nagykövetsége is vegyen részt. Steinbach még aznap ugyanerről tájékoztatta Wekerlét, levelében leszögezte, annak ellenére, hogy a Monarchia egy másik valutára tér át, meg kell találni a módot arra, mely alapján a tallérok kivonásából származó terhet Magyarország is viselje.⁸⁸

Steinbach hatására másnap Kálnoky táviratot küldött Széchényi Imre berlini nagykövetnek a tallérokkal kapcsolatos szóbeli tárgyalások újraindításával kapcsolatban.⁸⁹ Megírta, hogy a két pénzügyminisztérium kívánatosnak tartja a tárgyalások újrafelvételét még karácsony előtt. A Monarchiában nagy súlyt fektettek arra, hogy a német kormány tudomásával az osztrák képviselőházban törvényjavaslatot terjesszenek elő a tallérok forgalmon kívül helyezéséről. Reuss nagykövet tájékoztatta Caprivit, hogy a Monarchia ismét delegáltakat küldene Berlinbe.⁹⁰ Ennek megfelelően Széchényi felkereste Marschall államtitkárt, aki elfogadta Kálnoky javaslatát.⁹¹ Így Wekerle és Steinbach megegyeztek a delegáltak instrukcióiban, s 1891. december 17-én érkeztek meg Berlinbe. Kálnoky a követség részéről az ügyek vitelével Schiesslt bízta meg.

Wekerle tájékoztatója a minisztertanácson a tallérügyről

Az 1891. december 18-án tartott minisztertanácson megtárgyalták az osztrák veretű egyesületi tallérok ügyét.⁹² Wekerle előadta, hogy az 1891. november 21-én tartott ülés óta újabb fejlemények jutottak tudomására. 1867-ben a berlini tárgyalásokon a Monarchia részéről Hock báró vett részt, aki jelentést intézett Lónyay akkori magyar pénzügyminiszterhez. Lónyay nem fűzött észrevételt az egyesületi tallérokkal kapcsolatosan, és 1867-ben egy bizonyos mennyiséget veretett is azokból. Ezen információk után nem lehetett fenntartani azt az érvet, miszerint

88 MNL OL K 256 5313. Mikrofilm 20 Res/P.M. [5910/F.M.] Steinbach an — Wekerle. Wien, am 9. Dezember 1891.

89 ÖStA HHStA Administrative Registratur des Ministerium des Äußern. F 34 rub. 7–9/26–15. Kt. 626. 43173/9. Telegramm [Chiffre. No.: 57] Kálnoky an — Széchényi. Wien, 10. Dezember 1891.

90 BA R 901/21455 Außerkurssetzung der österreichischen Vereinsthaler. Kaiserlich Deutsche Botschaft in Wien. Reuss an — Caprivi. Wien, den 11. Dezember 1891.

91 ÖStA HHStA Administrative Registratur des Ministerium des Äußern. F 34 rub. 7–9/26–16. Kt. 626. 43486/9. Telegramm [Chiffre. No.: 71] Széchényi an — Kálnoky. Berlin, den 12. Dezember 1891.

92 MNL OL K 27 MTJK 1891. december 18. 8. pont

Magyarország nem érintett és nincs kötelezettsége az egyesületi tallérok okozta költségek viselésében. Wekerle vitatta, hogy Ausztriát terheli-e kötelezettség Németország felé. A későbbiekben Ausztria tekintetében előfordulhat, hogy e kötelezettség megállapítást nyer és így a károkból Magyarországnak is részt kell vállalnia. A berlini titkos tárgyalásokról nem szólt. A felszólalása végén előadta a bevonással kapcsolatos tervét, amelyet december elején Steinbachnak és Kálnokynak is elküldött. Amennyiben a kötelezettség megállapítást nyer, úgy a Monarchiának be kell váltania és olvasztania a német Birodalmi Bankban felhalmozott osztrák veretű egyesületi tallérok $\frac{1}{4}$ részét. Valamint viselnie kell a negyedrészt után a tallérok 1 forint 50 krajcár névértéke és azok 1 forint 20 krajcárral felvehető belső ezüst értéke közötti veszteséget. Később nyerhetett megállapítást, hogy milyen arányban osztozik a Monarchia két állama a veszteségen. Wekerle azt javasolta, hogy a valutarendezés során előírányzott kvóta szerint osszák meg a terhet.

Wekerle pénzügyminiszter számára is egyre valószínűbb volt, hogy tarthatatlan az az álláspont, mely szerint Magyarországot nem érinti a tallérkérdés. Így Köffinger kormánybiztos 1891. november 20-án kelt jelentésében megfogalmazott elvet — vagyis évenként kisebb részletekben küldik vissza a németek a tallérokat Monarchiába — Wekerle akceptálta.

Láng Lajos és Friedrich Winterstein második berlini tárgyalása

A Monarchia két delegáltja 1891. december 17-én megérkezett Berlinbe. Másnap Winterstein beszámolt Steinbachnak a fejleményekről. Jelentette, hogy az első megbeszélésre december 19-én egy órakor kerül sor.⁹³ Az egyeztetésről másnap táviratilag értesíteni fogja Lánggal együtt a pénzügyminisztereket. Winterstein megjegyezte, hogy ami az aláírási kérdést illeti Láng a magyar felfogást képviselte. Amennyiben a magyar javaslatot fogadnák el, úgy hajlik arra, hogy a veszteségből Magyarország is kivegye a részét.

Láng írt Wekerlének, hogy Maltzahn nem ért rá december 18-án, így csak a következő napon tudnak ülésezni.⁹⁴

93 ÖStA FHKA FM PräS. ZI 6151/1891. Winterstein an — Steinbach. Berlin, 18. Dezember 1891.

94 MNL OL K 256 5313. Mikrofilm 24 Res/P.M. Láng levele — Wekerléhez. Berlin Hotel du Nord, 1891. december 18.

1891. december 19-én a Birodalmi Kincstári Hivatalban megkezdtek a tárgyalást a tallérok ügyében.⁹⁵ Német részről jelen volt Maltzahn, Aschenborn, Glasenapp, Koch és Mühlberg, magyar oldalról Láng, az osztrák féltől pedig Winterstein és Schiessl. A Monarchia delegáltjai előadták a pénzügyminiszterek nézeteit, amelyben hangsúlyozták barátságos lépésüket. Az egyesületi tallérokat három éves ráta szerint váltanák be a bécsi Állami Központi Pénztárban ellenérték fejében. A teljes mennyiség egyszeri átvételének lehetőségét további választási lehetőségnek hagyták meg a Monarchia delegáltjai. A németek arról biztosították a másik felet, hogy a tallérok régóta vannak a jegybankban, így kevésbé vannak elkopva, mint a német tallérok, amelyek már szintén hosszú ideje nincsenek forgalomban. A németek készen álltak arra, hogy szűrőpróbaszerűen kiszolgáltatassák a tallérokat, és az osztrákok azokat megvizsgálhassák. A Németországban hátrahagyni és beolvasztani szándékozott ezüstmennyiség ellenőrzésének kérdését barátságosan a német fél megítélésére bízták. Lángék kifejezték azon szándékukat, hogy amint átveszik az Ausztriát illető mennyiséget, úgy hamarabb forgalmon kívül helyeznék a tallérokat, mint Németországban. Ez a felvetés a német delegáltak élénk ellenvetését váltotta ki. Csak a fordítottját tartották elképzelhetőnek. Az osztrák és a magyar fél indítványozta, hogy a tallérok negyedrészt venné át, a németek ezt a mennyiséget kevesellték, és annak megnövelését várták el. A minimum, amibe belementek volna a felezés. Ezek után következett egy ugyancsak fontos kérdés, mégpedig hogy melyik mennyiséget vegyék alapul a tallérok kivonása kapcsán. A Monarchia delegáltjai a 69 millió márkát ajánlották alapul, ezzel szemben állt a németek 75 milliós ajánlata. Az első találkozó tehát így végződött, zárásképpen két dolgot adtak elő. Az egyik, hogy a vám- és kereskedelmi szerződés törvényhozási vitája előtt a birodalmi tanács ne tárgyalja az egyesületi tallérok ügyét, a másik pedig a német fél kérdése volt, hogy 1868-ban vertek-e Körmöcbányán, vagy bárhol egyesületi tallért. A delegáltak azonnali információt kértek a külügyminisztériumtól távirati formában. Sok múltott a válaszon, mert amennyiben vertek ilyen érmét, úgy a magyar fél kötelezettségeit a beváltás során nem lehetett tovább vitatni, hiszen az 1867. évi berlini egyezmény alapján Ausztria már nem volt tagja a német érmeegyesületnek.

95 ÖStA HHStA Administrative Registratur des Ministerium des Äußern. F 34 rub. 7–9/26–19. Kt. 626. 44594/9. K. u. K. Oesterreichisch-Ungarische Botschaft. Schiessl an — Kálnoky. Berlin, 19. Dezember 1891.

December 20-án folytatták a tárgyalást, és sok fontos részletben sikerült a feleknek kiegyeznie egymással.⁹⁶ A forgalmon kívül helyezés tekintetében a Monarchia delegáltjai azt a koncessziót tették, mely szerint Ausztria–Magyarország bármely időben a saját belátása szerint helyezi forgalmon kívül a tallérokat, mi alatt Németország a teljes tallérmennyiség átadása után kivonja azokat a forgalomból. A mennyiség tekintetében vita támadt, ugyanis a németek ragaszkodtak a bank által birtokolt tallérrállomány felének beváltásához, a Monarchia viszont csak harmadát kívánta átvenni.

A bécsi pénzügyminisztériumban gondosan megválasztották a német kormány kérdését. Kálnokynak december 21-én Anton von Niebauer (1832–1914) pénzügyminisztériumi osztályfőnök írt. Ebben az üzenetében beszámolt arról, hogy még egy 1867-ben leadott megrendelés alapján Gyulafehérváron 1868-ban 168 304 darab osztrák veretű egyesületi tallért verettek ki, 252 456 osztrák forint értékben.⁹⁷ Ezek alapján Magyarország részéről is vállalni kellett a veszteség reá eső részét. Niebauer üzenetének kézhezvétele után Kálnoky táviratozott Széchenynek Berlinbe.⁹⁸ Megírta, hogy vertek tallért és azt is, hogy mekkora mennyiségben. Időközben Wekerle is táviratot küldött Láng Lajosnak Berlinbe, ebben az állt, hogy 1868-ban Gyulafehérváron 168 304 tallér veretett.⁹⁹

December 21-én a felek folytatták a tárgyalást, és a Monarchia nagykövete szerint az álláspontok közeledtek egymáshoz.¹⁰⁰ Német részről a harmadrészt kívánták elfogadtatni. Különbőséget képezett továbbra is az alapul szolgáló összeg. A következő nap előreláthatólag az utolsó tárgyalási nap volt.

96 ÖStA HHStA Administrative Registratur des Ministerium des Äußern. F 34 rub. 7–9/26–20. Kt. 626. 44723/9. Telegramm. [Chiffre No.: 74.] K. u. K. Oesterreichisch-Ungarische Botschaft. Széchenyi an — Kálnoky. Berlin, den 20. Dezember 1891.

97 ÖStA HHStA Administrative Registratur des Ministerium des Äußern. F 34 rub. 7–9/26–21. Kt. 626. 44821/9. [6162/F.M.] Anton von Niebauer an — Kálnoky. Wien, am 21. Dezember 1891.

98 ÖStA HHStA Administrative Registratur des Ministerium des Äußern. F 34 rub. 7–9/26–21. Kt. 626. 44821/9. Telegramm. [Chiffre. No.: 59] Kálnoky an — Széchenyi. Wien, 21. Dezember 1891. [Az előadói vbé piszkozatként felvezetve.]

99 MNL OL K 256 5313. Mikrofilm 22 Res/P.M. Távirat. Wekerle Lánghoz. Budapest, 1891. december 21.

100 ÖStA HHStA Administrative Registratur des Ministerium des Äußern. F 34 rub. 7–9/26–22. Kt. 626. 44832/9. Telegramm. [Chiffre. No.: 75] Széchenyi an — Kálnoky. Berlin, den 21. Dezember 1891.

Az utolsó találkozásra december 22-én került sor, ugyanazokkal a résztvevőkkel, melyekkel korábban is.¹⁰¹ A Monarchia három delegáltja egy jegyzőkönyvet készített, melyben a szabályozás részleteit a sokrétűség alapján pontosították. A két választási lehetőség jegyében, ami fél millió forint különbséget jelentett, a német kormány két alternatív javaslatot tett, amelyet a Monarchia kormánya szabadon elfogadhat, illetve visszautasíthat. Továbbá ezt a német kormány megvárja és a birodalmi tanács elé terjesztett törvényjavaslatba foglalja.

Németország és a Monarchia megállapodása 1892. február 20-án

A delegáltak által készített jegyzőkönyvben részletezve volt a két módozat, és „A” illetve „B” függelék (Anlage „A”, „B”) mellékeltek hozzá. Az első tervezetben a két fél abban állapodott meg, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia 8 2/3 millió osztrák veretű egyesületi tallért — ami 12 ½ millió osztrák értékű forintnak felelt meg — vesz át a Német Birodalomtól.¹⁰² Ezt az összeget három rátában 1892 áprilisáig, majd 1893-ban és 1894-ben venné át Ausztria–Magyarország. Az Anlage „B” verziót a német fél kérésére alakították ki, amely alapján 8 millió tallért vesz át a Monarchia ugyanúgy három rátába eltolva, de más kondíciók mellett.

A december 22-ei megbeszélés eredményeiről Kálnoky december 23-án informálta a két pénzügyminisztert Széchényi jelentése alapján.¹⁰³ Schiessl nézetei szerint a német féllel való tárgyalások során a két pénzügyminiszter írásbeli instrukciói nem voltak elégségesek, de a delegáltak által kialakított közel 13 millió forint összegű átvétel a német kormány részéről „höchst günstig ist”. Végül kérte, hogy a két pénzügyminiszter hozza meg a döntést arról, mely alternatívát választja a tallérok beváltásával kapcsolatosan.¹⁰⁴

101 ÖStA HHStA Administrative Registratur des Ministerium des Äußern. F 34 rub. 7–9/26–23. Kt. 626. 44958/9. Telegramm. [Chiffre. No.: 76] Széchényi an — Kálnoky. Berlin, 22. Dezember 1891.

102 BA R 901/21455 Außerkurssetzung der österreichischen Vereinsthaler. Sitzungsprotokoll, Berlin, den 22. Dezember 1891.

103 ÖStA FHKA FM Präis. ZI 6233/1891. [44958/9.] Glanz an — Steinbach. Wien, am 23. Dezember 1891.; MNL OL K 256 5313. Mikrofilm 26 Res/P.M. [44958/9.] Glanz an — Wekerle. Wien, am 23. Dezember 1891.

104 ÖStA HHStA Administrative Registratur des Ministerium des Äußern. F 34 rub. 7–9/26–24. Kt. 626. 45431/9. K. u. K. Oesterreichisch-Ungarische Botschaft. Beilage ad Bericht Berlin. [No.: 94.] Schiessl an — Kálnoky. Berlin, den 23. Dezember 1891.

A két pénzügyminiszter előre dolgozott, és megállapodtak abban, hogy melyik lehetőség mellett döntenek. Szenteste Steinbach táviratot küldött Wekerlének Budapestre, melyben közölte, hogy hajlandó elfogadni az egyesületi tallérok ügyében létrejött megállapodás szerinti „A” alternatívát, vagyis 8 2/3 millió tallér — közel 13 millió forint — átvételét és kérte, adja hozzájárulását.¹⁰⁵ Wekerle erre a táviratra karácsony másnapján válaszolt, melyben elfogadta az „A” jelű alternatívát, és megírta, hogy levelet küld ebben az ügyben.¹⁰⁶ Wekerle küldeményében újra megerősítette, hogy elfogadja a 8 2/3 millió tallér átvételét, amelyről a nevében is tájékoztathatja a közös külügyminisztert, Kálnokyt.¹⁰⁷ Továbbá megírta, hogy a német–osztrák–magyar kereskedelmi szerződés mintájára az egyezmény parafálásakor a német nyelvű szöveg mellett magyar nyelven is készítsék elő, így mellékelte az egyezmény magyar nyelvű szövegét. Végül az 1868-ban vert tallérokról szólt.

Wekerle nem nyugodott bele abba, hogy az osztrák tallérok bevonásából eredő költségeket Magyarországnak is viselnie kellett. A forinttá veretés költségeit a kvóta szerint csak az 1868-ban vert tallérmennyiség alapján kívánta viselni. Budapesten nem tudtak arról, hogy Gyulafehérváron vert tallérokat 1868-as vagy 1867-es évszámmal verettek-e. Véleménye szerint alig számít valamit, hogy a tallérokat 1868-as évszámmal verték. Ezt Wekerle azért emelte ki, mert az a német delegált, aki ezt a különös észrevételt tette (Berlin, 1891. december 19.), nem találkozott Németországban ilyen érmével. A budapesti szakreferens is úgy emlékezett, hogy az 1882-ben rendezett kiállításon, melyen Ferenc József által veretett érmeiket állították ki 1868-as évszámmal vert egyesületi tallért nem látott. Így az is előfordulhat, hogy a német oldalról megtagadhatják a tallérok forgalmon kívül helyezését és beváltását, mivel a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és a Magyar Korona országaiban ugyanazon elosztási kulcs nyert teret, amelyet az egyidejű forint beváltásnál alkalmazni kellett.

A külügyminisztérium 1891. december 28-án értesítette a két pénzügyminisztert Széchényi és Schiessl december 23-án kelt leveleiről, valamint megküldte

105 MNL OL K 256 5313 Mikrofilm 27 Res/P.M. [6225/F.M.] Telegramm. Steinbach an — Wekerle. Wien, den 24. Dezember 1891.

106 ÖStA FHKA FM Präz. Zl 6225/1891. [27 Res/P.M.] Telegramm. Wekerle an — Steinbach. Budapest, den 26. Dezember 1891.

107 ÖStA FHKA FM Präz. Zl 6225/1891. [27 Res/P.M.] Wekerle an — Steinbach. Budapest, den 26. Dezember 1891.

számukra az Anlage „A”, „B” alternatívákat.¹⁰⁸ Másnap Steinbach megfogalmazta válaszáat, melyben tudatta, hogy a német kormány „A” jelű alternatíváját fogadja el, melyben a magyar kollégájával teljesen egyetértettek.¹⁰⁹ Mellékelte az egyezményt, melynek bal oldali hasábján németül, jobb oldali hasábján magyar nyelven volt lejegyezve annak szövege. Kérte Kálnokyt, hogy értesítse a német kormányt a Monarchia döntéséről. Javasolta, hogy a további lehetséges kérdések felmerülése esetén levelezés útján érintkezzenek. Az egyezmény megkötése előtt tolmácsolta Wekerle kérését, miszerint a német–osztrák–magyar kereskedelmi szerződés megkötése után esedékes egyezményt magyar nyelven is készítsék elő. Az ügy nemzetközi természete miatt remélte, hogy Kálnoky egyetért vele. Ezt megírta Wekerlének is és közölte vele, hogy az 1868-ban Gyulafehérváron vert tallérokka kapcsolatos megállapításait tudomásul vette.¹¹⁰

Kálnoky a két pénzügyminiszter döntését tolmácsolta Széchényinek, valamint kérte, hogy az 1891. december 6-án megkötött német–osztrák–magyar kereskedelmi szerződés mintájára német és magyar nyelven is készítsék el az egyezményt és az ehhez szükséges magyar nyelvű szöveget leveléhez is mellékelte.¹¹¹ Továbbá Kálnoky kérte Széchényit, hogy tájékoztassa a birodalmi tanács tallérokka kapcsolatos üléseiről. Javasolta, hogy a német kormány lépjen kapcsolatba a Monarchia külügyminisztériumával a további eljárás érdekében.

Kálnoky üzenetét Schiessl szóban közölte Maltzahnnal, aki örömét fejezte ki a tallérokka kapcsolatos gyors fejlemények felett.¹¹² Kálnoky kérdésére reagálva kijelentette, hogy a német kormány a törvényhozó hatalomra vár és addig nem írja alá az egyezményt, míg a törvényjavaslat a birodalmi tanácson keresztül nem ment. Winterstein a karácsony előtti megbeszéléseket megelőzően kifejezte pénzügyminiszterének kívánságát. Ugyanis Steinbach szerint az osztrák birodal-

108 ÖStA FHKA FM PräS. Zl 6296/1891. [45431/9.] Glanz an — Steinbach. Wien, am 28. Dezember 1891.; MNL OL K 256 5313. Mikrofilm 29 Res/P.M. [45431/9.] Glanz an — Wekerle. Wien, am 28. Dezember 1891.

109 ÖStA HHStA Administrative Registratur des Ministerium des Äußern. F 34 rub. 7–9/26–25. Kt. 626. 45883/9. [6296/F.M.] Steinbach an — Kálnoky. Wien, den 29. Dezember 1891.

110 MNL OL K 256 5313. Mikrofilm. 31 Res/P.M. [6296/P.M.] Steinbach an — Wekerle. Wien, am 29. Dezember 1891.

111 ÖStA HHStA Administrative Registratur des Ministerium des Äußern. F 34 rub. 7–9/26–25. Kt. 626. 45883/9. Kálnoky an — Széchényi. Wien, den 3. Jänner 1892. [Az előadóívre pizkozatként felvezetve.]

112 ÖStA HHStA Administrative Registratur des Ministerium des Äußern. F 34 rub. 7–9/26–27. Kt. 626. 1012/9. Schiessl an — Kálnoky. Berlin, 5. Jänner 1892.

mi tanácsban csak akkor tárgyaljanak a törvényről, ha a német birodalmi tanácsban már „unter Dach gebracht sind”. Felhívta Kálnoky figyelmét egy furcsa esetre, hogy két nappal a delegáltak hazaérkezése után megjelent egy cikk a „Neue Freie Presse”-ben¹¹³ a berlini működésükről. Ezt az affért indiszkréciónak tartotta Schiessl. A német kormány is különös jelentőséget tulajdonított az ügynek, mert véleménye szerint az 1892. január 12-i ülésükön már tárgyalni fognak a tallérok sorsáról. Kálnoky táviratozott Berlinbe az üggyel kapcsolatban.

Maltzahn a Schiesslrel való találkozás után értesítette Caprivit, hogy a Monarchia a 1891. december 22-én jegyzőkönyvben rögzített alternatívákból az „A” jelet választotta.¹¹⁴ Kálnoky kérte Széchényit, hogy Steinbach kérésére közvetítsen Maltzahn és közöttük az ügyben.¹¹⁵ Fontosnak tartotta az értesítést, mely szerint a birodalmi gyűlés elnöksége már napirendre tűzte a tallérok ügyét. Az osztrák birodalmi gyűlés meg kívánt adni egy időpontot, hogy mikor tárgyalhatnak a tallérok forgalmon kívül helyezéséről. Széchényi hivatalos formában értesítette Marschallt a Monarchia két pénzügyminiszterének döntéséről a tallérok kivonásával kapcsolatosan, és mellékelte az egyezmény előzetes szövegét.¹¹⁶

Steinbach január második felére munkatársaival elkészítette az osztrák veretű egyesületi tallérok bevonásáról szóló törvényjavaslatot, és ezzel kapcsolatban levélben fordult Wekerléhez.¹¹⁷ A német kormánnyal kötendő egyezmény 3. pontjában a magyar pénzügyminisztériummal egyetértésben számításba vették az osztrák veretű egyesületi tallérok forgalmon kívül helyezését. Ennek érdekében egy törvényjavaslatot és egy magyarázó megjegyzést dolgoztatott ki. Mielőtt előzetes felségelőterjesztést tenne, hogy a törvényjavaslatot a birodalmi tanács előterjeszthesse, úgy kikérte Wekerle véleményét és jóváhagyását. Az egyezmény első artikulusában az átvett tallérmennyiség és az átveretésből származó költségek kiegyenlítése tekintetében Wekerle 1891. december 7-én kelt levelének ér-

113 Neue Freie Presse Nr. 9818. 1891. december 25. „Die Vereinsthaler” 9.

114 BA R 901/21455 Außerkurssetzung der österreichischen Vereinsthaler. Reichsschatzamt. Maltzahn an — Caprivi. Berlin, den 5. Januar 1892.

115 ÖStA HHStA Administrative Registratur des Ministerium des Äußern. F 34 rub. 7–9/26–27. Kt. 626.1012/9. Telegramm. Ziffern. Kálnoky an — Széchényi. Wien, den 9. Jänner 1892. [Az előadóívre piszkozatként felvezetve.]

116 BA R 901/21455 Außerkurssetzung der österreichischen Vereinsthaler. K. u. K. Oesterreichisch-Ungarische Botschaft. Vertraulich. No.: 124. Széchényi an — Marschall. Berlin, 13. Januar 1892.

117 MNL OL K 256 5313. Mikrofilm 1 Res/P.M. [405/F.M] Steinbach an — Wekerle. Wien, am 19. Jänner 1892.

telmében járt el. Egy másik értékre történő átmenet esetén az egyesületi tallérok átveretéséből származó forintmennyiség ugyanazon az alapon fog a Monarchia két állama között felosztásra kerülni, mint amely alapon a többi forintmennyiség volt megosztva. Wekerle válaszelevelében jóváhagyta a tallérok bevonásáról szóló törvényjavaslatot és a magyarázó megjegyzést.¹¹⁸

Széchenyi üzenetére január 23-án kapott választ Rotenhantól, Marschall helyettesétől, melyből azt tűnt ki, hogy csak akkor írják alá a németek az egyezményt, amikor a törvény életbe lépett.¹¹⁹ 1892 januárjának végén Széchenyi újabb táviratot küldött a bécsi külügyminisztériumba, melyben tudatta, hogy a birodalmi gyűlés törvényt hozott a tallérokkal kapcsolatban.¹²⁰ Mindemellett 1892. február 1-jén lépett életbe a német-osztrák-magyar kereskedelmi szerződés.

Széchenyi 1892. február 5-én kelt levelében megírta, hogy a bizottság, amely a talléregyezmény elkészítésére alakult, befejezte a munkát.¹²¹ A német bizottság a tallérokkal kapcsolatos törvényt változatlan formában visszaküldte és elfogadásra javasolta, így Berlinben a napirendi pontok közé felvették. Jelezte Kálnokynak, hogy a megegyezést ennek megfelelően írják alá. Winterstein levelet küldött Hugo Glanz von Eicha (1848–1915) külügyminisztériumi osztályfőnöknek, melyben közölte, Steinbach egyetértett azzal, hogy a tallérokkal kapcsolatos törvény kihirdetésének napján lépjen életbe a németekkel kötött egyezmény.¹²² Megjegyezte, hogy az osztrák törvényjavaslatot a tallérok forgalmon kívül helyezéséről már előkészítették. Ígérte, hogy reflektálnak a Kálnoky által elküldött egyezménytervezetre.

118 MNL OL K 256 5313. Mikrofilm 1 Res/P.M. Wekerle an — Steinbach. Budapest, am 23. Jänner 1892. [A levél az előadói bbe piszkozatként felvezetve Popovics Sándor aláírásával. 1892. január 22-ei dátummal.]

119 ÖStA HHStA Administrative Registratur des Ministerium des Äußern. F 34 rub. 7–9/26–28. Kt. 626.3330/9. Beilage ad Bericht No.: 11B von 25. Jänner 1892. Auswärtiges Amt. Rotenhant an — Széchenyi. Berlin, den 23. Januar 1892.

120 ÖStA HHStA Administrative Registratur des Ministerium des Äußern. F 34 rub. 7–9/26–29. Kt. 626. 3755/9. Telegramm. [No.: 2155] Széchenyi an — Kálnoky. Berlin, 25. Jänner 1892.

121 ÖStA HHStA Administrative Registratur des Ministerium des Äußern. F 34 rub. 7–9/26–30. Kt. 626. 5271/9. Széchenyi an — Kálnoky. Berlin, am 5. Februar 1892.

122 ÖStA HHStA Administrative Registratur des Ministerium des Äußern. F 34 rub. 7–9/26–30. Kt. 626. Winterstein an — Glanz. Wien, 12. Februar 1892.

Széchenyi értesítette Kálnokyt arról, hogy a birodalmi gyűlésben a harmadik tárgyalás alkalmával elfogadták a törvényjavaslatot.¹²³ Kálnoky tudósította Steinbachot és Wekerlét, hogy a törvény kihirdetése után az egyezmény is életbe fog lépni, valamint Széchenyit felhatalmazta arra, hogy a megállapodást aláírja.¹²⁴

Steinbach felségelőterjesztésben fordult a kabinetirodához, melyben kérte, hogy a képviselőház elé terjeszthesse az osztrák veretű egyesületi tallérok és kettőtallérok forgalmon kívül helyezéséről szóló törvényjavaslatot.¹²⁵ A javaslatot az uralkodó aznap jóváhagyta. Időközben a tallérok forgalmon kívül helyezéséről született törvényt a Német Birodalomban becikkelyezték, de még nem hirdették ki. Így Kálnoky felhatalmazására a Monarchia képviselője aláírhatta az egyezményt. Ezt a szerződést német részről Marschall külügyminisztériumi államtitkár, a Monarchia részéről Széchenyi nagykövet írta alá 1892. február 20-án.¹²⁶ Az egyezmény négy pontot tartalmazott:

Az első pont kimondta, hogy a Monarchia Németországtól átvesz 8 2/3 millió tallért három részletben 1892, 1893 és 1894 áprilisáig. Az egyes évi részleteket a Birodalmi Bank berlini vagy breslaui épületéből egy tisztviselő jelenlétében Bécsbe szállítja. A szállítási és biztosítási feltételek a két fél között oszlanak meg Berlin, vagy Breslau és Oderberg és Bécs útvonal között. A tisztviselők napidíját mindegyik fél maga állja. Az átvett részleteket beolvasztják a bécsi pénzverő hivatalban, amelyen részt vehet a német kormány tisztviselője. A tallérok Bécsbe történő megérkezése után az osztrákok kiszolgáltatják a németeknek a tallérok ellenértékét osztrák értékű forintban, úgy, hogy 1 tallér = 1 ½ osztrák értékű forintnak felel meg.

A második pont határozott arról, hogy a tallérok átvétele után a német kabinet a Monarchia kormányának értesítését követően a tallérok törvényes fizetési eszköz tulajdonságát felmondja, és forgalmon kívül helyezi.

123 ÖStA HHStA Administrative Registratur des Ministerium des Äußern. F 34 rub. 7–9/26–32. Kt. 626. 5831/9. Telegramm. [No.: 3182] Széchenyi an — Kálnoky. Berlin, 12. Februar 1892.

124 ÖStA HHStA Administrative Registratur des Ministerium des Äußern. F 34 rub. 7–9/26–30. Kt. 626. ad 5831/9. Kálnoky an — Széchenyi. Wien, den 13. Februar 1892. [Piszkozatként az előadói felvezetve.] Ezen az iktatószámmon értesítette Steinbachot és Wekerlét is.

125 ÖStA HHStA Kabinettsarchiv Kabinettskanzlei Vorträge KZ 637/1892.

126 BA R 901/21455 Außerkurssetzung der österreichischen Vereinsthaler. Übereikommen. Egyezmény a tallérok átvételéről. Adolf Freiherr Marschall von Bieberstein és Széchenyi Imre írták alá. Berlin, am 20. Februar 1892.

A harmadik pont leszögezte, hogy Ausztria és Magyarország tetszésük szerinti időpontban helyezheti forgalmon kívül a tallérokat, valamint addig az időpontig a Birodalmi Bank tallérkészletének mennyiségét mindig közlik a kormányokkal.

A negyedik pont kimondta, hogy akkor lép életbe a szerződés, amikor a tallérokra szóló törvény életbe lépett.

Az egyezmény aláírásáról Széchényi táviratozott Kálnokynak.¹²⁷ Majd külön levélben megküldte az aláírt megállapodást a tallérok átvételéről.¹²⁸ Kálnoky értesítette Wekerlét, hogy február 20-án Marschall és Széchényi aláírták az egyezményt, melyet másnap mellékelte mindkét pénzügyminiszternek.¹²⁹ Steinbach megköszönte az aláírt példányokat, megkérte Kálnokyt, hogy amint a tallértörvény a birodalmi törvénylapban megjelenik, azt küldje meg neki, és azt is, pontosan mely napon lépett életbe a törvény.¹³⁰ Kálnoky levelet küldött Berlinbe Széchényinek, melyben szölt Steinbach kéréséről, így 3 példányban kérte a birodalmi törvénylapot.¹³¹

Kálnoky az 1892. február 20-án megkötött egyezményt a 8 2/3 millió taller átvétele tárgyában az uralkodó elé terjesztette.¹³² Ferenc József az március 5-én hagyta jóvá. 1892. március 2-án Berlinben a birodalmi törvénylap hasábjain nyilvánosságra hozták a tallértörvényt. Széchényi erről március 3-án tájékoztatta Kálnokyt.¹³³ Glanz a törvény publikálásáról értesítette a két pénzügyminisztert.¹³⁴ Berlinben Széchényinek valószínűleg ugyanaz járt a fejében, mint Steinbachnak Bécsben, ugyanis előre látva kérését a birodalmi törvénylapokat három példány-

127 ÖStA HHStA Administrative Registratur des Ministerium des Äußern. F 34 rub. 7–9/26–34. Kt. 626. 7096/9. Telegramm. [No.: 11] Széchényi an — Kálnoky. Berlin, den 20. Februar 1892.

128 ÖStA HHStA Administrative Registratur des Ministerium des Äußern. F 34 rub. 7–9/26–35. Kt. 626. 7329/9. No.: 19 A–F Széchényi an — Kálnoky. Berlin, den 20. Februar 1892.

129 ÖStA HHStA Administrative Registratur des Ministerium des Äußern. F 34 rub. 7–9/26–34. Kt. 626. 7096/9. Kálnoky an — Wekerle. Wien, 21. Februar 1892. [Piszkozatként az előadóiívbe felvezetve.]

130 ÖStA HHStA Administrative Registratur des Ministerium des Äußern. F 34 rub. 7–9/26–36. Kt. 626. 84486/9. [1002/F.M.] Steinbach an — Kálnoky. Wien, 27. Februar 1892.

131 ÖStA HHStA Administrative Registratur des Ministerium des Äußern. F 34 rub. 7–9/26–36. Kt. 626. 8448/9. Kálnoky an — Széchényi. Wien, am 3. März 1892. [Piszkozatként az előadóiívbe felvezetve.]

132 ÖStA HHStA Kabinettsarchiv Kabinettskanzlei Vorträge KZ 885/1892.

133 ÖStA HHStA Administrative Registratur des Ministerium des Äußern. F 34 rub. 7–9/26–37. Kt. 626. 8757/9. Telegramm. [No.: 2450] Széchényi an — Kálnoky. Berlin, den 3. März 1892.

134 MNL OL K 255 358. csomó 8. tétel 683/P.M. [87579/9] Glanz an — Wekerle. Wien, am 3. März 1892.

ban levelével együtt elküldte.¹³⁵ Március 5-én újabb levelet küldött Széchényi Kálnokynak, ekkor jött rá, hogy a két levél keresztelte egymást, és a kért lapokat ő már időközben megküldte. A törvény életbe lépésének dátumát március 2-ához képest két hétben határozta meg.¹³⁶

Az első harmad átvételének előkészítése

Reuss közölte a Monarchia külügyminisztériumával, hogy a tallérokkal kapcsolatos törvény 1892. március 16-án fog törvényerőre emelkedni. Tudatta azt is, hogy a február 20-án aláírt egyezmény harmadik pontja alapján a Birodalmi Bankban fellelhető tallérmennyiség 69213000 márkára volt tehető.¹³⁷ A német kormány megbízta Reuss-t, hogy egyeztessen a Monarchia kormányaival a 8666667 márka mennyiségű tallér átvétele ügyében. A német kormány a szerződésben foglaltak szerint, egy osztrák-magyar komisszárius kijelölését várta, aki figyelemmel kíséri a tallérok útját a Birodalmi Bankból egészen Bécsig. Reuss kérte, hogy a kormány által kijelölt delegálttal minél hamarabb lépjenek kapcsolatba.

Érdekes és egyben titkos információt közölt az átadással kapcsolatban. Kérte, hogy értesítsék a vámhivatalt, ugyanis az első tallérszállítmány 6 vasúti kocsiban fért el és volt egy terv, hogyan érkezik a Monarchiába. Oderberg-től a Birodalmi Bank képviselőjében von Koenen pénzügyi tanácsos fog német részről felügyelőként eljárni. Glanz közölte Reuss-sal, hogy a Monarchia az átvételre felkészült, és a napokban értesítik a német kormányt a pénzügyminiszterek megállapodásáról.¹³⁸ Steinbach kapcsolatba lépett Kálnokyval, és a március 16-án életbe lépett tallértörvény kapcsán tudatta, hogy az első tallérrészlet megérkezése hamarosan

135 ÖStA HHStA Administrative Registratur des Ministerium des Äußern. F 34 rub. 7–9/26–38. Kt. 626. 9212/9. No.: 25 B. Széchényi an — Kálnoky. Berlin, den 3. März 1892.

136 ÖStA HHStA Administrative Registratur des Ministerium des Äußern. F 34 rub. 7–9/26–39. Kt. 626. 9322/9. No.: 26 B. Széchényi an — Kálnoky. Berlin, den 5. März 1892.

137 ÖStA HHStA Administrative Registratur des Ministerium des Äußern. F 34 rub. 7–9/26–41. Kt. 626. 9958/9. Kaiserlich Deutsche Botschaft in Wien. Reuss an — das K. u. K. Oesterreichisch-Ungarische Ministerium des Aeußern. Wien, den 11. März 1892.

138 BA R 901/21455 Außerkurssetzung der österreichischen Vereinsthaler. Kaiserlich Deutsche Botschaft in Wien. Reuss an — Caprivi. Wien, den 12. März 1892.

esedékes volt.¹³⁹ Kérte Kálnoky, hogy a német kormánynál érdeklődjön az átadás pontos időpontjáról és helyszínéről. Nem határozták meg, hogy Berlinbe, vagy Breslauba kell a Monarchia delegáltját küldeni. Javasolta, hogy az Állami Központi Pénztárból célszerű a delegáltat kiválasztani.

Steinbach 1892. március 17-én fordult Wekerléhez a tallérok első harmadának április elején esedékes átvétele tárgyában.¹⁴⁰ Javasolta, hogy egy magasabb rangú személyt, Alois Englisch, az Állami Központi Pénztár ellenőrének nevezzék ki felügyelőnek, akit a külügyminiszter megfelelően instruáljon. Steinbach kérésének megfelelően táviratban értesítette őt Wekerle, aki egyetértett a levelében foglaltakkal.¹⁴¹

Reuss a Monarchia külügyminisztériumának és pénzügyminisztériumának álláspontjáról informálta hazájának kormányát, vagyis többek között arról, hogy Alois Englisch ellenőr lesz a Monarchia delegáltja. Glanz kérte, hogy tudassák, hol jelentkezzen Englisch Németországban.¹⁴²

A berlini Birodalmi Kincstári Hivatalban döntöttek arról, hogy a tallérszállítványok (március 29.; 30.; 31.) 12 óra 15 perckor indulnak Breslauból.¹⁴³ Így a Monarchia felügyelőjének legkésőbb március 29-én délelőtt meg kellett érkeznie a Birodalmi Bank boroszlói központjába. Aschenborn javasolta Marschallnak, hogy a német delegált vegyen részt a tallérok bécsi beolvasztásán.

Az Osztrák–Magyar Bank és a tallérok forgalmon kívül helyezése

A jegybank nagytanácsa 1891. november 19-én levelet írt a két pénzügyminiszternek a tallérok Monarchiába áramlásának megakadályozásával kapcsolatban. A bank úgy gondolta, hogy a Monarchia gazdasági viszonyait negatív módon

139 ÖStA HHStA Administrative Registratur des Ministerium des Äußern. F 34 rub. 7–9/26–41. Kt. 626. 9958/9. Kálnoky an — Steinbach/Wekerle. Wien, 11. März 1892. [Piszkozatként az előadói felvezetve.]

140 MNL OL K 255 358. csomó 8. tétel 858/P.M. [1360/F.M.] Steinbach an — Wekerle. Wien, am 17. März 1892.

141 MNL OL K 255 358. csomó 8. tétel 858/P.M. Telegramm. Wekerle an — Steinbach. Budapest, am 19. März 1892. [Piszkozatként az előadói felvezetve.]

142 BA R 901/21455 Außerkurssetzung der österreichischen Vereinsthaler. Kaiserlich Deutsche Botschaft in Wien. Reuss an — Caprivi. Wien, den 22. März 1892.

143 BA R 901/21455 Außerkurssetzung der österreichischen Vereinsthaler. Reichsschatzamt. Aschenborn an — Marschall. Berlin, den 21. März 1892.

befolyásolná az óriási mennyiségű ezüsttallér beáramlása. Erre az osztrák pénzügyminiszter nem válaszolt.

A tallértörvény 1892. március 16-án Németországban életbe lépett, a tallérok forgalmon kívül helyezéséről szóló törvényjavaslatot az osztrák képviselőház elé terjesztették. Ekkor Steinbach úgy gondolta, hogy tájékoztatja a jegybankot az eseményekről és a bank nagytanácsához fordult a tallérok tárgyában.¹⁴⁴ Ebben az üzenetében beszámolt arról, hogy az 1891 novemberében megindított tárgyalások most vezettek eredményre. Német részről a törvény életbe lépett, Ausztriában pedig már a képviselőház előtt volt a törvényjavaslat a tallérok forgalom kívül helyezéséről. Steinbach így mellékelte az egyezmény és a törvény szövegét. A kormányok a tallérok hirtelen és nagy mennyiségben történő beözönlésének a veszélyét elhárították. A jegybank levélben köszönte meg Steinbach beszámolóját a tallérok helyzetéről.¹⁴⁵ Nyugtázták, hogy a tallérbeáramlás veszélyét kiküszöbölte a kabinet. Az új kormányzó elnökletével 1892. március 31-én a bankban nagytanácsot tartottak, ahol többek között a tallérok kérdését is megtárgyalták.¹⁴⁶ Mecenseffy főtitkár tájékoztatta a tanácsot Steinbach leveléről, mely szerint valóban nem fenyegette a Monarchiát nagyobb mennyiségű ezüstbeáramlás.

A tallérok utóélete

Megtörtént a tallérok átvétele, valamint hasonlatosan zajlott le az 1893. és az 1894. esztendei átadás is. Az érmekelet a bankban beolvasztották. Wekerle az osztrák veretű egyesületi tallérokról egy jelentést készített.¹⁴⁷ Előterjesztésben fordult az uralkodóhoz, hogy a jelentést a képviselőháznak bemutathassa.¹⁴⁸ Az uralkodó felhatalmazta Wekerlét, hogy az egyesületi tallérokkal kapcsolatos jelentését az országgyűlés elé terjesszesse.¹⁴⁹ Ausztriában az 1893. március 24-én kelt törvény

144 OeNB-BHA II/02/c. No: 590/17.[5670/F.M.(1891)] Steinbach an — Oesterreichisch-ungarische Bank Generalrath. Wien, 24. März 1892.

145 OeNB-BHA II/02/c. No: 590/17. Oesterreichisch-ungarische Bank Generalrath an — Steinbach. Wien, 26. März 1892. [Piszkozatként Steinbach levelének utolsó oldalára felvezetve.]

146 OeNB-BHA I/4b. Sitzungs-Protokolle des Generalrates. Nr.: 622/15. [Protokoll 267.] 31. März 1892. Punkt 4.

147 MNL OL K 255 358. csomó 8. tétel 1572/P.M. Jelentés az osztrák veretű egyesületi egy- és két tallérosok ügyében.

148 MNL OL K 255 358. csomó 8. tétel 1572/P.M. Felterjesztés. Budapest, 1892. május 23.

149 ÖStA HHStA Kabinettsarchiv Kabinettskanzlei Vorträge KZ 2110/1892.

értelmében lépett életbe a tallérok forgalmon kívül helyezése, Magyarországon ugyanerre, egy 1893. április 18-án kelt rendelet hatályaként került sor.

Összegzés

A valutaszabályozás sikeréhez, valamint beindításához feltétlenül hozzátartozik a megegyezés a német császári kormánnyal az osztrák veretű egyesületi tallérok forgalmon kívül helyezésével kapcsolatban. Az 1891. év második fele a valuta-reform előkészítésének a történetében a tallérkérdésről szólt. A szakirodalomban a valuta helyreállításának történetéből ez a több mint féléves periódus szürke folt volt. Az események rekonstruálása kizárólag a magyar levéltári forrásokra hagyatkozva nem lett volna lehetséges. A tallérkérdés természetéből adódóan az üggyel kapcsolatos dokumentumok jó néhány külföldi levéltárban lelhetők fel. Módomban állt több külföldi levéltárban kutatást végezni, melynek segítségével az eseményeket megkísérelhettem rekonstruálni. A levéltári dokumentumok felátatlan tények sorát kínálták.

Dolgozatomban az egyesületi tallérok forgalmon kívül helyezéséről szóló tárgyalásokat mutattam be a Monarchia pénzügyminisztériumai, berlini nagykövetsége, az Osztrák–Magyar Bank és a Német Császárság közötti levelezéseknek, egyeztetéseknek köszönhetően. Az aranyvalutára való áttérés történetének integráns részét képezi ez az epizód, mely eddig elkerülte a kutatók figyelmét.

Példának okáért az újságírók ebben az időszakban arról cikkeztek, hogy Ferdinand von Bauer báró (1825–1893) osztrák hadügyminiszter által képviselt katonai kiadások fedezésére a két kormány azon pénzügyi megtakarításait, amit egyébként a valutareformra különítettek el, hadi célokra fordították. A tallérok kivonása is meghatározó kérdés volt, ugyanis az 1891-ben esedékes kettős szövetség vám- és kereskedelmi szerződésének megújítása a küszöbön állt. Ha az osztrák és a magyar kormányok úgy döntöttek volna, hogy nem veszik át a németektől a tallérokat, akkor félő volt, nem születik meg a megegyezés. A németek finoman nyomást gyakoroltak szövetségeseikre. A Monarchiának nem állt érdekében az aranyvalutára való áttérés előtt, hogy amúgy is nagy ezüstkészletét szaporítsa még közel 37 millió forint értékű régi ezüstermével. Ezzel a lépéssel még jobban növelték volna az értéktelen ezüstérc állományukat. A jegybank sem támogatta a tallérok átvételét.

A magyar kormány kommunikációjában folyamatosan azt fejezte ki az osztrák kormány felé, hogy nem érintett a tallérkérdésben, ugyanis az Osztrák Császárság a tallérokat 1867 előtt verte. Mivel a német kormány jóindulattal előre

bejelentette szándékait az egyesületi tallérokkal kapcsolatban, így az osztrák és a magyar kormányoknak is barátságos lépéseket kellett foganatosítaniuk. A Monarchia két képviselőjét, Láng Lajos államtitkárt és Friedrich von Winterstein miniszteri tanácsost Berlinbe küldte tárgyalni Kálnoky Gusztáv közös külügy-miniszter. Bizonyos mennyiségű tallér átvételéről tanácskoztak egy-egy hetet 1891 novemberében és decemberében. Az ügy külpolitikai természete miatt az egyeztetéseket a Monarchia diplomatái is segítették. Menetközben kiderült, hogy a magyar kormány 1868-ban is veretett egyesületi tallérokat. Így már nem volt tartható Wekerlének az ügghöz való semlegességi hozzáállása, hiszen a tallérok forgalmon kívül helyezéséből származó veszteség egy részét a kvóta alapján Magyarországnak is viselnie kellett. Ennek tükrében született meg a megállapodás, hogy a Monarchia három év alatt átveszi a tallérok egy részét a német jegybanktól. Így nem érte egyszerre olyan nagyarányú veszteség, és a tallérok formájában beáramló ezüstérc sem nehezítette meg a várt mértékben az aranyalapú pénzrendszerre való áttérést.

Tartalom

Tanulmányok

Magyar Kata

- Megtámadott képviselőválasztások 1905-ben
Budapest II. és IV. kerületében 405

Ráczy Attila

- Gondolatok a pártállam bírósági és pártfegyelmi gyakorlatának
összefüggéseiről a „Fradi-ügy” kapcsán 459

Kárbin Ákos

- Kényszer, vagy praktikus megoldás?
A Német Birodalom és az Osztrák–Magyar Monarchia
együttműködése az osztrák veretű egyesületi tallérok
forgalmon kívül helyezésében 485

Szerzőink figyelmébe

1. A kéziratot számítógépen elkészítve, e-mailen keresztül kérjük benyújtani, külön is mellékelve a képeket (jpg) és az ábrákat (pl. xls.).
2. A lábjegyzetek folyamatosan számozva, a lap aljára legyenek tördelve.
3. A kéziratban az évszázadokat — idézetek, tanulmány- és könyvcímek stb. eredeti előfordulásának kivételével — római számmal tüntessék fel.
4. A forrásmegjelölésnél pontos levéltári, kéziratári és bibliográfiai adatokat kérünk (csak a szerző nevét kurziváljuk, az összeállítókét és a címet nem!).
5. Optimális terjedelműnek (jegyzetapparátussal együtt) az 1–2 íves kéziratokat tekintjük (1 ív = kb. 40 000 „n”).

Hivatkozások elkészítése a Fonsban megjelenő dolgozatokhoz

Részletesen: Fons, 2. (1995) 2. sz. 259–267. p.

1. Hivatkozás a kiadvány egészére

- a) *Szerző(–k)*: Cím. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)
- b) A háromnál több szerző által írt mű címe. Szerk.: Neve. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)

2. Hivatkozás a kiadvány egy részére

- a) *A tanulmány szerzője (szerzői)*: A tanulmány címe. In: A tanulmánykötet szerzője: A tanulmánykötet címe. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)
- b) *A tanulmány szerzője (szerzői)*: A tanulmány címe. In: A tanulmánykötet címe. Szerk.: Neve. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)
- c) A folyóiratcikk szerzője: A cikk címe. In: A folyóirat címe, Évfolyam arab számmal. (Év) sz.[= szám] Hivatkozott hely p. (vagy terjedelem -tól -ig p.)

A jegyzetekben alkalmazott rövidítések: Bp., köt., bőv., jav., átdolg., kiad., s. a. r., vö., uő., uo., i. m., l. vagy ld. [= lásd], jz. vagy jegyz.